

זה השער לה' צדיקים יבואו בו

ספר

יעטה מורה

דברים

דרשות ומאמרים
דברי חכמה ומוסר יקרים
להורות הדרך ילכו בה מישרים
לראות בטוב ה' בארץ חיים

שנאמרו מפיו
הרה"ג יעקב ברוך הכהן טראב זצ"ל

רבה דשכונת התקווה וראש ישיבת "רבנו יוסף חיים" בעיר ת"א
בן הרה"ג עזרא הכהן טראב זצוק"ל ראב"ד דמשק

נדפס פעיה"ק ירושלים תוכב"א
שנת גמ ברכות יעטה מורה לפ"ק

ספר דברים

פרשת דברים רה

מצות התוכחה רה

תוכחה של מנהיג רמ

פרשת ואתחנן ריג

עיקר הגבורות בארץ ישראל ריג

מצות ת"ת דברים רמו

פרשת עקב ריז

הולול בקלות צעד לחמורות ריז

אחדות בעם ישראל ריט

פרשת ראה רכב

דבר המשפט רכב

מטרת הפליאה והספק לגדל את האדם ולרוממו רכג

נושא מפרשת ראה רכו

פרשת כי תצא רס

יזכיר לו יום המיתה רס

בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות רסב

הדרגת הרוחניות הדרושה ליציאה למלחמה רסו

כי תבוא רסח

הכרת הטוב ע"י הבכורים רסח

הבאת הביכורים כתשובה למלחמה בעמלק רעג

יש זריו ונשכר ויש זריו ונפסד רעה

מפסידי הלימוד והדרך להינצל מהם רפ

והלכת בדרכיו – יג' מידות של רחמים רפה

שלמות המעשה – תלויה במדת השמחה רפט

פרשת נצבים רצו

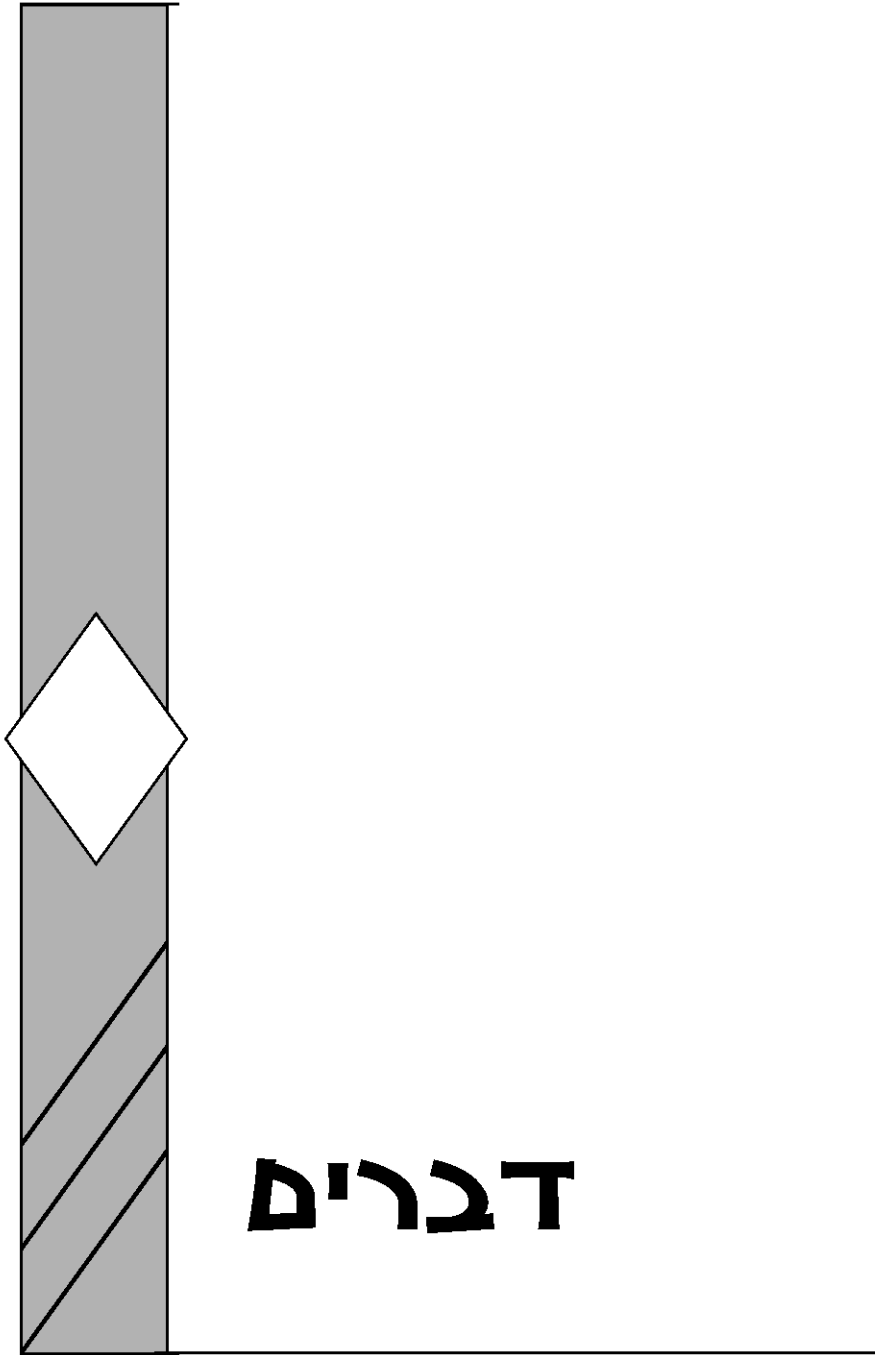
שמירת התורה ע"י לימודה לאחרים רצו

חובתם של הטף רצח

מהשבה טובה ושורש פרה ראש ולענה ש

פרשת וילך שה

עשו כנות ועסקו בתורה שה

דברים

פרשת דברים

מצות התוכחה

אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצרת ודי זהב. (א, א)

רבי אומר: איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם אחוב את התוכחות, לעשותה שכל זמן שתוכחות בעולם נחת רוח באה לעולם, טובה וברכה באין לעולם, ורעה מסתלקת מן העולם שנא' ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב (תמיד כח ע"א).

רבי בחר בין כל המצוות שבתורה מצות "תוכחה" כמצוה יסודית ומרכזית שיבור לו האדם להקדיש בשבילה כחותיו הרוחניים, כי מגמת התורה במצוה זו להסיר על ידה נטירת איבה בלב, המסכנת קיום היחסים החברתיים הטובים, כי אם חברו יתוכח עמו ויוכיח לו שהתנהג שלא כשורה, ירחיק ממנו ההרגשה הלא טובה שמצאת קן בלבנו ולהיפך קשרי האהבה יתהדקו ביניהם. כמ"ש ר' יהושע בן חנניא בב"ר פ' כ"ד התוכחה מביאה לידי אהבה, דכל אהבה שאין עמה תוכחה אינה אהבה.

ותורתנו הקדושה באומרה הוכח תוכיח את עמיתך (ויקרא יט, יז) כיונה שנעמיד את זולתינו על מעשיו הבלתי הנוגים, באופן כזה שלא רק לא נביישו אלא עוד נעורר בו אהבה והכרת תודה.

בספר "הכתב והקבלה" מסביר באופן הגיוני את פי' הפסוק הנ"ל ואומר: שגם בזמן שנוכח את זולתינו לא נבוא אליו בדרך החלטיי כמו שהיה ברור לנו שחטא, כי הלא בזה נלבין פני המתוכח וגם לא נשיג את המבוקש, אלא נבוא אליו ברוח מתינות כמו אחד המסופק בדבר ויכנס עמו מענין לענין בויכוח שכלי עד שיתברר למתוכח גנות הענין מאליו, ומעצמו יתודה על אשר הטא מבלי שהמוכיח יגיד לו עצם הדבר.

והפועל "הוכח" קרוב לפועל "נוכח" ומשמש כמו "נגד" כמו "עיניך לנוכח יביטו" (משלי ד, כה) ר"ל העמדת גנות הפעולה נגד עיניו בעקיפין ולא העמדת המקבל נגד תוכחתו. ע"כ תמצית מדבריו.

פרשת וילך

עשו כתות ועסקו בתורה

"הקהל את העם האנשים והנשים והמף ונרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ליראה את ה' אלוהיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת". (לא, יב)

כתב החינוך מצוה תריב: משרשי המצוה, לפי שכל עיקרן של עם ישראל היא התורה, ובה יפרדו מכל אומה ולשון להיות זוכין לחיי עד תענוג נצחי שאין למעלה הימנו בנבראים, על כן בהיות כל עיקרן בה ראוי שיקהלו הכל יחד בזמן אחד מן הזמנים לשמוע דבריה ולהיות הקול יוצא בתוך כל העם אנשים ונשים ומף לאמר מה הקיבוץ הרב הזה שנתקבצנו יחד כולנו, ותהיה התשובה לשמוע דברי התורה שהיא כל עיקרנו והודנו ותפארתנו, ויבואו מתוך כך לספר בגודל שבחת והוד ערכה ויכניסו הכל בלבם חשקה, ועם החשק בה ילמדו לדעת את השם ויזכו לטובה וישמח ה' במעשיו, ובענין שכתוב בפירוש בזאת המצוה ולמען ילמדו ויראו את ה'.

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה שהמלך הוא היה המחוייב לקרוא באזניהם. ובעזרת הנשים היה קורא, וקורא כשהוא יושב ואם קרא מעומד הרי זה משובח. ומהיכן הוא קורא מתחלת ספר אלה הדברים עד סוף פרשת שמע ישראל, ומדלג לוחיה אם שמוע, וגומר אותה פרשה, ומדלג לעשר תעשר וקורא מעשר תעשר על הסדר עד סוף ברכות וקללות עד מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב, ופוסק.

באחד הפסוקים שמשמיע באזניהם נאמר וידבר משה והכהנים הלוויים אל כל ישראל לאמר הסכת ושמע ישראל היום הנה נהיית לעם לה' אלקיך.

ודרשו ע"ז במסכת ברכות (סג, ע"ב) הסכת: עשו כתות ועסקו בתורה לפי שאין התורה נקנית אלא בחבורה כדר' יוסי ברבי חנינא, דא"ר יוסי בר חנינא מאי דכתיב

וכן אמרו על המנבת של המשכילים בחזרם מהמקוה, שהיא שופכת דמים, שכל הרואה חושב שהם חסידים קדושים וטהורים אבל בכל עניני היהדות והאמונה ריקים הם ומשובשים.

ואם כך כלפי מחשבה לא טובה, א"כ מחשבה טובה שהיא פי חמש מאות ממחשבה רעה, וכן כתב בנפש החיים שגם על מחשבה טובה ומקבל על זה האדם שכר.

ומשה רבינו מרגיע את עם ישראל שלמרות ששמעו צה' קללות, עליהם לדעת שהעיקר הוא לא רק המעשה אלא גם המחשבה.

ובשנמצאים בערב ר"ה ראוי להתחזק בענינים אלו, ובפרט בעניני אדם לחבירו כמו שאמר הגר"ח שמואלביץ שהם כאש, וכשעוסקים בצרכי ציבור כ"ש שאפשר להכשל בזה ביותר, ובודאי שיש איזה פגיעה בכבודו של אדם או בעניני ממון.

ומסופר על ר' משה גלאנטי שהיה לו מפעל בדמשק לחריטה על כלים מנחושת, וכשהיה אצל האר"י אמר לו יש לך עון גול, וכשבא לבית המלאכה הניח כלי מלא מטבעות ואמר שכל עובד שלא קיבל או שחסר לו ממשכורתו שיקח. ובשנמר לדבר באה אשה אחת מהפועלות לקחת כמה פרוטות מהמנש.

לאחמ"כ שאלה הרב מתי גול אותה, השיבה לו שלא גול אותה אלא מכיון שעבודתה יותר יפה משאר הפועלים מניע לה תוספת, למרות שלא ע"מ בן סיכמו מראש מ"מ נרשם לו עון גול בידו.

עד כדי כך דיקדוק הדין, אשר ע"כ בראש ובראשונה¹ אבקש מכם שתמחלו לי ואני מתפלל להקב"ה שלא יביא הקב"ה תקלה על ידי ויתן לנו הקב"ה השכל לעשות הטוב כרצון הקב"ה יתברך.

ואם כל אחד יקבל על עצמו להוסיף במחשבה הטובה שהקב"ה יצרפה למעשה אזי מובטחנו ושבת עד ה' אלוקיך ושמעת בקולו. שתתקבל תשובתנו ונוכה לשנה טובה ומבורכת.

¹ קמע זה נאמר בבבא.

וביאורם של דברים, שהאדם לא נשפט על מעשיו כי מעשיו מוכרחים כמו שנגזר מלמעלה, אלא התביעה היא על הרצון של האדם שרצה שמעשה זה ייעשה על ידו ועל זה הבחירה מה לרצות.

וזה מה שהיה אצל אליהב שהקב"ה ראה בו שורש של כעס ולכן נמאס מלהיות למלך.

וכך ביאר הגר"ח שמואלביץ זצ"ל שככל עניני בין אדם לחבירו זה כמו להתעסק באש שבכל מצב אדם נכות בין אם בא לכבות ובין אם בא להבעיר. כך בעוון שבין אדם לחבירו, לאדם תמיד נראה שעושה לשם שמים והוא צודק. אבל על הכל יש מבחן מלמעלה בכל מעשה ומעשה מאיזה שורש הוא.

והלשם שמים אינו תמיד מצביע על צדיק, שהרי מצינו שגם פוטיפר לשם שמים נתכונה מ"מ היא היתה פוטיפרע ואפי' שהושתה לתמר ששניהם לשם שמים מ"מ תמר צדקת ופוטיפר היתה מרשעת.

וידוע שיש סגולה לאמר אחרי עלינו לשבת ויאמר לה אלקנה אשה חנה למה תבכי הלא אנוכי טוב לך מעשרה בנים, ולא הבנתי מה ענין סגולה זו.

וחושבני לבאר הדבר שהנה ידוע שפנינה היתה מצערת אותה לשם שמים בעבור הרעימה שתתפלל להקב"ה, והיתה עושה זאת בעליה לרגל ונענשה שכנגד כל בן שגולד לחנה נפטרו לה שנים ונשאר לה רק שנים.

ולכא' הרי הקב"ה מעיד עליה שלשם שמים נתכונה א"כ מדוע להענישה.

וביאר המפרשים שבאמת כונתה היתה טובה אולם מדוע עשתה זאת ברגל שאז אפשר לעטוף את מעשיה במעטה של מצוה שעכשיו שעולים לרגל זה זמן ועת רצון להתפלל. אבל באמת לא היתה כונתה כ"כ טהורה.

וזה משה רבינו מזהיר את עם ישראל אם לבבו פונה, או שורש פרה ראש ולענה לא שוה כל עבודת ה'.

וכך היה מעשה ששאלו פעם לאחד מגדולי הדור על פרופסור ליבוביץ ואמרו לו שהרי הוא מקים את כל המצוות השיב להם גם אפיקורסים מקימים את המצוות.

וחומרת הדבר של השקפה שאינה נכונה ע"פ התורה, מוצאים אנו בדברי חז"ל על שרה שכתוב ותכחש שרה לאמר לא צחקתי כי יראה (בראשית יח, טו) שלכא' הרי שרה אמנו גדולה יותר מאברהם בנבואה, א"כ מה מתוכחת היא עם הקב"ה אם צחקה או לאו.

וביארנו המפרשים שבאמת אברהם טפל אליה בנבואה וכל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה, אולם כל זה עד שיש לה נגיעה, אבל ברנע שיש כבר נגיעה אפי' נגיעה טובה – כי יראה, מ"מ טען לה הקב"ה שהיא צחקה בגלל חוסר אמונה, שלא האמינה שהיא תלד בגיל זה.

אולם היא טענה שהיא לא צחקה מחמת חוסר אמונה ועל זה אמר לה הקב"ה לא, כי צחקת שהצחוק נבע מחסרון באמונה. וזה תביעה של הקב"ה על דקות המחשבה.

וכן אצל ראובן שאמר לו יעקב (שם מט, ד): פחו כמים אל תותר כי עלית וכו'.

למרות שכל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה, מ"מ הפסיד הכהונה הבכורה והמלכות והכל בגלל פחו כמים אדם שיש בו פזיזות א"א לתת לו הבכורה והכהונה והמלכות.

למרות שהכל לשם שמים. ולא רק הוא הפסיד אלא כל זרעו לדורי דורות לא יהא להם חלק בזה. כי קילקול במידות הוא שורש פרה ראש ולענה. למרות שזה רק שורש א"א לדעת מתי יצמח.

כמו"כ ידוע שכשהקב"ה אמר לשמואל שימשח אחד מבניו של ישי למלך ועברו לפניו כל הילדים וכתוב בפסוק ששמואל חשב שהוא כבר יכיר וידע מי ימלוך. ובזמן שהצביע שמואל על אליהב אמר לו הקב"ה לא זה כי מאיסתיהו.

ואמרו חז"ל שבאמת היה ראוי אולם נמאס מלהיות למלך משום מידת הכעס שהיתה בו שכעס על דוד שבא באמצע המלחמה. וצעק עליו וכי באת לראות את המלחמה. ולכן הפסיד המלכות.

וכשנתבונן נראה שהמעשה הזה של אליהב נכתב אחרי ששמואל ניסה למשוך למלך והקב"ה מאס בו עוד לפני שכעס על דוד. והמעס הוא שהנה כבר נתבאר בחובת הלבבות שהבחירה היא לא בעשיה אלא ברצון לעשות.

שמוע שיקבל אדם עול שמים ואח"כ עול מצוות. שמצות בלי עול מלכות שמים אינם כלום. והרי הם כמעשה קוף בעלמא.

וה"ה כלפי המידות ולא דוקא במי שיש בו מידות מושחתות, אלא אפי' מידות שהתורה לא אסרה אותם כגון הקמצנות שאין איסור בתורה להיות קמצן, מ"מ הוא שורש פרה ראש ולענה שבסוף יהיה קמצן גם כלפי המצות שכשיצטרך להוציא בשביל מצוה יקמוץ ידו ולא יוציא.

עד כ"כ שכתב החיד"א שאפי' שאמרו חז"ל שיוציא אדם כל מה שיש לו וישא בת"ח מ"מ בת"ח שהוא קמצן לא יתחתן ועדיף בת"ע"ה כי זה שורש פרה ראש ולענה.

ה"ה כלפי האכזריות שאין איסור להיות אכזרי אולם במקום שצריך לרחם יתאכזר.

ומזה פחד משה רבינו שאחרי שהקב"ה ניפה וסינן את כל העובדי זרה מהם, מ"מ שמא נשאר בהם כאלה שיש להם השקפה לא נכונה או חיסרון במידות.

וכך כותב הרמב"ם בהלכות עב"כ (ב, ג): לא עבודת כוכבים בלבד הוא שאסור להפנות אחריה במחשבה, אלא כל מחשבה שהוא גורם לו לאדם לעקור עיקר מעיקרי התורה מוזהרין אנו שלא להעלותה על לבנו, ולא נסית דעתנו לכך ונחשוב ונמשך אחר הרהורי הלב מפני שדעתו של אדם קצרה ולא כל הדעות יכולין להשיג האמת על בוריו.

ואם ימשך כל אדם אחר מחשבות לבו נמצא מחריב את העולם, לפי קוצר דעתו כיצד פעמים יתור אחר עבודת כוכבים, ופעמים יחשוב ביחוד הבורא שמא הוא שמא אינו, מה למעלה ומה למטה מה לפניו ומה לאחור ופעמים נבואה שמא היא אמת שמא היא אינה, ופעמים בתורה שמא היא מן השמים שמא אינה ואינו יודע המדות שידין בהן עד שידע האמת על בוריו, ונמצא יוצא לידי מינות.

ועל ענין זה הזהירה תורה ונאמר בה ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים. כלומר, לא ימשך כל אחד מכם אחר דעתו הקצרה וידמה שמחשבתו משנת האמת. עב"ל.

וכן כתב הרמב"ם כלפי המצות של בני נוח שברובם הם בין אדם לחבירו מ"מ אם יעשה אותם מחמת שכך מבין בשכלו ולא מחמת ציווי ה' לא יקבל שכר.

מחשבה טובה ושורש פרה ראש ולענה

"פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם ה' אלוקינו ללכת לעבד את אלהי הגוים ההם פן יש בכם שרש פרה ראש ולענה".
(כמ, יז)

רבותינו מבארים מדוע נסמכה פרשת נצבים לפרשת כי תבוא, שבזמן שאמר משה רבינו צח' קללות שבפרשת כי תבוא פחדו עם ישראל, שראו בשביל שתי עבירות שלא עשו המצות אלא מצות אנשים מלומדה, ועל זה שעשו המצות בלא שמחה צח' קללות, א"כ מה תהא על כל התורה כולה, לכן אמר להם משה רבינו אתם נצבים למרות הכל אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלוקיכם שלא כילה חרון אפו בכם.

והנה למרות שנשמע כאן דברי פיוס, בהמשך הפרשה חוזר משה רבינו ואומר פן יש בכם שורש פורה ראש ולענה וכו' גפרית ומלח וכו'. מילים קשות וזה לא המשך דברי הפיוס הכיצד.

וביאר רבותינו שיש כאן גם בזה ענין פיוס שהנה בסיום כל הקללות נאמר והיה כי יבואו אליך כל הקללות האלה והשינוך ושבת וכו' וזה הפיוס שכל הקללות הם למטרה אחת ושבת עד ה' אלוקיך ולא נסגר הדלת בפניהם.

אבל יש עוד דרך לבאר את הענין. והוא, שיש להקדים, מדוע אמר משה פן יש בכם שורש פורה ראש ולענה, הרי אחרי בעל פעור נאמר כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלוקיך מקרבך. א"כ מדוע שואל שאולי בכ"ז יש בכם שורש רע כזה.

ועוד יש להבין מה ההגדרה שלל לבבו פונה ושל שורש פרה ראש ולענה.

ומבארים בספרים שהביטויים הללו כונתם לענין של השקפה וזהו לבבו פונה ושורש פורה ראש ולענה.

שעבודת ה' בלי השקפה נכונה או בלי מידות הרי הוא שורש פרה ראש ולענה ולא תתכן מציאותו בעם ישראל.

דוגמא לדבר שהנה אם אדם יקים מצוות בהידור רב, אולם מנגד יחשוב שהעולם הוא קדמון, א"כ איזה ערך יש למצוותיו והרי אמרו חז"ל מדוע קדמה פרשת שמע לוהיה אם

יחס של חשיבות ושל אהדה זה שגלה משה רבינו כלפי התינוקות של בני, נבע מעמק חברתו בכשרונות הגדולים הטמונים בקרב הנוער הזה, ועם הכשרונות הללו אם יתפתחו בדרך הנכונה, ישנו כח יצירה גדול שממנו ישאב עם ישראל כח להחזיק מעמד באמונתו ובתורתו, בתקופות הקשות ביותר שיעבור עליו ח"ו.

כי הקב"ה תובע גם מהילדים בכל ר"ה דין וחשבון על מה שהם מחויבים היו לעשות, כמו שהקב"ה תובע מכל אחד דו"ח על מה שהוא מחויב לעשות, כמו שהפסוק מעיד ע"כ, ולא הסתפק באומרו אתם נצבים היום כולכם לעוברך בברית, אלא ללמד שאין הדו"ח שזה אצל כל ישראל.

ישנם ארבע מדרגות במעלות האדם מישראל, ראשים, ת"ת, המון עם ה', נשים ועבדים וטף. כל אחד נדון לפי השאלה שהקב"ה שואל ממנו ולמרות שכל אחד נידון לפי מה שהוא, מ"מ עדיין כל אחד יכול לגרום להכריע את הכף של הכלל לשבט או לחסד.

ומה שנדרש מהטף והנשים וכו' עד סוף הפסוק הוא שיהיו טובים לאדוניהם, ולא לה שמחזיקים אותם ומפרנסים אותם ועליהם להיות נשמעים להם.

ואין מיטיב גדול לתלמיד יותר מהמורה, כמו שחז"ל אומרים שאביו מביאו לחיי העוה"ז אבל הרב מביאו גם לחיי העוה"ב, ומורא רבך כמורא שמים.

ובאיוז אופן צריכה להיות המשמעת, ע"ז אנו יכולים ללמוד מפרשת העקדה שנקרא אי"ה בר"ה, שאמר יצחק לאביו שיעקוד אותו שמא ח"ו יפחד כשיראה וירגיש המאכלת והקרבת יפסל, למרות שאחריות הקרבן על אברהם, מ"מ יצחק דאג לכך שרצון אביו לקים ציווי ה' יהיה בשלימות וללא חיסרון.

ועאכו"כ טובה כפולה ומכופלת לאין שעור, מי שמחזק עצמו בתורה בשעה שאחרים מרפין עצמן מדברי תורה, שהוא מקבל שכר כנגד כולן כאלו היו כל ישראל יושבים ועוסקים בתורה היש לך ערך לשכר גדול כזה.

עד כאן מה שמגיע ליחיד העוסק בתורה.

ואם הוא מזכה את הרבים בת"ת שזכות הרבים תלויה בו עאכו"כ.

שהרי אחו"ל ע"ה, ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדופו, וכי כך הוא החשבון (שהרי אם חמשה רודפים מאה אז מאה ירדפו אלפיים ולא עשרת אלפים), אלא אין דומה מרובין העושים את התורה, וזהו בשכר גשמי שהפירות אוכלן בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב.

ומכאן למעלתן של לומדי התורה שהם מזכין את הרבים בלמודיהם, ומזכים את עצמן.

כאלו עשאו לד"ת ג"ל הכונה, דארז"ל כל הלומד תורה ואינו רוצה ללמדה לסוף תשתכח ממנו, נמצא שמירת ד"ת בלבו של אדם הוא ע"י שילמדם לאחרים, ולז"א ושמרתם אותם, בדרך שמירתם שהוא ע"י שילמדם לאחרים, ובה מעלה אני עליכם כאלו עשיתם לד"ת עצמן.

חובתם של המף

"טפכם נשיכם ונרדך אשר בקרב מחניך מהומב עציך עד שואב מימיןך". (כט),

(י)

בזמן שמשנה רבינו כנס את עם ישראל ביום מותו להכניסם בברית הקב"ה, דאג לכך שגם המף ישתתף במעמד חגיגי זה. כמ"ש בפסוק טפכם נשיכם, ואין הכוונה כאן לתינוקות שעודם יונקי שדים, אלא למף כזה שהגיע לגיל החנוך.

הפסוקים המוזכרים בקדושים ובאמור, כונתם להעמיד הפרשה על מתכונתה, ולפרשה בכל דקדוקיה. וכונה זו לא שייך להלביש אותה בפסוק שבפרשתנו, המדברת על ברכות וקללות הבאים על תנאי.

אלא הכונה על קיום הת"ת בישראל, התורה נותנת עצה שאם ח"ו דברי התוכחה יתגשמו, ותרצו לחזור ולהקים ד"ת המטרה שלכם תהיה ללמד אחרים. ושם יחדשו חידושים בכח התלמוד. נמצא כאלו עשיתם את התורה וגם עשיתם את האנשים שיוכלו להנצל ממאורעות רעות המצרות בשעת התוכחה.

בנוהג שבעולם, אדם שמצליח במסחרו האנשים מצביעים על מדת מסירותו ופקחותו שהם הביאו לו את ההצלחה, למרות שנא' לא לחכמים לחם ולא לנבונים עושר (קהלת ט' י"א), ורבים אשר לא יחכמו במשא ומתן, עלו והצליחו.

ואלו בעסק התורה והמצוות, שעלייתו של האדם בהם וגודל השגתו, תלויה במידת החשקעה שהוא משקיע, כמשאחז"ל יגעת ומצאת תאמין לא יגעת ומצאת אל תאמין, דוקא בזה האנשים מתפלאים לשם מה כל המאמץ.

והרי הפסוק אומר "למען תשכילו את כל אשר תעשון". ע"י שמירת דברי הברית ישנה הצלחה לא רגילה.

שהרי אחז"ל בירושלמי בסוף ברכות: אם ראית ישראל שפשטו ידיהם מן התורה עמוד והתחזק בה, ואח"כ טול שכר כולן. ומהו גודל השכר.

(באבות ד' י"ז) יפה שעה אחת של קרת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה. כלומר אילו יצויר שהאדם יחיה ששת אלפי שנה, ויהנה מכל התענוגים של העולם על המצאות והחידושים, שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב שוה את כל זה.

וההסבר הוא פשוט, היות והעוה"ב הוא עולם הנצח ונצח אין לו לא ראש ולא סוף, ודבר שאין לו לא ראש ולא סוף אינו מתחלק, ממילא שגם שעה מועטת מהעולם הבא היא גם כן נצח, לא כן העוה"ז שהוא מתחלק ונגמר.

עבור מצוה אחת מניע חיי עוה"ב ממש, ועל מצות ת"ת שהיא שקולה כנגד כל המצוות ותלמוד תורה, שאפי' כל מצוותיה של תורה אינן שוות לדבר א' מן התורה וק"ו הרבה דבורים.

פרשת נצבים

שמירת התורה ע"י לימודה לאחרים

"ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם למען תשכילו את כל אשר תעשו". (כט, ח)

למה נסמכה פרשה זו לפרשת קללות, לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתיים בפרשה זו, חוץ ממ"ט שנאמר בתו"כ, מיד הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו, מיד קרא אותם משה והיה מפיוסן, א"ל משה מבקשים אתם לעמוד בעולם, עסקו בתורה. מה כתיב למעלה ושמרתם את דברי הברית ואחריו אתם נצבים.

הגמ' בסנהדרין (צ"ט ע"ב) דרשה על הפסוק: ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם אמר ריש לקיש, כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאו, שנא' ואת הנפש אשר עשו בחרן, רבי אלעזר אומר כאלו עשאו לדברי תורה שנאמר ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם.

רבא אמר כאלו עשאו לעצמו שנא' ועשיתם אותם. אל תקרי אותם אלא אתם. אמר ר' אבהו כל המעשה את חברו לדבר מצוה, מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה שנא' ומטף אשר הכית בו את היאור, וכי משה הכהו והלא אחרון הכהו אלא לומר לך, כל המעשה את חברו לדבר מצוה, מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה.

בפרשת קדושים נאמר ושמרתם את כל חקותי ואת משפטי ועשיתם אותם. בפרשת אמור נאמר, ושמרתם מצותי ועשיתם אותם.

תו"ל לא דרשו מהפסוקים הנ"ל את הדרשה כל המלמד את בן חברו וכו', והיכן בפסוק שלנו רמוז הענין הזה.

רצה

מורה

כי תבוא

יעטה

וכך כתוב בספר אור ישראל סי' ל' שהגאון ר' ישראל מסלאנט ז"ל מתנה דרך העבודה המוסרית ואומר המדרגות הן:

א. הוא הפתח וההתחלה, הוא ההרגש, שיהיה האדם לומד מאמרי חז"ל ומוסרי החכמים, לחזור עליהם כמה וכמה פעמים עד אשר יתפעל וירגיש בנפשו חסרוננו, ומזה יבוא למדריגה. ב. היא כבישת היצר.

ג. הוא תיקון היצר – שיהיה האדם עלו ושש לעבודתו יתב'.

אשרי מי שיכול לעורר שמחה בלבבו בעת תקיעת שופר, הרי כשנגשים לתקיעת שופר אומרים "למנצח לבני קורח מזמור, כל העמים תקעו כף הריעו לאלקים בקול רינה" ואחר התקיעות – "בשמך יגילון כל היום" וגו'.

ועל עצומה של קבלת עול מלכות שמים נסחו חז"ל בתפילה ומלכותו ברצון קבלו עליהם משה ובני לך ענו שירה בשמחה רבה ואמרו כולם. כי זוהי קבלת עול מלכות שמים שלימה – דוקא בשמחה רבה, היינו בלב שלם.

ודבר זה לא היה ראוי לו כי מאחר שעשה הקב"ה נס ראוי היה לו להתחזק ולהתגבר באמונה בהקב"ה, ואם היה מתחזק ומתגבר באמונה היה מתחדש לו השמחה לא לעשות דרך כעס.

וזהו אשר לא האמנתם שהיה ראוי למשה להיות חזק באמונתו, ואם היה חזק באמונתו בהקב"ה היה נוטה אל מעלה נבדלת והיה עושה בשמחה ולא היה מתפעל לכעוס. ואז היה זה קדוש ה' לעיני ישראל שהיו משה ואהרן מראים האמונה בו יתב'. ואז היה שמו מקודש לעיניהם ע"י האמונה.

וזהו שאמר יען לא האמנתם בי להקדישני כלומר היה לכם להתחזק באמונה, ואם עשיתם זה לא היה לכם לכעוס כי האמונה מביאה לידי שירה ושמחה ומשה הכה פעמים דרך כעס ואמר שמעו נא המורים שזה היפך האמונה.

כלל הדבר כי הנס שנעשה להם להוציא המים מביא האמונה והיה למשה ולאהרן להתחזק באמונה במקום הזה וזה לא היה כמו שאמרנו, וזהו יען אשר לא האמנתם בי להקדישני ולא היה החטא להם הכעס בעצמו, רק שהכעס הזה מורה שחטא משה באמונה. ופירוש זה אמת ונכון מאד והבן הדברים עכ"ל.

האמונה שהמהר"ל מדבר עליה איננה מה שאנחנו קוראים אמונה, וכוונתנו להיפך של אפיקורסות. מה שהמהר"ל קורא אמונה היא ההשרשה החזקה בנוכחות הבורא, וכשהאדם במצב זה הוא מרום על הכעס והתפעלות מבני אדם.

נמצינו למדים כי שלימות האמונה היא דרך שמחה שלא שייך בה כעס וזהו תיקון היסוד.

הרביעי יסוד האש אשר ממנו נובע הכעס.

סיכומו של דבר ארבעת היסודות שהאדם מורכב מהם תקונם נעשה ע"י השמחה.

להיות שמח בחלקו – יסוד העפר, שמח בהצלחת חבירו – יסוד המים, שמח בתפלתו ובלימודו – יסוד הרוח, ושמח באמונתו – יסוד האש.

כל השנה האדם צריך להיות בשמחה ואפי' בחדש אב אמרו חז"ל משנכנס אב ממעטים בשמחה לא ביטול מוחלט של השמחה שזה לא שייך בקהל המאמינים.

נמצאת כל עבודת האדם מישראל בכל שלביה ומדרגותיה היא בשמחה.

היסוד השלישי הוא הרוח – "רוח ממללא" שממנו כח הדיבור שיהיה קדש לתורה ולתפילה בעיקר.

לתפילה – כתב בספר חסידים י"ח: "שורש התפילה שמחת הלב בהקב"ה שנא' (דהי"א טז, י) התהלכו בשם קדשו ישמת לב מבקשי ה' ולפיכך היה דוד מלך ישראל מנגן בכנור על כל תפילותיו וזמירותיו כדי למלאות לבבו שמחה באהבתו של הקב"ה.

על האדם להיות שמח שזוכה להיות ממבקשי ה' כמשחז"ל במדרש תהלים (מו, ק) כתוב אחד אומר עבדו את ה' בשמחה, וכתוב אחד אומר עבדו את ה' ביראה – אמר ר' אייבו בשעה שאתה עומד ומתפלל יהא לבבך שמח כי לאלקים עליון אתה עובד.

לתורה – מובא במדרש הנעלם בזהר בראשית (דף קלח ע"א) ר' יצחק ב"ר יוסי הוה אתי מקפוטקיא ללוד, פגע ביה ר' יהודה א"ל ר' יצחק, תאמר דחבירנא חכימי מתניתא, אתערו להאי ענינא דיצר הרע יתנשי מן עלמא, בר היא שעתא לזיווגא, א"ל חייך הכי איצטריך יצה"ר לעולם כמטרא לעולם, דאלמלא יצה"ר חדוותא דשמעתא לא להוי, אבל לא מנוולה כקדמיתא למחטי ביה, הה"ד לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי.

הרי לימוד תורה צריך שמחה, ושמחה זו נוצרת דוקא ע"י היצה"ר שמשתפים אותו בלימוד.

חלקה של השמחה בלימוד התורה ניתן להבין עפ"י מה שהביא הרמב"ן בפירושו על הפסוק והאמין בה' ויחשבה לו צדקה (בראשית טו, ו) רש"י פירש ויחשבה צדקה: "הקב"ה חשבה לאברהם לזכות ולצדקה על האמונה שהאמין בו – בהבטחת הזרע.

הרמב"ן הקשה עליו: איני מבין מה הזכות הזאת למה לא יאמין באלקי אמן והוא הנביא בעצמו ולא איש אל ויכזב, ומי שהאמין לשחוט את בנו היחיד האהוב ושאר הנסיונות, איך לא יאמין בבשורה טובה.

ותירץ שויחשבה לו צדקה חוזר על אברהם, שאברהם חשב לה' לצדקה מה שעושה לו ומבשר לו בשורת הזרע.

וכתב ע"ז המהר"ל בנבורות ה' בסוף פרק ז' וז"ל: והרמב"ן ז"ל עשה האמונה מילתא זוטרתא, והנה ארון כל הנביאים השלם בתכלית השלימות שלא היה ולא יהיה כמוהו בא אליו מבשול זה שנא' יען אשר לא האמנתם בי, ופי' זה כאשר אמר משה שמעו נא המורים דרך כעס וכן מה שהכה הצור פעמים הכל דרך כעס.

הנה כל צעיר מתעורר פעם על הצורך לעבוד על עצמו ואז הוא נבוך במה להתחיל, כאן יש לנו הדרכה ברורה: זוהי ההתחלה להיות שמח בחלקו, ולא רק בחלק הגשמי אלא גם בכחותיו הנפשיים והרוחניים, ולדעת כי כל מה שהוא צריך כדי לזכות בחלקו בתורה – נתן לו בעת יצירתו.

ברוך אתה ה' אמי"ה שעשה לי כל צרכי בלי שום מגרעות. בין ברוחניות ובין בגשמיות.

כל עוד שאדם בעצבות ובעצלות, נתון הוא לשלטון הגוף, בבחינת יסוד העפר, וכשהוא מצליח להכניס שמחה בלבו בחלקו ובעבודתו – בזה יצא מתחת שלטון הגוף ונפתח לפניו השער לרוחניות ולעליה.

"לב שמח" הוא המשנה את מצב האדם מן הקצה אל הקצה כנ"ל אין זה מהדברים הקלים להתרגל בשמחה, אבל זוהי העבודה הראשונה והעקרית, המוטלת על כל מי שרוצה בעבודת הבורא.

אחרי יסוד העפר בא יסוד המים, שהוא החמדה והקנאה.

קין וקרח נכשלו במדת הקנאה, ואלו אהרן התורה מעידה עליו וראך ושמח בלבו, אדם יכול לברך את חברו בפיו אבל בלבו מקנא ממנו, אבל התורה מעידה על אהרן ושמח בלבו.

שמחה בהצלחת חבירו היא מצות "ואהבת לרעך כמוך" כמ"ש הרמב"ן בפירושו על הפסוק לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא (ויקרא יט, יז): "ויצוה הכתוב שלא תהיה פחיתות הקנאה הזאת בלבו אבל יאהב ברבות הטובה לחבירו כאשר עושה האדם לנפשו ולא יתן שעורין באהבה וע"כ אמר ביהונתן כי אהבת נפש אהבו, בעבור שהסיר מדת הקנאה מלבו.

אכן להיות שמח בלבו על שמחת חבירו הוא מהעבודות הקשות שבמקדש.

בעלי מוסר אומרים כי יותר קל לאדם להיות משתתף בצערו של חבירו מאשר להשתתף בשמחתו, ההתשתתפות בלב כמובן.

כי במקרה של פורענות האדם ירא לנפשו מהגלגל החוזר בעולם משא"כ בשמחה ששם אורבת הקנאה לכן אהרן זכה לחושן בעבור וראך ושמח בלבו.

יעטה כי תבוא מורה רצא

מדרך ההטעיות של היצה"ר הרוחני הוא, להטיל בליבם של בני התורה שתי טעויות יסודיות:

האחת – שנדמה לנו לפעמים כאלו השמחה היא נחלת העולם החפשי ולנו – עול העבודה בכובד ראש ורצינות בלי שמחה.

והשנית – שבמצוות שהן בע"כ קשורות בשמחה (כגון יו"ט ושמחת חתן וכלה וכד') שם השמחה הוא ענין חיצוני של שירה וריקודים ובוזה דיה.

מהו באמת מקומה ועניינה של השמחה בעבודת ה'.

הנביא ישעיה נ"ח א' אומר: "קרא בגרון אל תחשך כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם".

פירשוהו רז"ל ע"ד מה שפ"י ר' שמלקי מניקלשבורג את הפסוק שנא' במלכים ב' (ג') יד – טו) ויאמר אלישע חי ה' צבקות אשר עמדתני לפניו כי לולא פני יהושפט מלך יהודה אני נושא אם הביט אליך ואם אראך" (יהורם בן אחאב) ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'.

שמספיק היה לכתוב והיה כנגן אלא שע"י שמחת הניגון מתעוררת רוח הקדש, אבל לשם זה יש צורך בלב טהור ונקי בלי שמץ של מחשבת זרה, ובבלי בודאי אין מחשבת זרה, ולכן כנגן המנגן – שהמנגן היה כנגן, היינו הכלי, אז ותהי עליו יד ה'.

וזה פירוש כשופר הרם קולך בלי שום גאות והתנשאות, בלי מחשבות צדדיות וזרות, ורק כשופר שהוא גלמי.

המקור לכל ידיעותינו על כחות הנפש הוא ס' שערי קדושה לרבינו ר' חיים ויטאל זללה"ה, הוא מבאר בראשית ספרו הקדוש ענין ארבעת היסודות שבדם נעוצים כל כוחות הנפש.

היסוד התחתון שבהם הוא יסוד העפר שהוא כובד הגוף המפריע בכל העבודה ממנו מדת העצבות, ותולדתה היא העצלות בקיום תורה ומצוות.

תיקון יסוד העפר: "השמחה התדירית בחלקו וגם לזרו עצמו בתכלית השמחה בעבודת קונו".

ואם יפלא בעינינו איך אנשים כמו ראובן אהרן ובוטו לא יעשו הטוב למען הטוב ויבקשו סיבה אחרת לזה, י"ל כי שלשה מונעים יש המרפים את ידי עושי מצוה.

המונע הא': הוא שיש רשעים המעכבים אותו ביד רמה מעשות המצוה. המונע הב': שיש אנשים המלעיגים עליו ואומרים לו מה בצע כי תצדיק. המונע הג': הוא שיש אנשים אשר יבוזוהו ויאמרו כי רק למען הכבוד והתהלה יצדק ולא למען ה' יעשה המצוה.

ולזה בא בעל המאמר ללמד אותנו כי לא יפנה לאחד משלשה המונעים האלה. כי אם יפחד מפני המתקוממים המונעים ממנו ביד רמה.

יראה כי ראובן לא התווכח עם אחיו כי פחד פן ימנעוהו, וביקש תחבולה להצילו מידם, ואילו היה יודע מה שהקב"ה מכתוב עליו אז קם ביד רמה נגדם ולכן גם הדורות האחרונים נכון להתקומם עם הבאים להפריעו מעשות מצוה וישמור את דבר ה'.

ואם יפחד מפני המלעיגים המונעים אותו בלעגי שפת, יראה כי אהרן נכון היה לצאת כנגדו בתופים ובמחולות ולא פנה אל המלעיגים. ואם יפחד פן יבוזוהו כי כוונתו לגאווה יזכור כי בוטו היה נכון להרבות מתנות לנערה ולא פחד מפני לזות שפתים אשר בני אדם יאמרו עליו כי חזקה נפשו בה.

תכלית הדברים כי ר"י בא ללמדנו שלעולם ישתדל אדם לעשות טוב וחסד ואל ישים לבו למניעות שונות אשר ימנעוהו מהם. וזה מתאפשר ע"י עשות המצוה בלב שמח שע"י העשייה בלב שמח המעשה משתנה ומקבל ערך נצחי שהקב"ה "כותבו" ונקרא מעשה שלם.

במד"ר ויקרא פרשה ל"ד הנוסחה היא "בלב שמח", ובמד"ר רות הנ"ל הגירסא "בלבב שלם".

עד"ו כותב האורחות צדיקים בשער השמחה (דף פג) "וכל העושה המצוה בשמחה יש לו שכר אלף ידות יותר ממי שהמצוות עליו למשא".

השמחה בעשיית המצוה אינה הידור בעלמא אלא מעלה את ערכה של המצוה באלף ידות.

כתב בספר העיקרים מג פ' ל"ג: נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה'א, הברכה חלה כשלא ירע לבבך בנתינה ולא בגלל הנתינה עצמה.

חובה על האדם לפתח את כוח החשיבה שלו, אבל עליו לדאוג שזה יהיה בכיוון הנכון על פי התורה, שיגיע לידי "והלכת בדרכיו".¹

שלמות המעשה – תלויה במדת השמחה

"תחת אשר לא עבדת את ה'א בשמחה ובטוב לבב מרוב כל". (כח, מז)

א"ר יצחק בר מריון בא הכתוב ("ויצבוט לה קלי ותאכל ותשבע ותותר") ללמדך שאם אדם עושה מצוה יעשנה בלבב שלם שאלו היה ראובן יודע שהקב"ה מכתוב לו (בראשית לז) וישמע ראובן ויצילהו מידם, בכתפו היה מוליכו אצל אביו, ואילו היה יודע אהרן שהקב"ה מכתוב עליו (שמות ד) והנה הוא יוצא לקראתך, בתופים ובמחולות היה יוצא לקראתו, ואילו היה יודע בועז שהקב"ה מכתוב עליו ויצבוט לה קלי ותאכל ותשבע ותותר, עגלות מפוטמות היה מאכילה (מד"ר רות פרשה ה' סוף אות ו').

אין הכוונה שאם היו יודעים שכבודם ישגא ע"י מה שנכתבים מעשיהם בספר היו מתאמצים יותר במצוה זו, כי זה רחוק לומר אשר השלמים האלה יעשו טוב וחסד למען הכבוד.

אבל הכוונה היא כי אם ידעו אשר מעשיהם יקומו למשמרת לדורות הבאים שילמדו מהם לעשות כמעשיהם, אז היו מתגברים עוד לעשות למען יתגברו גם הדורות הבאים הרואים מעשיהם כתובים בספר ויעשו כמעשיהם.

¹ ועיין עוד בשיחות על שמות בנושא "ועבדום ועינו אותם" ייסוריין של תורה, כמעשה המובא מהחפ"ז חיים עם העגלון.

וכך ביארו על הפסוק "לא תגורו מפני איש" (א, יז) – אל תאגור את דבריך מפני אף אחד, אפילו שיש יותר מבוגרים, אלא האדם צריך לומר את שלו, שהוא מלאך המליץ על האדם.

וזהו גם חלק מ"הלכת בדרכיו", ולכן החכמה קודמת לחסד – "עולם חסד ייבנה".

סיפר לי חיל שהיה בקורס טיס שבולם בו היו דתיים, ובוהו אחר זה נפסלו כולם. וכששאל על כך את המפקד, השיב לו שאצל הדתיים מחנכים לקבל את מה שאומרים, אבל בטיס לפעמים צריכים פתרונות של אלתור, שהם אינם לפי שום כלל או אפילו להיפך מהכללים, ודבר זה אצל הדתיים אינו שייך, כי המשמעת אצלם חזקה.

(איני יודע אם זו הסיבה האמיתית, אבל תוכחה יש כאן, שעל אף שיש את עניין המשמעת, אבל את השכל אסור להשחית ולמעוך, אלא על האדם לפתח אותו ככל האפשר).

סיפרו על הט"ז שכששמע על משיח השקר ש"צ, שלח אחריו שני תלמידים לבדוק כיצד הנהגתו. וכשהגיעו ספרו שראו אותו שוכב פרקדן. אמר: אם כן איזה משיח, אם הוא עובר על דברי חכמים.

כאן רואים השתמשות בשכל, שלא הולכים בתר מה שרואים בתמימות, אלא בודקים כל דבר, ובשלא מסתדר מצד היגיון התורה – פוסלים.

ראיה נוספת יש ממה שאמרו בקידושין פב ע"א שאברהם קיים את כל התורה עד שלא נתנה. ולכאורה, הרי אברהם לא היה בת"ת, ולא גדל בבית אפילו חילוני, אלא בביתו של תרח, ובכל זאת קיים את הכל לפני שנתנה התורה, וכליותיו היו יועצות לו. אם כן אנחנו כל שכן שהיינו צריכים להיות כבר כמו אברהם.

אלא אברהם השתמש בשכלו ולא שקע בענייני העוה"ז, ולכן השיג בחכמתו את התורה, משום שלא נתן לשכלו להתנוון. אבל אנחנו, שממלאים את שכלנו בענייני העוה"ז, ממילא אין אנו יכולים להגיע למסקנות הנכונות כמו אברהם אבינו.

וזה כוחו של היצר הרע, שמונע מהאדם לחשוב, ודואג שיהיה עסוק כל הזמן בענייני עוה"ז.

ובתרגום ירושלמי על הפסוק "בראשית ברא אלקים" מתרגם – בחכמה ברא אלוקים. וכן במשלי (ג, יט): "ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה", שמבלי חכמה אי אפשר לעשות חסד.

ושמעתי מת"ח אחד, שסיפר על החזו"א שבלכתו ברחוב נטפל אליו איזה שיכור שירקוד עימו, ורקד עימו החזו"א. וכששאלוהו על כך, אמר שכיוון שהוא שמת בכך ששמחים איתו, אזי עשה עימו חסד.

על אף שחייבים לעשות חסד, צריכים לזה חכמה.

ובדי להשיג את החכמה, על האדם ללמוד תורה, ובתנאי שהלימוד זה יגרום לו שינוי במעשיו ובדרכיו, ובלא זה יישאר בגדר חכמה בלבד, ולא יגיע לידי מעשה.

וכך כתוב בגמ' (תניינה יד ע"ב): ר"א בן ערך היה דורש במעשה מרכבה וכו', עמד רבן יוחנן בן זכאי ונשקו על ראשו, ואמר ברוך ה' אלהי ישראל שנתן בן לאברהם אבינו שידע להבין ולחקור ולדרוש במעשה מרכבה, יש נאה דורש ואין נאה מקיים, נאה מקיים ואין נאה דורש, אתה נאה דורש ונאה מקיים. אשריך אברהם אבינו שאלעזר בן ערך יצא מחלצוך.

והקשו המפרשים: הרי היה דורש במעשה מרכבה, א"כ מה שייך בזה לקיים, הרי אין זה תיקון מידות או מעשה מצוות, אלא זו הבנה בעולמות העליונים והשנות גדולות מאוד.

אלא ודאי שהכוונה היא, שכיוון שהיה עוסק במעשה מרכבה, באמת היה ניכר במעשיו שעוסק בזה, שמעשיו היו נפעלים לפי דרגת השנותיו בתורה.

ובראשונים מובא, שהשכל הוא מלאך המליץ בין האדם להקב"ה, אם בן איך האדם יכול לוותר על שכלו ולשמוע לאחר, והרי חז"ל אמרו "עשה לך רב", משמע שצריך לבטל דעתו כלפי הרב.

אלא הביאור הוא, שאסור לאדם לבטל את דעתו, שזהו המלאך המליץ, אלא עליו ללמוד מהרב כיצד להשתמש בשכלו כך שיוכל להיות מלאך מליץ טוב.

וכן מצינו פעמים רבות בפוסקים שחולקים על שקדמו להם, ולא מחמת שמזולזלים בהם, אלא שהוא השתמש בשכלו לפי מה שנתן לו הקב"ה.

בפעולות הטובות והמדות החשובות שיתואר בהם האל יתעלה על צד המשל יתעלה על הכל עליו רב.

ובשו"ת ר' אברהם בן הרמב"ם (סי' סג) שאלו את ר' אברהם, כיצד ייתכן לומר שזו מצוות עשה, הרי זהו תנאי לקבלת הברכות, על אף שהדבר כתוב בלשון עשייה.

ויישב להם, ש"זהלכת בדרכיו" אינו על קיום המצוות, אלא על תיקון המידות, ואין לזה כל קשר לשמירת המצוות. עיי"ש באורך.

וכך כתב הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"ז ה"ג): אל תאמר שאין תשובה אלא מעבירות שיש בהן מעשה כגון זנות וגזל וגניבה, אלא כשם שצריך אדם לשוב מאלו כך הוא צריך לחפש בדעות רעות שיש לו, ולשוב מן הכעס ומן האיבה ומן הקנאה ומן ההתול ומרדיפת הממון והכבוד, ומרדיפת המאכלות וכיוצא בהן מן הכל צריך לחזור בתשובה, ואלו העונות קשים מאותן שיש בהן מעשה שבזמן שאדם נשקע באלו קשה הוא לפרוש מהם וכן הוא אומר יעזוב רשע וגו'.

והנה ידוע מעלת הי"ג מידות, שאומרים אותם בימי הסליחות וביום הכיפורים, וכן ברנלים בשעת פתיחת ההיכל, וכן בברית.

אולם האמירה והעשייה רחוקים כרחוק מזרח ממערב.

והנה ידועים דברי הגמ' בראש השנה (יו"ע"ב): ויעבור ה' על פניו ויקרא, אמר רבי יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא בשליח צבור והראה לו למשה סדר תפלה, אמר לו כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל.

ודייקו שדווקא כשיעשו ולא כשיאמרו, שרק אחר שיעשה וילך בדרכי הקב"ה אזי יימחלו לו עונותיו. וכשלא עושה ואומר, הרי הוא מעורר עליו קטרוג שהוא בבחינת יודע את בוראו ומורד בו.

והקב"ה, מכיוון שהוא מקור הטוב, ברא את העולם כדי להיטיב, וכשדבק במידותיו של הקב"ה אזי הוא דבק בהקב"ה ומתקיים רצון ה'.

ובשביל לעשות חסד צריכים לזה חכמה שתכוון ותדריך מתי הוא החסד הראוי, ואיך וכיצד לעשותו.

נמשלה לחלב – נטיתו אחרי החומר – התורה מערנת ומזככת את הומרו העכור ומתלבן כמו החלב.

נמשלה לשמן – אין צורך בהצעות – התורה אינה מתערבת עם חכמות אחרות כמו השמן היא עומדת בזכות עצמה.

וביון שכל משקה מורה על אחת מהמעלות שישנה בתורה בלבד לבן שלמה ע"ה המשיל אותה לשמן כיון שבשמן ישנן כל המעלות ביחד.

והם: השמן תחלתו מר וסופו מתוק – עומק המושג. השמן חיים לעולם – צורכי מזונות. השמן אורה לעולם – קוצר המשיג. השמן אינו מתערב – אין צורך בהצעות ובחקדמות. השמן צף למעלה – הודככות מהחומר העכור.

והלכת בדרכיו – יג' מידות של רחמים

"ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך, כי תשמע בקול ה' וכו'. (כת, ב)

הפרשה מפרטת מתי יקבלו עם ישראל את הברכות – רק כשתשמור את מצוות ה', והלכת בדרכיו.

ולמד מזה הרמב"ם שזו מצוות עשה בפני עצמה – "והלכת בדרכיו", וכ"כ בספר המצוות (מצות עשה ח): והמצוה השמינית היא שצונו להדמות בו יתעלה לפי יכלתנו והוא אמרו (תבוא כה) והלכת בדרכיו. וכבר כפל צווי זה ואמר (עקב י ויא) ללכת בכל דרכיו ובא בפירוש זה מה הקדוש ברוך הוא נקרא רחום אף אתה היה רחום מה הקב"ה נקרא חנון אף אתה היה חנון מה הקב"ה נקרא צדיק אף אתה היה צדיק מה הקב"ה נקרא חסיד אף אתה היה חסיד וזה לשון ספרי (ס"פ עקב). וכבר נכפל הצווי הזה בלשון אחר ואמר (ראה יג) אחרי ה' אלוקיכם תלכו ובא בפירוש גם כן (סוטה יד א) שענינו להדמות

ובכך הסבירו את הדיוקים בפסוקים בפרשת המן (שמות טז, טז): "ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו מן הוא כי לא ידעו מה הוא, ויאמר משה אליהם הוא הלחם אשר נתן ה' לכם לאכלה".

וכבר הדגישו המפרשים ע"ה אם לא היו יודעים מה הוא היאך קימו ואמרו שהוא מן פירשו כי מן הוא אמרו דרך שאלה כמו מה.

ורש"י ז"ל פירש שהוא הכנת מזון כמו וימן להם המלך – מאכל מוכן בלא בשול ואפשר לומר כי הם בראותם דבר דק כזה על הצורה ההיא חשבו אותו שהוא פרפרת שתעזור להם לבלוע את הלחם, וזה פירוש המלה מן – מזמין ומכין התעוררות האכילה ואמרו כך כי לא ידעו מה הוא. עד שבא משה ואמר להם זהו הלחם בכבודו ובעצמו.

וזה כונת שלמה לכו לחמו בלחמי התורה המשולה ללחם אינה צריכה פרפראות נוספות כדי לעכל אותה, כל הטעמים תמצאו בה כמו המן.

והוא אומרם ז"ל בילקו"ש שמות (טז, רמז רנח): לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן, התורה אינה סובלת שיאבד האדם את זמנו ומיטב חייו בעיון התיצוניים בלי להבין מתוכה בתורה, אלא כל חכמה וכל למוד ימצא בתורה עצמה וממנה יטעם כל טעמי הלמודים, וזהו לא נתנה תורה אלא לאותם אשר בהתעסקם בה הם אוכלים המן שטועמים בלמודה כל טעמי החכמות מבלי מאכל מחוץ בענין המן.

משום כך אין צורך בהצעות ובהקדמות מחכמות אחרות.

עפ"י האמור מתבאר המדרש בפתח דברינו כמין חומר.

התורה נמשלה לה' משקין כדי להראות שאין בה כל החמשה דברים המפריעים.

נמשלה למים – עומק המושג – קלה כמו מים, נמצאת בכל מקום ואין מציאותה קשה ויסודה פשוט בלי הרכבה.

נמשלה לזין – קוצר המשיג – חמרא וריחני פקחין, מי ששותה יין כמדתו אדרבא מתפקח.

נמשלה לדבש – טרדת הצרכים – היא מספקת כל הדברים ההכרחיים ומדריכה איתה להסתפק בהכרחי כי דבש מצאת אכול דיך.

א. עדות ה' נאמנה מחכימת פתי – קוצר המשיג.

פקודי ה' ישרים משמחי לב (בקשת הצרכים) – הלב שהוא מצטער ודואג על מה שחסר לו מצרכי פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו מבלי היות לו די סיפוקו דלבא תליא בכיסא, ישמח ויגל באמצעות פקודי ה'. כי ע"י שמירת מצוותיו לא יחסרו כל טוב ולא ראיתי צדיק נעזב ויטב לבו בכך כאומרו כל ימי עני רעים וטוב לב משתה תמיד (משלי טו, טז), וכדברי הנביא (ישעיה סח, יג) "לכן בה אמר ה' אלקים הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו הנה עבדי ישמחו ואתם תבושו".

מצות ה' ברה מאירת עינים (עומק המושג): – התורה היא שמאירה את עיני האדם, ההיפך משאר החכמות שהעינים של האדם צריכים לראות את הדברים המוחשיים כדי להגיע אל הדברים השכליים, ומי שיחסר לו "חוש מן החושים תעדר לו ידיעה מן הידיעות". נמצא שהתורה היא קלה וברורה מצד עצמה.

יראת ה' טהורה עומדת לעד (רוע התכונה מצד החומר): – יראתו יתב' מטהרת ומזככת בטהרתה ופרישותה כל כתמי ולכלוכי העונות בעינים הנשמיים, באופן שתעמוד לעד ולנצח נצחים.

משפטי ה' אמת צדקו יחדיו (אורך ההצעות) – דע כי לא בחכמות החיצוניות הצריכות זו לזו, חכמת תורתנו הקדושה, כי החיצוניות לא תצדק אחת מהנה על מתכונתם אם לא בהקדמת זולתה, כי לא יוכל להיות תוכן (משער, מעריך מודד) מי שלא קדמה לו ידיעת ההנדסה והתשבורת, ולא יהיה רופא מי שלא נתערך תחלה בפלוסופיה הטבעית, ולא ישיג שום ידיעה אם לא הורגל בהגיון וכיוצא, נמצא שהאחת היא המצדקת ומכינה את חברתה שזולתה לא היה לה מציאות.

אבל תורתנו אינה צריכה לשום חכמה ושום למוד מבחוץ דכלא בה, ומנה ובה היא מרגלת ומודיעה את עצמה בהקדמותיה התחלותיה ומושכלותיה.

על דרך מה שאמר שהע"ה (משלי ט, ה) לבו לחמו בלחמי ושתו בין מסכתי, לכאורה היה ראוי לומר לבו אכלו לחמי למה אמר לחמו בלחמי, אלא הכוונה עפ"י הידוע שהאדם אוכל פרפרת יחד עם הלחם כדי להעביר את הלחם.

ובעל הבית דוחק – היצה"ר אשר הוא נעשה אדון וגביר לבית הזה הגופני כדרחז"ל בתחלה הלך ואח"כ אורח, ולבסוף איש שנעשה בעה"ב. הוא דוחק מאד את האדם ומבקש להכניעו – רוע התכונה מנמית החומר.

ור' טרפון בעצמו פונה אל האדם ואומר לו כיצד יתגבר על ה' המפריעים הנ"ל, מאחר והמדובר הוא במי שמאיר את חייו באור התורה, התורה מסייעת לו להתגבר על כך.

ולכן הוא היה אומר: לא עליך המלאכה לגמור (קוצר המשיג): אל תבהל מקוצר המשיג שבשכלך, ה' יגמור בעדך והתורה עצמה תסייע על ידך לגמור ולקיים ככל הכתוב בה.

ולא אתה בן חורין להבטל ממנה (עומק המושג): ואם יקשה לך להתעסק בה, מצד עומקה וקושי עצמה לא היא, כי אינך רשאי ואין לך טענה להפטר מלהתעסק בה ממנה צד עצמה שתמצאנה קשה ועמוקה, כי היא תתן דודיה לך ותעשה עצמה נוחה ונקלה ללמדה.

אם למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה (אורך ההצעות): ושמה תאמר תצטרך הקדמות רבות מבחוץ להבינה, זה אינו כי כל רבוי הלמוד יהיה מנה ובה בעצמה, וככל שתרבה ללמוד בתורה נותנים לך שכר הרבה.

ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך (רוע התכונה מנמית החומר): ואם יצרך הרע מצערך בנטייתו הרעה באופן שתצטרך להתיגע בעמל גדול ומלאכה כבדה להכניעו, הנה לפום צערא אנרא ונאמן הוא יתב' עם היותו בעל מלאכתך כאמרם ז"ל אלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו, מ"מ ישלם לך שכר פעולתך בעמלך.

ודע שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא (בקשת הצרכים): ואם תצטרך לבקשת המזונות לרדוף אחריהם לפרנס את הגוף, לעומת זה הסתכל בעין שכלך, כי אין ראוי לך לאבד זמנך להשתדל בהברות גופך בעוה"ז, כי דע נאמנה שעקר השכר לצדיקים הוא לעתיד לבוא ולא בעוה"ז וכשתשים זה לנגד עיניך, לא תהיה בהול אחר בקשת רבוי המזונות.

וגם דוד המלך ע"ה ציין במזמוריו שסגולתה של תורה להרחיק מהאדם את ה' המפריעים הנ"ל, והוא אמר (תהלים יט, ח): תורת ה' תמימה משיבת נפש – אין בה כל חסרון.

א. מה השמן הזה תחלתו מר וסופו מתוק כך הן ד"ת אדם מצטער בהן תחלה ועושה בהן אחרית טובה, שנא' (איוב ה) והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישנה מאד. ב. ד"א מה השמן הזה חיים לעולם אף ד"ת חיים לעולם. ג. ד"א מה השמן הזה אורה לעולם אף ד"ת אורה לעולם. ד. ד"א מה השמן הזה אין יכול להתערב במשקין אחרים אף ישראל אין יכולים להתערב בעו"ג מנין שנא' ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי.

ה. מה השמן הזה אתה נותן אותו בכמה משקין הוא נעשה עליון על כולם בן הם ישראל עליונם על כל אוה"ע כמ"ש ונתנך ה"א עליון על כל גויי הארץ (עכ"ל המדר"ר פ"ז פס"ג).

התורה נמשלה בה' דברים כאמור, ושלמה המלך ע"ה בחר לו את התואר "שמן" כמ"ש לריח שמניך טובים שמן תורק שמך שגם בו המדרש מתאר ה' דברים.

מהו ההסבר בדברי המדרש הנ"ל.

כבר הוא מפורסם מה שלמדנו הרמב"ם ז"ל בביאור הסיבות המונעות הלמוד והשגת השלמות שהם המשה ואלו הן: עומק המושג, וקוצר המשיג, ואורך ההצעות, ובקשת הצרכים, ורוע התכונה מנטית החומר.

והתנא בפרקי אבות פ"ב משנה ט"ז-ט"ז רמז עליהם והדריך אותנו כיצד להתגבר עליהם, וז"ל: "ר' טרפון אומר: היום קצר, והמלאכה מרובה, והפועלים עצלים, והשכר הרבה, ובעל הבית דוחק". כאן רמוזים ה' הסבות שמנאם הרמב"ם.

היום קצר – כמ"ש (איוב ה') "כי תמול אנחנו ולא נדע כי כל ימינו עלי ארץ" הצורך בהצעות רבות וכמה הקדמות מתכמה אל הכמה עד שהיה כל זמן חיי האדם קצר והסר לבא עד קצה כולם.

והמלאכה מרובה – לא אמר רבה שהיה מורה על הכמות, אלא אמר מרובה, דהיינו קושי באיכות וזה מתאים לעומק המושג.

והפועלים עצלים – קוצר המשיג מחמת עצלותם ורפיונם של הכלים הצריכים אל השכלת השכל באמצעות החושים.

והשכר הרבה – הגוף דורש שכר הרבה עבור צרכיו הגשמיים מזונותיו וכו' – בקשת הצרכים.

תכונה של הלודים או של הלסטים, מכאן למדים עד כמה גדולה חמדת הממון שהוא ח"ו יכול להגיע ולהביא את האדם לידי גזל ורצח. ו"ש יש זריו ונפסד.

וכ"כ ה"מסילת ישרים" בפרק י"ג במידת הפרישות כתב: הנה אין לך תענוג עולמי אשר לא ימשוך אחריו איזה חטא בעקבו, ודרך משל המאכל והמשתה כשניקו מכל איסורי האכילה הנה מותרים הם. אמנם מילוי הכרס מושך אחריו פריקת העול, והמשתה היין מושך אחריו זנות ושאר מינים רעים, כ"ש בהיות האדם מרגיל עצמו לשבוע מאכילה ושתייה ומפני זה נמצא הוא מכניס עצמו בתוקף עמל הסחורה ויגיעת הקנין, לשתיה שולחנו ערובה כרצונו ומשם נמשך אל העול והגזל ע"כ.

וזהו גם הטעם למה שרבותינו קבעו בשבת ג' סעודות, שלכאורה צ"ל מדוע קבעו ג' סעודות וי"ל שכל מה שיש שבתות וי"ט זהו כדי שיעסוק בתורה שהרי אם האדם יודע שיש קודם סעודה ראשונה הוא לא מרבה יותר מדאי באכילה, כי יודע דבלא"ה עוד כמה שעות יאכל עוד סעודה וא"כ מאחר שלא מרבה באכילה, הוא לא נרדם ואז יש לו כח לעסוק בלימוד התורה.

ועוד אמרו חז"ל אם אדם אוכל אפי' אכילה של היתר ומרבה בו יותר מידי ועי"ז יוצא (לכסא הכבוד) נענש ע"ז, כי הזמן שיוצא יכל ללמוד ולעסוק בתורה באותו זמן.

מפסידי הלימוד והדרך להינצל מהם

"זהיה אם שמוע תשמע בקול ה' א לשמור לעשות את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום ונתנך ה' א עליון על כל גויי הארץ" (כת, א).

זהו שאמר הכתוב (שיר השירים א') לריח שמניך טובים. רבנן אמרי בחמשה דברים נמשלה התורה, במים וביין ובדבש ובחלב ובשמן. במים מנין (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים. ביין מנין (משלי ט) לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי. בדבש ובחלב (שיר השירים ד) דבש וחלב תחת לשונך. שמן מנין (שיר השירים א) שמן תורק שמך.

אחיו של המהר"ל מפראג בספרו ספר החיים (סליחה ומחילה פרק ה') הקשה למה הנציחו את הנס דוקא ע"י המטבע ולא ע"י דבר אחר, וביאר שזה כדי למאס את המטבע כי המטבע הוא מנוגד לרושם הגדול שעושה הנס, הכסף ממשמש את זכרון הנס ומחליש את כחה של הזכרון ובאמת בדרך צחות אפשר לומר שגם לשון מטבע הוא נלקח מלשון שמטביע את בעליו.

והגר"א ז"ל באבן שלמה כתב: כי בחמדת הממון נלכדים גם ת"ח ולא רק עמי הארץ, ולכן הנציחו את רושם זכרון הנס במטבע כדי להשפיל את המטבע ואת החשק ויצר דמיון הכסף.

הנה ידוע שגדולי תורה התפרנסו על ידי הספרים שהוציאו לאור, ומסופר על החזו"א, פעם אחת נכנס אדם אחד לאשתו לקנות ספר, ושאל אותה למחירו של הספר, והשיבה לו שמחירו לירה אחת בלבד (בזמנו), ובאמת כך שילם לה ואח"כ נכנסה בשמחה אל חדרו של החזו"א וסיפרה לו כו"ב.

ובששמע שמכרה בסכום גבוה יותר ממה שהוא מוכר את זה כעם עליה מאוד וקרע את הלירה לחתיכות וכשראתה אשתו כך כעסה עליו ואמרה לו הרי זה בל תשחית. א"ל מכאן תלמדי מוסר השכל שאסור לקחת יותר מהמחיר של הספר.

מכאן למדים ורואים כיצד לא היה לגדולי ישראל שום ענין של חמדת הממון.

איתא בגמ' סנהדרין (צו ע"ב) על הפסוק "צרור הכסף לקח בידו" דורשת הגמ' אין כסף אלא הצדיקים לכאורה צריך להבין למה חכמים השווו צדיק לכסף ולא לזהב, אלא י"ל שהצדיקים הם השולטים על הכסף.

וע"פ זה מובן מאוד מאמר חז"ל הידוע בברכות מטבע שטבעו בו חכמים אסור לשנות, מפני שזה ההבדל בין הצדיקים להמוני העם שהמון העם חושבים שהכסף זה העיקר, אבל משא"כ הצדיקים התפילה שלהם הם הכסף, ולכן חז"ל התבטאו במילת מטבע שזהו התפילה.

וכך מובא בחידושי מהר"ל מפראג על מסכת שבת (י ע"א), על דברי הגמ': ת"ר שעה ראשונה מאכל לודים שעה שניה מאכל ליסטים שחז"ל באו ללמדנו שאם אדם רוצה לאכול באותה שעה ראשונה שהלודים היו אוכלים, אז באותה שעה מפתח בו את אותה

כתוב במשנה בבכורים (א, י) ר' יוסי הגלילי אומר אין מביאין בכורים מעבר הירדן שאינה ארץ זבת חלב ודבש.

ובירושלמי (ה, ה) מובאת בריתא שאמרה טעם אחר למה אין מביאין בכורים מעבר הירדן, והוא מפני שכתוב בפסוק אשר נתת לי ולא שנטלתי מעצמי.

והקשה הירושלמי מה הנפ"מ בין שני הטעמים, ומתרץ הנ"מ תהיה לגבי חצי שבט מנשה שהם לא לקחו מעצמן את הארץ, שאם נאמר שהטעם מפני שאינה זבת חלב ודבש לא יביאו גם הם בכורים, ואם מהטעם השני אשר נתת לי הרי הם לא לקחו מעצמן, והם יכולים להביא בכורים.

נמצא, שבזה שהודרו לחטוף את הארץ, יצאו נפסדים. שהפסידו את מצות הבכורים לעולם, ולבסוף הפסידו גם את הארץ שהם גלו בראש גולים.

ולפי"ו נתן להבין איך משה הבדיל ג' ערי מקלט בגלעד בעבר הירדן שהיה מאוכלס רק בשנים וחצי שבטים, ובכל א"י המערבית שיש בו עשרה שבטים הבדיל רק ג' ערי מקלט הרי מסתבר שבאוכלוסיה גדולה יותר יהיו יותר רוצחים וצריכים להעמיד לרשותם יותר ערי מקלט.

אך י"ל, שאחרי שהאבות בני גד ובני ראובן נטלו מעצמם הארץ, וחשק הממון גבר בהם עד שהקדימו את השיבות הצאן לחשיבות הטף, וכמבואר בחז"ל (מד"ר מטות כב, ו) שלש מתנות נבראו בעולם "חכמה וגבורה ועושר, וכיון שלא באת מן הקב"ה סופן להפסק ממנו. וכן אתה מוצא בבני גד ובני ראובן שהיו עשירים הרבה והיה להם מקנה גדול וחבבו את המקנה וישבו להם מעבר הירדן לפיכך גלו תחלה שנא' ויגלם לראובני ולגדי.

וכיון שהאבות להוטים אחר הממון ועשו מהעיקר טפל ומהטפל עיקר השפיע הדבר לעתיד על זרעם ונתפתחו אצלם כוחות טבעים ופשוטים עד כדי רציחה שוגגת. כי כח החמדה של הכסף מביא לידי תחרות קנאה שנאה ומחלוקת ומריבה וכו', וכל זה מפני שהסרה באבות מדה מסויימת של בטחון בהשי"ת.

על הענין של חמדת הממון, נאמר במס' ב"ק (צ"ז ע"ב): ת"ר מטבע של ירושלים דוד מצד אחד וביהמ"ק מצד שני מטבע של אאע"ה זקן וזקנה מצד אחד ובחור ובתולה מצד שני.

איתא במדרש תנחומא על פרשת עקב משל למלך שאמר לעמיו שיטעו הרבה נטיעות ולא נילה להם מהו שכר כל נטיעה ונטיעה, ובוה הרויח שעשו את כל הנטיעות, שאם היה מגלה שהם שכר של כל נטיעה ונטיעה כל אחד היה תופס לו את הנטיעה הכי יקרה, כך הקב"ה לא פרסם להם שכר של כל מצוה ומצוה, רק שתי מצוות מצינו שהקב"ה נילה את שכרם ואלו הן: מצות כבוד אב ואם (שמות ב, יב) וכן שילוח הקן (כב, ז).

וידוע שמצות כיבוד אב ואם הם מן החמורות ביותר עד כדי כך שאמר רבי יוחנן בקידושין (לא ע"ב) אשרי מי שלא חמאן (אשרי מי שלא ראה את הוריו) וביאר רש"י משום שאי אפשר לקיים כבודם ככל הצורך והוא נענש עליהם.

מובא בספר "חרדים" על הפסוק "ארור מקלה אביו ואמו", שלא הכוונה דווקא מקלל אלא אפילו מבוה הוריו בליבו נענש, ומביא שם מעשה שהיה בצפת שיהודי אחד קיים מצות כיבוד אב ואם בכל ליבו, והנה אחר פטירת אביו הלכה אמו ונישאה לאדם אחר, וכשראה את זה היה בז בליבו לאמו מאחר שהתחתנה אחר פטירת אביו ומ"מ המשיך לכבד את אמו כרגיל.

והיה פעם אחת הלך לים והרגוהו והשליכוהו לים, וחפשו היהודים לקברו, ומצאוהו על שפת הים ועין אחת מנוקרת שנקרחה העורבים ה' ישמרנו. וע"ז נאמר במשלי "עין תלעג לאב ותבוז ליקחת אם יקרחה ערבי נחל ויאכלוה בני נשר" (משלי ל, יז).

והמצוה הכי קלה זו שלוח הקן אין בה טרחה כי יקרא קן צפור פרט למזומן שאין בה חסרון כים, ושכר שתייהם שוה למען יאריכון ימיך על הארמה, למען יטב לך והארכת ימים.

ואיתא במדרש תנחומא ריש פרשת עקב שדוד הע"ה בזמן שהתפלל לקב"ה אמר: רבוש"ע אינני מתיירא מן המצוות החמורות, ממה אני מתיירא מן המצוות הקלות שמא עברתי על אחת מהן לכך אמר: למה אירא בימי רע עוון עקבי יסובנו (תהלים מט, ז).

בדרך צחות אומרים הנסתרות לה' אלקינו השכר של כל המצוות הוא נסתר ורק ה' אלקינו יודע אותו, אבל הנגלות – השכר הנגלה הוא רק שנים, לנו ולבנינו, לנו – שלוח הקן, ולבנינו – כבוד אב ואם.

ע"כ למדנו צד אחד של המטבע זריו ונשכר, אבל יש עוד צד של המטבע זריו ונפסד וגם לזה יש מקור בפרשת השבוע.

ובזה מתורץ מה שהקשה הרמב"ן ז"ל שדרשה זו לא שייכא אלא בענין שופט שצריך לשמוע לו דיפתח בדורו וכו' אבל בהקרבת הבכורים פשיטא שצריך ליתנם לכהן שבימיו ע"כ. ולפי האמור ניהא דאיברא דלא איצטריך לענין נתינת הבכורים עצמן ומ"מ איצטריך לענין ובאת וכו'.

הכלי יקר מישב את קושיית הרמב"ן באופן אחר ואומר: הגמ' במסכת כתובות קה, ע"ב אומרת על הפסוק ואיש בא מבעל שלישה ויבא לאיש האלקים לחם בכורים עשרים לחם שעורים וכרמל בצקלוננו וכי אלישע אוכל בכורים הוה (לפי רש"י הרי לא היה כהן ולפי תוס' הרי אין הבכורים נאכלים מחוץ לחומה) אלא לומר לך כל המביא דורון לת"ח כאילו מקריב בכורים.

ומדתלא דורון של ת"ח בבכורים סד"א שלא יתנו הבכורים כי אם לכהן ת"ח שיהיה באותו משמר ואם אין בו כהן ת"ח סד"א שימתין עד שיבוא משמר של איזה כהן ת"ח, תלמוד לומר אשר יהיה בימים ההם. עכ"ד.

שלא יחמיץ ויאחר את המצוה כי חביבה מצוה בשעתה, ואין לך אלא כהן שבימך. ויש ראייה מזה לשיטת הפוסקים דפליגי אם מצוה מהמובחר עדיפא או זריזין מקדימין.

נושא זה מובא במס' מועד קטן (ט, ע"א) הקשתה הגמ' פעם נאמר "פלס מעגל רגלך וכל דרכך יכוננו". (משלי ה, כו) ופי' רש"י שקול דרכך הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה ואז כל דרכך יכוננו, ואילו יש פסוק אחר "ואורח חיים פן תפלס" (משלי ה, ו) ורש"י מביא דברי הירושלמי בפאה (פ"א ה"א) סלסל הקב"ה מתן שכרן של מצוות ולא פרשן כדי שלא יראה אדם מצוה שמתן שכרה מרובה וידבק בה ויניח שאר מצוות. שלכאורה יש סתירה בפסוקים.

ותירצה הגמ' לא קשיא כאן במצוות שאפשר לעשותן ע"י אחרים וכאן במצוות שא"א לעשותן ע"י אחרים. שבמצוות שאפשר לעשותן ע"י אחרים אסור לבטל ת"ת כנגדן אבל במצוות שא"א לעשותן ע"י אחרים מוטל עליך לעשותן אפי' על חשבון ת"ת.

מכאן משמע שחכמים לא חילקו אם מצוה קלה או מצוה חמורה, ומכאן נלמד היסוד הידוע של העוסק במצוה פטור מהמצוה (סוכה כה ע"א), ושאינ מעבירין על המצוות (יומא לג ע"א). וכך שנינו באבות (ב, א): הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה.

יש זריז ונשכר ויש זריז ונפסד

"ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם ואמרת אליו הנדתי היום לה"א כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו". (כו, ג).

רש"י – אשר יהיה בימים ההם: אין לך אלא כהן שבימיך כמו שהוא.

כך פירש"י ג"כ בפרשת שופטים על הפסוק "ובאת אל הכהנים הלויים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והנידו לך את דבר המשפט" (דברים יו, ט). הביא את דברי הספרי "ואפי' אינו כשאר שופטים שהיו לפניו אתה צריך לשמוע לו אין לך אלא שופט שבימיך".

הרמב"ן מקשה בפרשתנו על פי' רש"י וז"ל: ולא הבינותי זה כי בענין הזקן ראוי לומר אשר יהיה בימים ההם אע"פ שאינו גדול וחכם כשופטים הראשונים אשר היו לפנינו מן העולם צריך לשמוע לו, יפתח בדורו כשמואל בדורו, אבל בהקרבת הבכורים למי יביאם אם לא אל הכהן אשר יהיה בימיו.

וכן ראיתי בספרי ובאת אל הכהן אשר יהיה זה הוא שר' יוסי הגלילי אומר וכי תעלה על דעתך כהן שאינו בימיך, אלא כהן שהוא מוחזק וכשר לך באותם הימים. היה קרוב ונתרחק כשר וכן הוא אומר אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה וגו', ומסיים וזה לענין זקן שאינו גדון ע"פ קרוב ואינו ענין בבכורים עכ"ל. לכן הוא מפרש שהפסוק בא לאפוקי שלא יביא עמו כהן מביתו.

הרב משכיל לדוד ע"ה, מישב את קושית הרמב"ן בפשיטות והוא אומר כך: והא דאצטריך למכתב הכי כאן בבכורים, משום שחייבו הכתוב לבעל הפירות להעלותם וליתנם לכהן וכדכתיב ובאת אל הכהן.

וזה שלא כשאר מתנות כהונה שהכהן עצמו הוא המחזר אחריהם, כמו התרומה שהוא מחזר אחריה לבית הגרנות, וכאן הוא להיפך, ושמא יאמר האומר מאחר שהבכורים אינן קרובן נמצא שאין חיוב בהבאתן רק כבוד הכהן, ובשלמא אם הכהן יהיה גברא רבא אטפל עצמי בזה אבל אי לאו הכי יבא הכהן ויטלם כמו בתרומה, ולכך הוצרך לכתוב קרא דוקא ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם יהיה מי שיהיה חייב אתה לטפל בהבאתם.

"ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה'", בחינת מה שאמר התנא באבות (ג, ז): "תן לו משלו שאתה ושליך שלו", והכל שייך לקב"ה.

בזה מתבאר ההבדל שיש בין הבאת הביכורים לבין שאר מתנות כהונה. שבשאר מתנות הכהונה הכהן מחזר אחריהן, ואילו בביכורים המצווה היא להביא לכהן ולחזר אחריו, כמ"ש: "ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם", ופירש"י: "אין לך אלא כהן שיהיה בימך, כמות שהוא".

והרמב"ן מקשה עליו, בשלמא לגבי שופט אפשר להבין שהתורה מדגישה – "אשר יהיה בימים ההם", לומר לך שאפילו הוא פחות מהראשונים, יפתח כדורו כשמואל בדורו, אבל בהקרבת ביכורים למי יביאם אם לא לכהן אשר יהיה בדורו.

אמנם ידועים דברי חז"ל (מדר"ר בראשית פ"א פס"ד): "בראשית ברא אלקים, בשביל ביכורים שנקראו ראשית ברא אלקים".

ומהר"ם אלשיך הק' מסביר בפרשת ביכורים ואומר, שכל הפרסום הניתן להבאת הביכורים כפי שמסופר בפ"ג של מסכת ביכורים, כדי שהאדם יידע שכל הקניינים שיש לו הם להקב"ה, ברצונו נותן לו וברצונו לוקח ממנו, והאדם בעצמו הוא בסך הכל אפוטרופוס, והכל שייך לבעה"ב – הקב"ה.

בזמן שהאדם מגיש את הביכורים להקב"ה ע"י השלוחי דרחמנא – הכהן, מראה בעצמו עד כמה שהוא מכיר טובה להקב"ה על מה שנתן לו ומשבח אותו על כך, כי האדם נפעל כפי פעולותיו וליבו וכל מעשיו ומחשבותיו אחר מעשיו הולכים, אם טוב ואם רע, וזו כוונת חז"ל באומרים, שבשביל ביכורים שנקראו ראשית ברא ה' את העולם.

ובזה יבין שהשי"ת הוא בעה"ב האמיתי ויבוא להללו ולשבחו, ובזה יעשה נחת רוח ליוצרו.

הבאת הביכורים כתשובה למלחמה בעמלק

"ולקחת מראשית כל פרי האדמה זכו' והלכת אל המקום זכו'. (כו, ב)

סמיכות פרשת הביכורים ל"זכור את אשר עשה לך עמלק" באה להסביר לנו מה היא התשובה ההולמת המאפשרת לנו להילחם בעמלק.

עמלק קרר את עם ישראל בעבודת ה' – "אשר קרך בדרך", שהכל הוא בדרך מקרה, והטיל פחד בעם ישראל – "ויוזב בך כל הנחשלים אחריך", יש גדולים ויש קטנים.

מובא בסה"ק "פרי צדיק", בשם רבנו הק' מאשביצא זצ"ל, שכל הבעלי חיים נבראו על ידי אותיות אלפ"א בית"א, והארבה נולד ע"י האות סמ"ך, ולכן נשמע קולם כאומרים סו – סו – סו, ע"ב, עי"ש.

ובבעל הטורים שם: "טנא" בנימטריא סמ"ך, רמו לביכורים אחד משישים, ולכך נעלם סמ"ך בפרשת ביכורים, עי"ש.

אצל מכת הארבה נאמר: "ולמען תספר באוני בנג' ובן בנג' (שמות ז), שזהו יסוד החינוך, למסור לבנינו את כל מה שקיבלנו מאבותינו, ודבר זה צריך להיות לאורך כל הדרך – "בנג' ובן בנג'". והציווי חל על כל איש ישראל בכל הזמנים ובכל הצורות ללא הפסק כל שהוא.

ועל דבר זה צרה עינו של אותו רשע הנקרא עמלק, "אשר קרך בדרך", לשון קור וחום, צננך והפשירך, שהכנים קרירות בהורים עצמם, וממילא אין מה למסור לבנים, ואז זה הסוף ח"ו של "יהודעתם לבניך ולבני בניך".

ועל זה בא הציווי "מלחמה לה' בעמלק מדור דור", מידה כנגד מידה: הוא לא רצה שהדברים ימשכו ויעברו מדור לדור, באה התורה וגזרה עליו מחייה וכליה, והכריזה עליו מלחמה "מדור דור".

וזהו עניין הסמיכות של פרשת ביכורים לפרשת עמלק, כי הוא רצה להכניס בליבם של ישראל שהכל מתנהג בעולם על דרך הטבע והמקרה, באה התורה ואומרת: "ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר ה' אלוקיך נותן לך ושמת בטנא". ולכן חייב הקורא לומר:

ולפי"ו אפשר לבאר מדרש תנחומא סימן א והיה כי תבא אל הארץ (דברים כו א), היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות וגו' (שם שם /דברים כ"ו/ מז), וז"ה בואו נשתחוה ונברעה נברכה וגו' (תהלים צה ו), ומה תלמוד לומר נשתחוה ונברעה, אלא צפה משה שבהמ"ק עתיד ליחרב, וביכורים עתידין לפסק, עמד והתקין להם לישראל שיהו מתפללין שלש פעמים בכל יום, שחביבה תפלה לפני הקב"ה ממאה מעשים טובים.

ולכא' וכי רק מצות ביכורים התבטלה, ועוד כיצד השחרית מנחה וערבית משלים את החסר של הביכורים.

וביארנו בעלי המוסר שהרי מטרת הביכורים היא הכרת הטוב להיות עבד ה' ולשמור על קשר עם הקב"ה.

ולכן משה תיקן שחרית מנחה וערבית, שהרי התפילה היא עבודה שבלב והכנעה כלפי הקב"ה שגם מכיר בו וגם מבקש ממנו כל מה שחסר לו שזה מוכיח על היותו קשור בהקב"ה. וזה במשך היום כולו.

ולכן אפ' אם יש לו חיטה אחת עליו להביא ביכורים.

וזה היסוד של מצות התשובה שצריך לשוב להקב"ה בגלל שע"י העונות האדם התרחק מהקב"ה לכן מצות התשובה היא להכיר בהקב"ה ולהתקרב אליו.

וזהו שאחז"ל (מכות כד ע"א) בא חבקוק והעמדין על אחת וצדיק באמונתו יחיה שעיקר היסוד הוא לדעת שהקב"ה המשפיע והאדם הוא המקבל.

ובן אצל משה מציינו שלא רצה לנאול את ישראל בגלל שהתארת אצל יתרו, וצריך לבקש ממנו רשות וזהו משום הכרת הטוב למרות שיש כאן נאולה של עם ישראל שיכלו לקבל את התורה.

ומציינו עוד בחז"ל שאמרו שחייב אדם להכיר טובה לחבירו יותר מלהוריו. והראיה מאלישע שהחיה את בן השונמית ולא את הוריו. משום שהיה חייב הכרת הטובה לאשה השונמית.

והתביעה הזו של הכרת הטוב היא לא רק מאדם בעל דרגה אלא מכל אחד ואחד לפי דרגתו.

ומי שלא מכיר טובה עונשו חמור, שהרי לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' על דבר אשר לא וכו'. (כג, ה) וביאר הרמב"ן והנראה אלי כי הכתוב הרחיק שני האחים האלה שהיו גמולי חסד מאברהם, שהציל אביהם ואמם מן החרב והשבי (בראשית יד טו), ובזכותו שלחם השם מתוך ההפכה (שם יט, כט) והיו חייבין לעשות טובה עם ישראל, והם עשו עמהם רעה, האחד שכר עליו בלעם בן בעור והם המואבים, והאחד לא קדם אותו בלחם ובמים כאשר קרבו למולו, כמו שכתוב (לעיל ב, יח יט) אתה עובר היום את גבול מואב את ער וקרבת מול בני עמון והנה הכתוב הזהירם (שם פסוק יט) אל תצורם ואל תתגר בם, והם לא קדמו אותם כלל, כי היה הכתוב אומר "כאשר עשו לי בני עשו המואבים והעמונים", אבל לא הוכיר עמון, שלא קדמו אותם.

אפילו שעברו הרבה דורות מ"מ חייבים הם הכרת הטוב ומכיון שהיו כפוי טובה – לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'.

ולפי"ז יובן מדוע נברא העולם בזכות הביכורים שכל מטרת הבריאה שיכירו בהקב"ה והרי בהבאת הביכורים הוא מכיר כבודא.

והכופר בטובתו של חברו כופר בטובתו של מקום והכופר בטובתו של חבירו כופר בטובתו של מקום.

וכמו שכשהיו אוכלין אצל אברהם והיו באין להודות לו היה אומר להם להודות להקב"ה דהיינו שרק ע"י שמכיר בטובתו של חבירו יכיר בטובתו של מקום.

ובן כשעושים את המצוה יש לעשותה מתוך הכרת הטוב ואזי אחרי שעשה אותה לא יגיע לידי נאווה אולם כשמרגיש נאווה בעשית המצוה אזי המצוה תברח ממנו.

ודורשים מה שאחריה, ותמעטנה בעיניהם הטובות הרבות, ותקטננה אצלם המתנות הגדולות, עד שהם הושבים כל טובה שיש לזולתם כאילו נשללה מהם, ומה שהגיע אליהם ממנה – רעות מוצאות אותם, ולא יבינו אל פעולות ה' המטיב בהן אליהם, כמו שאמר הכתוב (תהלים י ד): רשע כגבה אפו כל ידרוש אין אלהים כל מזמותיו.

והשני – צאתם אל העולם הזה, והם נמשלים כבהמות סבלות ובעיר, כמו שאמר הכתוב (איוב יא יב): ועיר פרא אדם יולד, והתגדלם בטובות האלהים העודפות, והתגלגלם בהן, עד שישבו אצלם רגילות וידועות, כאילו הן עצמיות להם בלתי סרות מאתם ולא נפרדות מהם כל ימיהם. וכאשר ישבילו ותתחזק הכרתם, יסכלו טובות הבורא עליהם, ואינם משימים על לבם חיוב ההודאה עליה (עליהן), מפני שאינם יודעים מעלת הטובה והמטיב בה אליהם.

וכן אמרו חז"ל עבד לוח לאיש מלוח שבהלואה הלוח נהיה עבד וכשהקב"ה נותן במתנה ולא בהלואה ודאי שצריך להיות עבד.

מסופר על ר' איסר זלמן מלצר שהזמין אות תלמידו לבר מצוה של בנו ובשבת של העלייה לתורה רואים הם לפתע שהוא הגיע למרות שזה היה דרך ארוכה.

וכשקם לדבר אמר: שחייב הוא הכרת הטוב לאבא של הבר מצוה שבגללו הרהר בתשובה, לכן טרח ובא מרחק רב. ומהו ההירהור בתשובה, שכשבא להזמין לבר מצוה חשב הרי רק אתמול התחתן וכבר יש לו בר מצוה לבנו, א"כ החיים רצים חייב אני לחזור בתשובה!...

וכן דוד המלך אמר לשלמה: ולבני ברזלי הגלעדי תעשה חסד והיו באבלי שלחנך כי בן קרבו אלי בברחי מפני אבשלום אחיך. (מלכים א' פ"ב).

וגם בקיום המצות הדברים אמורים שאדם צריך לקים המצות מתוך הכרת הטוב להקב"ה ולא כמו שכפאו שד, והמפריע לזה הוא ההרגל לקבלת טובה שגורם לאדם לא להעריך את מה שמקבל.

וכמו שהיו מגדולי ישראל שלא היו מברכים ברכות השחר עד שהיו מרגישים בעצמם כמה צריך להודות על זה שרואה וכד'.

ודרשו בדרך רמז והסר השמן מלפנינו ומאחרינו, שיש שמן קודם עשית המצוה ויש שמן לאחר עשית המצוה, ולכן צריך לעשות כדי שאפשר יהיה לבטלו.

ועל מצוות הביכורים דרשו חז"ל בראשית בשביל ביכורים שנקרא ראשית ברא את הבראשית – את העולם.

ובענין הביכורים הקשה המהר"ם אלשיך מדוע יש שוני בין הביכורים שמביאים אותן לכהן, לבין שאר מתנות כהונה שהכהן מחזיר אחריהם.

והרמב"ן מקשה על רש"י שכתב על הפסוק אשר יהיה בימים ההם שכתב רש"י הכהן אשר יהיה בימך, ולכא' מהו לימוד זה בשלמא לגבי השופט שכתוב אשר יהיה בימים ההם לאמר שלא תאמר שהשופטים של היום אינם שופטים. אולם לגבי הביכורים ודאי שאם אין כהן בימיו שלא ילך, הלאיזה כהן ילך.

וביאר המפרשים שיסוד של עבודת ה' היא להכיר הכרת טובה להקב"ה ולכן התורה מצוה בביכורים שהאדם יטרח וילך ויביא לכהן ואם הכהן יקח ממנו ירגיש האדם שהוא נותן. אולם כשהוא הולך בעצמו לתת לכהן הוא מרגיש ועתה הבאתי מפרי האדמה אשר נתת לי ה'.

ולכן חייבו את בעלי האמוניות לעמוד כשמביאים את הביכורים למרות שפועל אסור לו להפסיק אפ' לאמירת שלום שנוול את הבית מכיון שמטרת הדבר להשריש את הכרת הטוב להקב"ה.

והראיה לזה מהפסוק הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם (לב, ו) וביאר הרמב"ן עם נבל שאינו מכיר בטובה וירד ממדריגת אדם ונעשה נבילה.

וכן הנביא ישעיה (א, ג) אומר: ישראל לא ידע עמי לא יתבונן.

וכן כתב בחובת הלבבות בהקדמה לשער הבחינה: ונאמר תחילה, כי טובות האל יתעלה על ברואיו, ואם הן כוללות את כולם, כמו שאמר הכתוב (תהלים קמ"ט): טוב ה' לכל, רובם כעוורים מהכירן ומהבין גודל מעלותן, ואינם משכילים ענין מפני שלשה דברים: אחד מהם – רוב התעסקם בענין העולם ותענוגיו (והרבותם נכסים) והתאוותם מה שלא יגיעו [אליו] ממנו ומה שנבצר מהם מתענוגיו, והתעלמם (ויתעלמו) מהביט אל טובת הבורא עליהם, מפני שלבם תלוי בעוצם מה שהם מקוים ממלאות תאוותם והשלמת משאלותם, כי כל אשר יגיעו ממנו אל מעלה, מבקשים מה שהוא למעלה ממנו

פרשת כי תבוא

הכרת הטוב ע"י הבכורים

"והיה כי תבוא אל הארץ אשר ה' אלוקיך נתן לך נחלה וירשתה וישבת בה. ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך אשר ה' אלוקיך נתן לך ושמת בטנא והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלוקיך לשכן שמו שם". (כו, א)

בהלכות תפילין בסימן ל"ד ס"ב כתב השו"ע: ירא שמים יצא ידי שניהם ויעשה שתי זוגות תפילין ויניח שניהם ויכוין בהנחתם באותם שהם אליבא דהלכתא אני יוצא ידי חובתי והשאר הם כרצונות בעלמא, כי מקום יש בראש להניח שתי תפילין, וכן בזרוע ואם אינו יודע לכוין המקום ולהניח שניהם יחד יניח בדברי האחד של יד ושל ראש. ויסלקם מיד, ויניח האחרים על סמך ברכה הראשונה וי"א שאם לא יוכל להניח בבת אחת יניח של רש"י ויברך עליהם ויהיו עליו בשעת ק"ש ותפלה ואחר התפלה יניח של ר"ת בלא ברכה ויקרא בהם שמע והיה אם שמוע.

ובסעיף ג' כתב שלא יעשה כן אלא מי שמוחזק ומפורסם בחסידות.

והקשו האחרונים אם זה מח' בהלכה ואדם רוצה לצאת יד"ח כל הדיעות מדוע מותר רק למי שמפורסם בחסידות.

וביאר שכל הענין להניח ב' זוגות בזה אחר זה משום שכשאדם מסים את התפילה יש לו הרגשת יוהרא שהנה התפלל תפילה שלימה בכונה, ובגלל נאווה זו תפילתו נמסרת למזיקין. ורק ע"י שיניח תפילין של ר"ת שקדושתו יותר חמורה ישמור על תפילתו שלא תלך למזיקין.

ולכן זה דוקא למפורסם בחסידות שיניח שניהם בבת אחת שאין חשש שירגיש נאווה לאחר תפילתו.

וכך ביאר הגר"ח שמואלביץ זצ"ל, שבאמת היה מספיק לשלוח מנין בשביל לנצח במלחמה, אלא כשיש רבים יש את זכות הרבים לנצח במלחמה.

וזה אחד ההסברים מדוע אסור לספור ולמנות אם עם ישראל, בגלל שזה גורם להרגשת ביטחון שאנחנו מעצמה גדולה וזה לא נכון, אלא כל הכוח של עם ישראל זהו בגלל התורה שבהם.

וכן מצינו שבמלחמת העי כתוב (יהושע ז, ה) ויכו מהם אנשי העי כשלושים וששה איש וירדפום לפני השער וכו', ומהו כשלושים וששה הרי אפשר למנות כמה נפטרו, אלא אמרו בבבא בתרא (קכא ע"ב) אמר לו רבי נחמיה וכי נאמר שלשים וששה והלא לא נאמר אלא כשלושים וששה אלא זה יאיר בן מנשה ששקול כרובה של סנהדרין. נמצא שהמנין הוא לפי האיכות הרוחנית.

רעיון זה מוצאים גם בשמירת שבת, שיכולים לקיים את שמירת שבת לפי ההלכה ויזהרו בכל האיסורים, אולם את עיקר השמירה לא שמרו.

ועיקר השמירה הוא ליזכר שהקב"ה ברא את העולם והוא מנהיג את העולם, וברגע שאדם חושב שהוא המצליח ובעין כוחו ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, הרי הוא מחלל שבת. למרות שמדקדק קלה כבחמורה.

והראיה לזה שהמאורות נבראו ביום רביעי, והצמחיה והעצים ביום השלישי והרי לפי חוקי הטבע אי"א לגדל צמחים במקום חושך, ובכ"ז בבריאת העולם התקיימה הצמחיה גם לפני השמש.

אלא שהקב"ה קבע את החוקים. שבהם העולם יתנהג וזה מרחמיו של הקב"ה שהאדם יוכל ליהנות מהעולם.

אבל על האדם להאמין תמיד שהכל מאיתו יתברך, והאיכות הרוחנית תלויה באדם כמ"ש ראה אנוכי נתן לפניכם את החיים ואת הטוב וכו' ובחרת בחיים. שהאדם הוא הקובע.

וזה העבודה של חודש אלול לדעת שהכל בידי האדם להחליט כיצד השנה הבאה תראה, לטוב או למוטב.

על פי האמור נדמה לי שמפרשים את האמור במולך, שמי שמקריב לפניו רק ילד אחד מילדיו מתחייב – "מזרעו" ולא "כל זרעו". ואם מקריב כל זרעו פטור, הכיצד. ועל פי האמור אתי שפיר.

הדרגה הרוחנית הדרושה ליציאה למלחמה

"כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא, ולא יעבר עליו לכל דבר, נקי יהיה לביתו שנה אחת, ושמח את אשתו אשר לקח". (בר, ה)

הפסוק מדבר באחד שנשא אשה שאז יש לו את הפטור מהצבא, אולם אדם שארס אשה דהיינו שהתחיל במצוה, לא יוצא למלחמה אבל עוזר הוא בעורף, כמ"ש הרמב"ם בהלכות מלכים (ז, י): ואלו שאין יוצאין לעורכי המלחמה כל עיקר, ואין מטריחין אותם לשום דבר בעולם, הבונה בית וחנכו, והנושא ארוסתו או שייבם, ומי שחלל כרמו, אין יוצאין עד תום שנה, שנאמר נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו אשר לקח, מפי הקבלה למדו שיחיה נקי שנה בין לבית שקנת, בין לאשה שנשא, בין לכרם שהתחיל לאכול פרויו.

והקשו המפרשים שלכא' כל אחד שירצה להיפטר מהצבא, יטע כרם ואח"כ ישא אשה ויקנה בית וכו', א"כ כיצד יהיה צבא בעם ישראל.

וביאר החזו"א שהפטור הזה הוא דוקא כשיש עודף של חיילים, כי הרי במלחמת רשות הכתוב מדבר. עד כדי כך שאם לא יהיה חיילים בצבא ויהיה אסור לצאת למלחמה רק אם הם יבואו אזי הדין הוא לדחות את המלחמה.

מ"מ יש עדיין להוסיף להבין הענין, והוא שכל מה שציוה הקב"ה לגינים חיילים לצבא בשביל לצאת למלחמה, זה בשביל שלא תעלה בדעתך שמספר החילים הוא הקובע את נצחון המלחמה, אלא הדרגה הרוחנית היא הקובעת.

שלא החמירה התורה בעונשו, כיוון דהעונש הזה אינו לכפרה בא, ולא יכופר לו על עונו ומיתתו רק לבער הרע מקרבנו, ועונשו בעוה"ב, ועל כן די לו רק בסיף.

ומעתה כל זה ברוצח שכבר עשה כמה רציחות שפיר מיתתו בסיף ועונו ישא בעוה"ב, אבל בבן סורר ומורה אשר עדיין לא עשה שום רציחה, ורק השי"ת דנו ע"ש סופו, ויש לו כפרה במיתתו וזכרונו לעוה"ב. ע"כ דינו בסקילה לפי מידת הדין, ונחמיר במיתתו לתועלתו, למען נקומו מעונו ויהיה לו חלק לעוה"ב ומיתתו תהיה כפרתו.

ומעתה מה יקרו דברי חז"ל הקדושים: "אמרת תורה ימות זכאי", הכוונה אם ימות עכשיו יהיה זכאי לעוה"ב, כי מיתתו תהיה כפרתו, ואל ימות חייב, שאם ימות אחרי שיבוא לידי רציחות הרבה ובית דין יהרגוהו בסיף יהיה חייב לעוה"ב, כי אין מיתתו כפרתו.

ובזה בארנו גם כן בס"ד אצל עדים זוממים הטעם מדוע ע"פ דין תורה אם הרגו על פיהם אינם נהרגים, ואם לא הרגו – נהרגים.

כי ביצוע הדין בעדים זוממים מכפר להם על עוונם אשר זממו לעשות, אבל אחרי שכבר נהרגו על פיהם, ובוזה כבר עברו על כמה לאווין, לכן לא מועילה להם המיתתה לכפרת עוונות, ומשום כך אינם נהרגים ועונשם הוא לעוה"ב.

וזהו הטעם עצמו מדוע רואים אנו אנשים שעברו בודון על איסורי כרת, שאכלו חמץ בפסח או ביוהכ"פ או באו על נידה, והם שלמים ובריאים ומאריכים ימים, אשר לכאורה על פי התורה היה צריך למות תיכף ומיד.

אבל לפי האמור יבוא על נכון שאם באמת מי שנכשל באיסורים פעם אחת בלבד יכול להיות שבאמת ימות בחטאו כדי שתהיה לו כפרה, אבל מי שכבר עבר ושנה ושילש, הרי לא תהיה מיתתו כפרתו, אלא יהיה עונשו לעוה"ב, לכן הקב"ה אינו מענישו בעוה"י, כי בעוה"י יוכל להיות בבחינת "דרך רשעים צלחה", ובעוה"ב יקבל את עונשו כפי המגיע לו. ("אורח ישרים" סנהדרין)

ובביאת הגואל, המורדים ומחסיאי הרבים והפורשין מרכזי ציבור, והעושה עבירות ביד רמה בפרהסיא כיהויקים, והמוסרים ומטילי אימה על הציבור שלא לשם שמים, ושופכי דמים ובעלי לשון הרע והמושך ערלתו.

שנאמר נקם ינקם.¹ מפי השמועה למדו שזו מיתת סוף, בין שהרג את חברו בברזל ובין ששרפו באש מיתתו בסוף. ע"כ.

ומדוע ייענש עתה בעונש סקילה.

והנראה לי בזה בס"ד כפי שהתבוננתי בספרים, כי ישירים משפטי ה' ואין עולתה בו, והוא כי ידענו כי על שני אופנים יומת הפושע:

אם בגלל לבער את הרע מקרבנו שלא יגיע נזק לאומה על ידו, ואם כן המיתה אינה בתור עונש שתהיה מיתתו כפרה על עוונותיו, כי מלבד מיתתו כאן על ידי בית הדין ייענש על עוונותיו בבית דין של מעלה.

והאופן השני, כי מיתתו תהיה כפרה על עוונותיו, ועל ידי מיתת בית דין יכופר לו על עוונותיו, כמאמרם ז"ל בתוספתא מסכת סנהדרין פ"ט ה"ה: הרוני בית דין יש להם חלק לעולם הבא מפני שהן מתוודין על כל עוונותיהם. וכן חייבי כריתות, כדשנינו במכות (פ"ג מט"ו) כל חייבי כריתות שלקו נפטרו ידי כריתתם שנאמר (דברים כ"ה) ונקלה אחיך לעיניך כשלקה חרי הוא כאחיך. עיי"ש.

והנ"מ בין שתי המיתות הוא כך: אם המיתה היא לכפרת העוון, או צריכה להיות המיתה לפי ערך העוון, ואם המיתה היא כדי לבער את הרע, והעונש מזומן לו לעולם הבא, אם כן אין צורך להמיתו במיתה קשה, ודי במיתת סוף כדי לבער את הרע.

ובזה נבין דין סורר ומורה.

כי השכל הישר מחייב שיהיה הפרש בין רוצח פעם אחת לבין רוצח פעמים רבות, ולפי דעת תורה רואים שעונשם שווה תמיד – בסוף, ואיך זה ייתכן.

אמנם כפי שפוסק הרמב"ם ז"ל בהלכות רוצח פ"ט (לא מצאתי שם, ואולי כוונתו להלכות תשובה פ"ג ה"ד), שהרגיל ברציחות אין לו חלק לעוה"ב וכו', אתי שפיר מה

¹ "וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט ומת תחת ידו נקם ינקם" (שמות כא, כ), רש"י: "מיתת סוף, וכן הוא אומר: הרב נוקמת נקם בריחו" (סנהדרין נב ע"ב, ודף עא).

² רמב"ם הלכות תשובה פ"ג ה"ה: "ואלו הן שאין להן חלק לעוה"ב, אלא נכרתין ואובדין ונידונין על גודל רשעם וחטאתם לעולם ולעולמי עולמים: המינים והאפיקורסין והכופרים בתורה והכופרים בתחיית המתים

ועוד יש ללמוד, שכמו שאם היה בן סורר ומורה והיו סוקלין אותו, כתוב "וכל העם ישמעו וייראו", והיה משפיע עליהם לבטל את התאוות, כדי שלא יגיעו למדרגה פחותה כזו, כך יש אותה הסגולה בשלומדין בתורה את הדין של בן סורר ומורה, מפיל פחד על כל אחד ואחד במידה ידועה שישפיע עליו שלא יהיה זולל וסובא, ולא ירדוף אחרי התאוות. ואת התועלת הזאת לא משיגים מפרשה אחרת, כי גדול לימוד שמביא לידי מעשה.

מלבד כי על ידי הלימוד יודע מה לעשות, יש עוד תועלת: אם אחד לומד דיני תפילין, מלבד מה שיודע את דיני התפילין, מביא אותו שירצה לקיים את המצווה של התפילין ואוהב הוא את התפילין. כך בכל מצווה ומצווה וכן בבן סורר ומורה. אם הוא לומד את הפרשה הזו הוא מתרחק מן התאוות.

רש"י מביא וז"ל: "אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב." אמר על זה הכבא זצ"ל מקלם הערה נפלאה, מה שנוגע ליום הדין של ראש השנה ויום כיפור, אם האדם התחיל להתנהג לא טוב, וקצת נטה מדרך התורה, אף על פי שהוא עוד לא מחויב בעד זה למות, אבל ליום הדין תאמר אפילו המידת הרחמים שיותר טוב שימות עכשיו זכאי, כדי שלא ימות אחר כך חייב.

אבל אם האדם התחיל להיטיב את מעשיו, אף על פי שזו רק התחלה יאמרו למעלה שצריך להיכתב לאלתר לחיים, כדי שימות זכאי, כיוון שהתחיל לעשות תשובה בוודאי יהיה אחר כך צדיק גמור, ימות זכאי ולא ימות עכשיו חייב.

אבל מי שהתחיל לקלקל מעשיו, אף על פי שזו רק התחלה, אבל ירדה תורה לסוף דעתו, שאחר כך יהיה רשע גמור. אם בן ימות זכאי עכשיו ולא ימות אחר כך חייב. זוהי הערה נפלאה לכל אחד, להתחיל להיטיב ולתקן מעשיו, כדי שנוכח ליום הדין להיכתב בספרן של צדיקים גמורים. (דרכי מוסר, כי תצא)

השאלה היא ידועה במפרשים. מדוע מגיע לבן סורר ומורה המיתה היותר המורה. הלא הוא נהרג על שם סופו, כי סוף ילסטם את הבריות ויהיה רוצח נפשות, ויגיע לו אז מיתה סוף, כמ"ש הרמב"ם בפרק א' מהלכות רוצח (הלכה א'), וז"ל: "כל הורג נפש בן אדם עובר בלא תעשה, שנאמר לא תרצח, ואם רצח בזדון בפני עדים מיתתו בסוף,

בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות

"בני יהיה לאיש בן סורר ומורה" (כא, יח)

מֵרֵן הַנְּאֻן רַבִּי יִשְׂרָאֵל סְלֵנְטֵר זצ"ל כּוֹתֵב בְּסֵפֶר "אוֹר יִשְׂרָאֵל" (פֶּרֶק לֵא), וּז"ל: בְּסֵנְהֶרֵין (עֵא), בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֵה לֹא הָיָה וְלֹא עֵתִיד לִהְיוֹת, וְלִמָּה נִכְתָּב, דְּרוֹשׁ וְקִבֵּל שִׁכְרָה. הַתְּמִיּה גְדוּלָה מְאֻדָּה, הָאֵם אֵינְ דִּי בִּשְׂאֵר חִלְקֵי הַתּוֹרָה, אִם אֵלֶּף שְׁנַיִם יִחִיהַ הָאָדָם לְדְרוֹשׁ בְּהֵם, לְקִבֵּל שִׁכְרָה.

וַיֵּשׁ לֹמֵר כִּי הַתּוֹרָה בָּאָה לְלַמְדָנּוּ, כִּי הַחַיּוֹב שֶׁל לִימוּד הַתּוֹרָה אֵינּוּ רֶק כְּדֵי שִׂידַע מַה לְקַיֵּם, דָּאֵם לֹא יִלְמַד אֵיךְ יִקְיִים, אֲלֵא הַלִּימוּד בְּעֵצְמוֹ מִצְוֹהָ הִיא, אִף אִם לֹא הִיִּיתָה מִבִּיאָה לִידֵי מַעֲשָׂה.

בְּדַבְרֵינוּ אֵלֶּה יֵאִירוּ לָנוּ דְּבָרֵי חו"ל (גְּדָרִים פֵּא), הֵיִינוּ לֹא שִׁמְעוּ בְּקוֹלֵי הֵיִינוּ לֹא לֹא הִלְכוּ בָהּ, אִמֵּר רַב יְהוּדָה אִמֵּר רַב, שְׂאֵין מִבְּרַכִּין בַּתּוֹרָה תַּחֲלִילָה, וּפִירְשׁוּ שֶׁלֹּא בְּרַכּוּ בְּרַכַּת הַתּוֹרָה כִּשְׁהֵן מִשְׁכִּימִין לְלַמּוּד, אֲשֶׁר כָּל אֲנוּשׁ יִתְפַּלֵּא עַל הַתְּמוּנָה הַזֹּאת, לְבַלְתִּי הָיוֹת עֵצֶל בְּלִימוּד הַתּוֹרָה הַמְתַּשֶּׁת כּוּחוֹ שֶׁל אָדָם, רֶק שֶׁלֹּא לְבָרֶךְ עֲלֶיהָ בְּהַתְּחִלָּתָהּ.

וְאִמְנָם לְפִי מַה שֶּׁבִּיאָרְנוּ יֵשׁ לֹמֵר דְּאִמְרִינָן (מִנְחוֹת מִב), כָּל מִצְוֹה דְּעִשִּׂיתָה גַּמֵּר מִצְוֹה, כְּגוֹן מִילָה, צְרִיךְ לְבָרֶךְ, וְכָל מִצְוֹה דְּעִשִּׂיתָה הוּא לֹאֵו גַּמֵּר מִצְוֹה, כְּגוֹן תְּפִילִין, דְּהַמִּצְוֹה הִיא עַד שִׁיקְשָׁרָן, אֵינּוּ צְרִיךְ לְבָרֶךְ, דְּעִשִּׂיתָה הִיא לֹאֵו גַּמֵּר מִצְוֹתָהּ. הֵם לְמַדּוּ אֶת הַתּוֹרָה, אֲבָל לֹא מִפְּנֵי שִׁמְצוּת לִימוּד הַתּוֹרָה הִיא לְבַד מִצְוֹה, אֲלֵא כְּדֵי לְקַיֵּם, וְלִבֵּן לֹא בְּרַכּוּ בַּתּוֹרָה תַּחֲלִילָה. זֶהוּ תוֹכֵן דְּבָרֵינוּ. (עֵינִין שֵׁם)

וְלַעֲנִיד יֵשׁ לֹמֵר, כִּי דְּבַר גְּדוּלָה יֵשׁ לָנוּ לְלַמּוּד מִפְּרִשְׁתָּה בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֵה, אֲשֶׁר מִפְּרִשְׁתָּה אַחֲרַת אֵינִן יְכוּלִים לְלַמּוּד, כִּי עַל הָאָדָם לְהִזְהָר שֶׁלֹּא לִהְיוֹת לְחוּט אַחֲרֵי גְרוּנָה, וְלֹא לִהְיוֹת זוּלָּל וְסוּבָא, כִּי זֶה יְבִיא אוֹתוֹ שֶׁאֵם לֹא יִמְצָא לְמֵלֵא תְּאוּוֹתוֹ, יִלְסַטֵּם אֶת הַבְּרִיּוֹת וַיִּהְרֹג אֲנָשִׁים.

אִף עַל פִּי שְׂדֵינִן סְקִילָה שֶׁל בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֵה אֵינּוּ יְכוּל לִהְיוֹת מִפְּנֵי הַדִּינָן הַתְּלוּיִן בּוֹ, אֲבָל יְכוּלִים לְלַמּוּד מִמֵּנוּ עַד כְּמַה הָאָדָם צְרִיךְ לְשַׁמּוֹר אֶת הַתְּחִלָּה, שֶׁלֹּא יִיתֵן מְקוֹם לְהַתְּאוּוֹת לְשִׁלוּט בּוֹ.

ונראה לפרש את הפסוק ע"פ משארז"ל יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו, ואם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו (לעולם ירגיש אדם יצר) יעסוק בתורה. בתורה אי אויל מוטב ואם לאו יקרא ק"ש. אי אויל מוטב ואם לאו יזכיר לו יום המיתה. משמע שהזכרת יום המיתה ודאי מועילה והרי יתכן שזה לא יועיל כמאמז"ל על הפסוק ואחריהם בפיחם ירצו סלה.

והענין מבואר בר"ח כי באמת אין די בהזכרת יום המיתה בלבד ולבו כל עמו, אלא צריך לצייר נגד פניו וידמה בנפשו כאלו מת כבר ובשרו נרקב ועצמותיו נתפזרו ברגע שתתקיף אותו איוו תאווה או רדיפת כבוד וכו' אוי בודאי לא ירצה לעשותה כי אינו יודע ואינו מרגיש אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל, ואז ודאי מועיל לו לבטל כל רע מאיתו.

נמצא מי שרואה המות תמיד לנגד עיניו אינו חוטא וזה שאומר הפסוק מי גבר יחיה הכוונה שאדם יחיה בלי לראות המות לא יתכן שימלט נפשו מיד שאול סלה כי בלי הזכרת המות כפי שאמרנו לא יתכן. והתקנות הראשונות יעסוק בתורה ויקרא ק"ש הן בספק.

ומה שלא מציע להשתמש תיכף בעצה האחרונה שמא זה יוליד אצלו מחלה אחרת עצלות ועצבות, ולכן במקרים חריגים שהאדם גבר עליו יצרו מדי לא יתכן שיחיה בלי שיראה את המות.

והרב דעת קדושים בפ"ו תפילה לדוד על תהלים, פירש ע"ד משארז"ל במסכת תמיד (לב ע"א) בעשרה דברים ששאל אלכסנדרוס מוקדון את זקני הנגב מה יעביד איניש ויחיה אמרו ליה ימית את עצמו, מה יעביד איניש וימות יחיה את עצמו.

ופירש הרא"ש ז"ל שם ימית את עצמו, יטרח במלאכה כדי להרויח מזונותיו ולא יאמר אין מלאכה זו הוגנת לי, וגם לא ימשיך את בשרו אחר התענוגים וגם יצטער את בשרו ללמוד תורה, ואז יחיה בעוה"ז ובעוה"ב.

והנה האדם מעת שננער לצאת ממעי אמו ניתן בו היצה"ר לפתח חטאת רובץ והוא מוטבע בטבע החומריות, ובכל משך ימי קטנותו טבעו מושכו להשתעשע בהבלי הזמן ותאוות החומריות, וגם אח"כ בהיותו בן י"ג כשמצורף אליו היצה"ש עודנו הולך אחר טבעו ולומד תורה ע"מ להתכבד בעיני ב"ו ולעשותה קרדום לחפור בה, ובגיל כ' או כ"ד מתעורר בתשובה על כל אותה התנהגות כל אחד לפי ערכו.

פרשת כי תצא

יזכיר לו יום המיתה

"כי תצא למלחמה על איביך ונתנו ה' אלוקיך בידך ושבית שבוי. וראית בשביה אשת יפת תאר וחשקת בה ולקחת לך לאשה". (כא, י)

כתב רש"י, ולקחת לך לאשה לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע שהם אין הקב"ה מתירה, ישאנה באיסור, אבל אם נשאה סופו להיות שונאה שנא' אחריו כי תהיין לאיש וגו' וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה לכך נסמכו פרשיות הללו.

וזה קשה להבין, הלא כל צבאות ה' עם בני' היוצאים למלחמה היו כולם צדיקים וקדושי עליון מנוקים מכל סיג עון ואשמה עד שאחו"ל שאם הקדים תפילין של ראש לשל יד עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה, מזה נראה כי לא נמצא בהם שום שמץ דבר אשמה גם בקל שבקלות ואיך יעלה על הדעת שנצטרך לצדיקים אלה להתיר להם אשת יפ"ת פן יקחנה באסור. ועוד קשה איך אפשר לצוות עליה לבכות ירח ימים וכי זה נתון בידה.

ע"כ יראה לבאר את הכתובים על דרך עבודת האדם לבוראו ית"ש ודרכי התשובה ולמוד התורה, ובפרט בימים הקדושים האלה מר"ח אלול ואילך שנפתחים בו השערי תשובה יותר מכל השנה והם ימי רצון. וראוי לכל משכיל להתעורר בהם מתרדמת שנת העצלות ולפקוח עינים עיורות ולהכין את עצמו לקראת יום הדין.

דוד המלך ע"ה אמר בתהלים (פט, מט) "מי גבר יחיה ולא יראה מות ימלט נפשו מיד שאול סלה". יל"ד מה הכוונה ולא יראה מות הול"ל ולא ימות. שנית, הרי מצינו כמה שלא מתו אליהו ז"ל וריב"ל ודומיהן. ג', ממה שאמר ימלט נפשו מיד שאול סלה משמע שלא יתכן להנצל מניהגם, והרי פסוק זה מרפה ידי עובדי ה' ח"ו כי יאמר אך שוא עבוד ה' ח"ו ומה בצע לשמור משמרתו אחרי שא"א להמלט מהניהגם.

רנש

מורה

ראה

יעטה

ועי"ש שפירש בזה פסוקי ישעיה פכ"ט, ויאמר ה' יען כי נגש העם הזה, בפיו ובשפתיו כיבדוני, וליבו רחק ממני. הסוברים איני יודע מחשבות, לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא. דתשובתם לא תועיל.

ובזה פירש אם עוונינו ענו וגו', למה תהיה כאיש וגו', ואתה בקרבינו ה' שאתה יודע מחשבותינו, ויכול על ידי זה לקבל שוחד התשובה וכנוז. ודו"ק.

הנה מהרש"א פירש, הא דאמרו בסוף מסכת כתובות, קטגוריא בתלמידי חכמים, פירוש ביניהם שלא יהיה את זהב בסופה, אלא שונאים זה את זה, אבל רש"י ז"ל שם פירש דור שבן דוד בא, קטגוריא בתלמידי חכמים וז"ל: הרבה משטינים ומלמדים חובה יעמדו עליהם ע"כ.

ולע"ד הכרח רש"י לפרש הכי, ממ"ש שם עלה כי אמריתח קמיה דשמואל אמר, צירוף אחר צירוף שנאמר ועוד באה העשיריה ושבה והיתה לבער. תני ר' יוסף בזווי, ובזווי בזווי, ופירש רש"י שוללים אחר שוללים ע"כ.

וזה מוכח קטגוריא כפירוש רש"י, שיבוזו ויאכלו את ממונם, וראיתי להרב אהבת עולם זל"ה דכתב דגם הפשט יהיה, והא והא איתנהו, כשני הפירושים יהיה עיי"ש.

וזה שאמר שם אם עוונינו ענו בנג, ה' עשה למען שמך כי רבו משובתינו, לך חטאנו וגו'. למה תהיה כגר בארץ, תהיה כאיש נדהם, כגיבור לא יוכל להושיע וגו', בה אמר ה' וגו' בן אהבו לנוע, רגליהם לא השכו, וה' לא רצם, עתה יזכור עוונם ואת כל חטאתם, דהכוונה אל האמור ודו"ק.

ושם בדרוש ד' פירש הרב אשר הנחלים פסוקי בחקותי הנו', דהיינו מעמא דאמר אחר שהתוודו אף אני וגו', כיון שהיה בידם כריתות ומיתות בית דין, וגם היה בידם עוון חילול ה' כמ"ש רש"י, ואם בחקותי תמאסו שמואס באחרים העושים, תנעל נפשיכם שונא החכמים, לבלתי עשות מונע את אחרים מעשות ע"כ.

ובמסכת יומא דף פו' פירש רש"י, מי שיש בידו חילול ה', חוטא ומחטיא עיי"ש, וא"כ מכיון שיש בידם חילול ה', ולכך אף אני אלך וגו' והבאתי אותם – בארץ אויביהם, דהיינו שבי דקשה ממיתה, ושבי כולחו איתנהו ביה, ואז ירצו את עוונם ודו"ק.

ובזה יובן הך דירמיה סימן יד', ידענו ה' רשעינו וגו' אל תנאץ למען שמך, פירוש אעפ"י שיש חילול ה' אל תנאץ, כי על ידי זה האויבים יאמרו ידינו רמה וגו', ויהיה חילול ה' ותגבל כיסא כבודך חס ושלום, כדי לכפר חילול ה' בחילול ה'.

לכך השיבם ויאמר, אם יעמוד משה ושמואל וגו', כי משה רבינו ע"ה בא בטענה זו למה יאמרו וגו', מבלתי יכולת וגו' אפי"ה ויצאו. ודו"ק.

והרב שם בסו"ד העלה דאפילו עוון חילול ה', מתכפר הוא בתלמוד תורה או בגמילות חסדים או בצדקה, עיי"ש.

ובזה הן קדם פירוש כוונת הכתוב שובה ישראל עד ה' וגו', קחו עמכם דרכים ושובו אל ה', אמרו אליו כל תשא עוון. פירוש ולא תמתין על ארבעה חילוקי כפרה, כי הרי וקח טוב היא התורה עם התשובה, או טוב צדקה או גמילות חסד, ודבר המצטרף לקרבן, ונשלמה פרים שפתינו, ותיכף יוגמר כל הכפרה בלי עיכוב, כי וקח טוב. ודו"ק.

ראיתי לאשר הנחלים שם דרוש ג' דף נב' עמודא ג', שכתב בשם ספר דרך חיים על מאמרים, דהטעם שנאסר השוחד, משום שאין הדיין יודע מחשבה ותחבולות האדם, ושמא יקרב דעתו ויטה המשפט. אבל הקב"ה שיודע מחשבות יכול לקבל שוחד.

ואפשר, דקאמר בימות המשיח יהיו וכל בניך לימודי ה', ועיי' לא יהיה אחד הצריך להתחנן לקרוביו להמליץ בעדו, כי התורה היא תמליץ בעד כולם, וזה שאמר ורב שלום בניך, כמ"ש שלום רב לאוהבי תורתך ודו"ק.

כמ"ש לפניו בשם הרי"ף, ועל מה הפירש במאמר את זו דרש רבי אלעזר בן עזריה, מכל הטואתיכם לפני ה' תטהרו, עבירות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר, שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חבירו, והיא משנה במסכת יומא. דתלויה כפרת עבירות שבין אדם למקום, בכפרת עבירות שבין אדם לחבירו, הן מצאתי בספר אשד הנחלים בנחל אשכול דרוש א', שפירש בזה בשם מהר"א בכר דוד זלח"ה פסוקי סדר בחקותי.

והתודו את עונכם, ואת עון אבותם במעלם אשר מעלו בי וגו', אף אני אלך עמם בקרי וגו'. והקושיה ברורה כשיתוודו היאך אמר אף אני וגו', הרי שבו. ופירש דהכוונה התודו במעלם אשר מעלו בי דוקא, ולא חשו לעבירות שבין אדם לחבירו, ולכך אף אני לא אקבלם, אלא אלך עמם בקרי דאיני מכפר אפילו על מעלם בי, דתלויים זה בזה ודו"ק.

ובזה פירש הרב אשד הנחלים פסוקי ישעיה סימן נח', ואותי יום יום ידרשון וגו', למה צמנו ולא ראית, עינינו נפשינו ולא תדע, הן ביום צומכם תמצאו חפץ, וכל עצביכם תננושו, הן לריב ומצה תצמו וגו'. דהכוונה שלא היו שבים אלא מעבירות שבין אדם למקום דוקא, ולא היו שבים מעבירות שבין אדם לחבירו, אלא אדרבה היו מוסיפים גם ביום תעניתם, ואין מעבירים על מידותם.

דעיקר התשובה שיפיים אדם את חבירו תחילה, והוא ישוב מעבירות שבין אדם לחבירו, ואח"כ ישוב לה' כי ירבה לסלוח אז על הכל.

ושם בדרוש ג' פירש בזה, פסוקי ירמיה סימן יד', ידענו ה' רשענו, עון אבותינו כי חטאנו לך, אל תנאץ למען שמך וגו', ויאמר ה' אלי אם יעמוד משה ושמואל לפני, אין נפשי אל העם הזה, שלח מעל פני ויצאו.

וקשה מאחר שהם התודו, למה יחרה אפו לשלחם ויצאו, אכן ע"פ הנו' הכוונה שלא היו שבים ומתקנים קודם את עבירות שבין אדם לחבירו, ולכך לא נתקבלה תשובתם גם על עבירות שבין אדם למקום.

והוא שלא הקדים במחשבתו אהבת ה' בכל פעולותיו ונו', ע"ד בכל הרכיך דעהו, וזה הפונה לבבו ממנו יתברך, הרי הוא מכוון להנאת עצמו, וזהו העדר הקנין הראשון.

והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי, הכוונה יהיה בימי ולא יחוש לאחריתו הרי העדר הקנין השני.

ובשרירות לבי אלך, כי הלב חומד ואינו שבע לעולם, וזה העדר ההסתפקות שהוא הקנין השלישי.

למען ספות הרוח את הצמאה, שאינו חפץ בצומות ועינוי החומר, וזה העדר הקנין הרביעי.

הנסתרות לה' ונו', ועי"ז העדר המוסר שהוא הקנין החמישי.

וכשיהיו ישראל שלמים בחמשה קנינים אלו, אז ילך צדקם לפניהם להיות להם למליץ יושר ביום הדין, וזה שסמך מיד פרשת כי המצוה הזו אשר אנכי ונו', ועל דרך המשל בפרקי ר"א, לעתיד לבוא אדם מקבץ שלשה אוהביו, ממונו ואשתו ובניו ומעשיו הטובים, וצועק לכולם שילכו להליץ בעדו, ואין עונה ומציל, וזלת המעשים טובים.

ועליהם אמר דוד, לבי סחרחר עובני כוחי ואור עיני גם הם אין איתי, זה הממון, אוהבי ורעי מנגד נגעי יעמודו וקרובי מרחוק עמדו אך לך ה' הוחלתי ונו', היינו אותם המעשים טובים שעשיתי לשם ה', המה ינינו ויליצו בעדי.

ושמעתי אומרים שכנגד ענין זה מצינו ארבע פעמים הן אני במסורה, א) הן אני ערל שפתים. ב) הן אני עץ יבש. ג) הן אני נשארתי לבדי. ד) הן אני כפיך לאל.

והכוונה, ביום הדין יאמר האדם, הן אני ערל שפתים ואני צריך למליץ, ואז יקבץ שלושת אוהביו, הממון משיב הן אני עץ יבש, לא לעזר ולא להועיל ביום עברה.

גם האוהבים משיבים עד הקבר נגיע, הן אני נשארתי לבדי שגם אני בדה ואין אני לי, וכל שכן לזולתי.

והמעשים ישיבו הן אני כפיך לאל, זה"ש לא נפלאית היא ולא רחוקה היא, עכדו"ל.

ואף אם אחר התשובה יראה נשתנו עניניו לרעה חס ושלום, מכל מקום לא יבעט במוסר השי"ת, ואל יקוץ בתוכחתו כי את אשר יאהב ה' יוכיח, להסיר מעליו עונו להיטיב אחריתו בעולם הבחיר, וכמ"ש עושים מאהבה ושמחים ביסורים וגו', כי יאמין בלי ספק הם לטובתו בודאי.

ומכאן ולהבא יהא זהיר מחטא הלשון, הנמצא על הרוב חלקות תנועת הלשון, ורוב ההרגל גורם לו שלא להרגיש באותו עוון, כי לא יחשוב לו עוון זה לחטא, והתיקון הוא כההיא שארז"ל אם חכם הוא יעסוק בתורה, שנאמר מרפא לשון עץ חיים, ואח"כ יתקן הרהורי לבבו, וכל מיני הרהורים רעים. ויטהר ליבו וישוב אל ה' בשני לבבות, ביצר הטוב וביצר הרע.

ואח"כ יתקן חוש הראות והשמע, שיהיה עוצם עיניו מראות ברע, ואל ישמיע לאוזניו אפילו דברים בטלים, וכל שכן דברי נבלות וליצנות, כי אם עיניו לנוכח יביטו, ועפעפיו יישרו נגד ה', וישים אוזנו כאפרכסת, לשמוע בקולם של סופרים מספרים תהילות ה', ויהיה נזהר מאד שלא יפול בפח מוקשות יצרו הרע, ויכניעוהו בת"ת לשמה ובזכירת המוות.

כי מצד התורה ישלים גם היצר הרע עמו, גם אויביו ישלים עמו וימנע עצמו מרדיפת הממוץ, וחשק תענוגי עולם הזה, ואל יסמוך על זכותו כלל וגו' עש"ב נועם מוסרו.

ובזה יובן, דזה הוא מה שכיון הכתוב לעתיד לבוא, וכל בניך לימודי ה' ורב שלום בניך, שיהיו לומדים תורה לשם שמים, תורת ה' תמימה, ועי"ז יוכנע היצר הרע, ויעשה שלום בינו ובין היצר הטוב, כי מצד התורה ההיא ישלים גם היצר הרע עמו, וזה אומרו ורב שלום בניך.

והרב מהרמ"א זלה"ה פירש בדרך צחות, וכל בניך לימודי ה', לומדים מידותיו יתברך, מיהב יהבי משקל לא שקלי, ועל ידי זה ורב שלום בניך, כי אין לחוש על מה שאמר וכל גבולך לאבני חפץ, דילמא עי"ז יתקוטטו מאד זע"ז לומר לקחת משלי, אין – לחוש מזה כי יהיה כמידתו יתברך, יהבי ולא שקלי, ועי"ז ורב שלום בניך. ודו"ק.

או יאמר בהקדים מאי דכתב עוללות אפרים סוף עמוד כח', חמשה דברים, א' ב' ג' קנין התורה, וזכירת האחרית, ומידת ההסתפקות. ד' ה' עיניו החומר והמוסר, אלו צריכים לאדם מאד, וכנגדם אמר פן יש בכם איש או אשה וגו', אשר לבבו פונה מעם ה',

תנאי הנירות, וכן אמר דוד גר אנכי עמך תושב ככל אבותי, רוצה לומר הנשמה הנגזרת מאתך היא כגר בעולם הזה, אבל הגוף הבא לי מאבותי הוא כתושב בארץ.

מאפליה זו וזכירה זו, מועלת אל האדם להביאו בכפל רסן, ליראת ה' כמאמר עקביא דע מאין באת, ואז יתחרט על מעשים רעים שעשה, ויוסיף יגון בלבבו כשימצא עונו לשנוא, ופלגי מים ירדו עיניו, ובמסתרים תבכה נפשו על כי הגדיל אויב פנימי, לפתחו בחלק שפתיו להמרידו במלך עליון גדול ונורא קדוש הוא.

ויסתכל כמה חטא, וכמה מידות רעות מצוי בו – כקנאה ושנאה ותחרות וגאווה ותאוה, והעדר השלום ופעולות המידות, ומצוות מזויפות ותפילות שדופות, ולשון הרע ורכילות וליצנות וניבול פה, ושאר דברים הרעים הטמונים בקרבנו, ושכיחי גביה לרוב מאד.

ואז יתחרט ויתוודה בסתר בלב שלם ובדמעות שלישי, לא כדרך הוידוי שאנו אומרים בבית כנסת, ומכה בליבו לומר אשמנו, כאילו ידיו ועיניו נשואות לשמים, אולם ליבו בין תנור וכירים להרהר בהבליו, וכל שכן אותם אשר לא יבינו דברי הוידוי, גם הדיבור הוא לריק ולבהלה.

ואחר הוידוי יקבל עליו באמת שלא לשוב עוד לסורו, ולתקן מה שעיוות ומאז יעשה תשובה הראויה לכך, לכל עוון פרטי, כדרך שכתובים בספר הרוקח ושאר ספרים. ואעפ"י מן התורה בביטול בעלמא סגי, והוא שיתחרט על הראשונות, ויקבל עליו שלא ישוב עוד ללכת בדרכי נחש עקלתון, ויהיה נוכח ה' דרכו.

מכל מקום הצריכו חכמים ז"ל, לעשות תשובת המשקל, והגדר דהיינו לשקול לעצמו צער כנגד מה שנהנה מן החטא, ויתר הפרטים המבוארים בספרי התשובה, ואם פשפש "ולו" מצא בכלל עוונותיו, גזילות והונאות וריבית ואסיפת עושר לא במשפט, או יתקן כל אשר ימצא בכוחו לתקן, להחזיר ולהשיב השבה מעליא.

גם יפייס את מי שחטא כנגדו במעשה, או בדיבור ואם יראה בחבירו דבר מגונה, יוכיחו בצנעה ויאחז לרעהו כמוהו, כי זה כלל גדול בתורה בעבודת ה' יתברך, ואם יבוקש הדבר וימצא, שגדול עונו מנשוא מצד שמרד בקונו ועבר עבירות שבהם הוא רע לשמים, אזי יתענה ויתחרט ויתוודה בכבי ויקבל עליו שלא להיות ככלב שב על קיאו.

במלחמתה של תורה, ודרכם להיות שלום להם בסופה, כדכתיב שלום רב וגו', וכדדרשינן את והב בסופה שאינם זזים משם עד שנעשים אוהבים.

אמר שבקץ מגולה לא יהיה כן, שלא יהיה ביניהם שלום, כדאחז"ל דור שבן דוד בא, קטגוריא בת"ת. ואמר מפני הצר שהוא היצר הרע, כפירוש רש"י שהוא היצר הרע המקטרג הגדול בין התלמידי חכמים באותו דור. ע"כ לשון מהרש"א.

ועל פי זה אתי שפיר דקאמר עניה, שאין מי שיוכור, וגם סוערה מרוב המחלוקת, לא נוחמה לזה אמר הגה אנכי וגו' היינו עושה, וכל בניך לימודי ה' לומדים מפיו יתברך הלכה ברורה, שלא יהא בה שום מחלוקת, ולא יצטרכו אהבה בסופה, כי מעיקרא לא יבואו להתקוטט, אלא ורב שלום בניך. וכדי לקרב נחמות אלו, צריך להשתדל להרבות בצדקות, כי ושביה בצדקה, וזה שאמר בצדקה תכונני ודו"ק.

גם פירש הרב שם, שישראל חששו לסברת המ"ד אין בין עתה לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות בלבד, שנאמר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, ולכן כנסת ישראל לא נחה דעתה בכל הנחמות שניבאו עליהם הנביאים לעתיד לבוא, כיון שלא נתחמו מהעניות אשר קשה מכל היסורים, דכל היסורים מצד אחד והעניות מצד אחד, מכריע הוא את כולם כמשו"ל. וא"כ מאי נפק"מ מכל הבטחות כיון שעניה סוערה לא נוחמה.

לזה הבטיחם הנביא שאין הלכה כזה המאן דאמר, אלא לימות המשיח לא יהיה בך אביון, והך קרא באומות העולם הוא דכתיב כי לא יחדל אביון וגו', ולזה אמר להם הגה אנכי מרביץ בפוך אבניך, שלא ישאר מקום פנוי מאבני הפץ, ואם כן כולם יהיו עשירים, והשתא בני תורה עניים, כדי שיעסקו בה ולא יתבטלו, ולעתיד לבוא וכל בניך לימודי ה', ולא יצטרכו זה לזה, ורב שלום בניך.

או יאמר נא וכל בניך לימודי ה' וגו', והן קודם אקדים מ"ש עוללות אפרים במאמר רטל' וז"ל: וזה סדר התשובה והפרישות מן החטא, בראש כל ענין צריך השב להתבודד עצמו בחדר מיוחד ביום צום, ויהיה פנוי באותו יום מכל מלאכה ומכל עסק גופני, כדי שיהיה ליבו פנוי לעיין במעשיו, ויהיה יום זה אצלו כיום השבת, ע"ד שאמר הן ביום צומכם תמצאו חפץ, נשמע מזה שביום צום אסור למצוא חפץ כמו בשבת וגו'.

ואז יתבונן במהות עצמו, דהיינו במהות החומר והצורה ומהות מקום מוצאם, כי הנשמה נגזרה מאבינו שבשמים, ובעולם הזה הוא כגה, לפיכך מוטל עליו לסבול עול

והרב זרע ברך פירש במ"ש בסנהדרין דף צח, על מה שאמר זכריה הנביא ז"ל: כי לפני הימים ההם שכר האדם לא נהיה, ושכר בהמה איננה וליוצא ולבא אין שלום, ואשלח את כל האדם איש ברעהו. אמר רבי אלעזר אין לך קץ גדול מזה, מה וליוצא ולבא אין שלום, אמר רב אלו תלמידי חכמים שכתוב בהם שלום רב לאוהבי תורתך ע"כ.

הרי קודם הנאולה חסרו את כל אלה, שיהיו דלים ועניים והמחיה אז כלה, ואין שכר אדם ובהמה, גם אין שלום ליוצא ולבא, פירוש לתלמידי חכמים העוסקים בתורה. והגזל מצוי אז כמ"ש ואשלח את כל האדם איש ברעהו, ולכך כאן שהבטיחם על הנאולה שיתנחמו מכל אלו, אמר נגר ששכר אדם ובהמה לא נהיה, והעניות והדלות מתרבה, ובפרט בתלמידי חכמים, ועל זה אמר עניה סוערה לא נוחמה הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך וגו', וממילא לזה תקבל נחמה על העניות אשר לפני זה שכר האדם וגו' לא נמצא.

ובגנר מה שלפני זה ליוצא ולבא אין שלום, דהיינו שנדחו תלמידי חכמים מבית הספר מכוח הדוחק, לזה אמר וכל בניך לימודי ה' ורב שלום בניך, ההיפך ממה שליוצא ולבא אין שלום, דהיינו לתלמידי חכמים, עתה ורב שלום בניך.

ובגנר הגזל שהיה מצוי, כמ"ש ואשלח את כל האדם איש ברעהו, דהיינו על ידי גזל וחמס וכל דאלים גבר, לכך עכשיו בצדקה תכונני, רחמי מעושק וגו', ופירש"י תתרחק מן העושקים אותך, ושוב לא יהיה יד איש ברעהו כמו שהיה עד הנה, והוא ממש ההיפך ממה שהיה לפני הקץ, ואין לך קץ מגולה מזה. וכמ"ש בפרק חלק בדרף צח.

ולחמתיק יותר דרכו של הרב הגזל, אקדים מש"כ בחידושי אנדות להמהרש"א בפרק חלק וז"ל: ויש לפרש לפי שזה הענין הוא סוף כל תוכחות בפרשת כי תבוא, והתמכרתם שם לאויבך לעבדים ולשפחות ואין קונה, וזה שאמר כי לפני הימים האלה, אחרי כל הצרות יהיה לבסוף שכר אדם לא נהיה וגו', גם אם ירצה האדם להשכיר עצמו לעבד, אין קונה ומשכיר אותו.

וזהו הקץ מגולה, שאין עוד תוכחה אחריה שהיא סוף כל הצרות, לפני הימים האלו של הנאולה. ואמר מאי וליוצא ולבא אין שלום וגו', לפי שדבר זה הוא מקללות הנאמרים בתחילת התוכחות במשנה תורה, שנאמר ארור אתה בבואך וארור אתה בצאתך, וכיון שזכר כאן ענין סוף כל התוכחות הגזל, מאי וליוצא ולבא וגו' דלפי פשוטו אינו מקץ הנאולה, ואמר דגם זה הקץ מגולה, דפירוש וליוצא ולבא וגו', היינו ת"ח שיוצא ובא

ומאי דלא קשיא לרא"ם אדריב"ז שאמר ואיני יכול לשחדו וכו', לק"מ דקושטא קאמר ריב"ז, לא כמלך ב"ו שיכול לשחדו ובהש"ת לא שייך זה כלל.

גם מה שכתב הרב וכן מקרא משלי ולא יאבה כי תרבה שוחד ממון, פליאה בעיני דברים הללו דבמקרא הנז' הוא במשלי ו' ליבא תיבת ממון, ואעפ"י שרש"י שם פירש הך קרא נמי בשוחד ממון, כשפירש הכא גבי ולא יקח שוחד, הא ודאי כמו שהוקשה להרא"ם על פירוש רש"י דהכא, כמו כן קשה גם אפירוש רש"י דהתם אמאי נקט ממון דלא שייך.

ואי פירוש מצוה הנעשית על ידי ממון, הא לית לה ייתור בממון כלל והוה ליה למימר שלא יקח המצות, שוחד לבטל העבירות ודי בזה, אלא מעניש על העבירות ומשלם שכר טוב על העבירות. והך קרא דמשלי נמי כמו שתמצא לפרש בו יתפרש, ודברי הרב ישרש יעקב מאד הם תמוהים בעיני וצל"ע נכון.

והיה אפשר לעניות דעתי לפרש בכוונת רש"י, דכוונת הכתוב לומר אשר לא ישא פנים אפילו שהוא זקן ונכבד ונשוא פנים, אם יתחייב בחטאיו עונשים שיבואו עליו באים ואעפ"י שיחולל כבודו ויתבזה, אין הקב"ה נושא לו פנים כלל.

גם אם לפי חטאיו כפי גזירת החכמה האלהית נתחייב לבוא על גופו עונשים קשים, או גזירת מוות אפילו אם ירצה הוא שיחיה נאבד כל ממון, ולא יוכה בסנוורים או בצרעת או שלא ימות בעת ההיא, על זה אמר ולא יקח שוחד ממון וכמשי"ה אך לא פדוה יפדה איש.

ומ"ש עשיר בשורו וגו' זה כשירצה ה' ויאמר מצאתי כופר. וזה שאמר ריב"ז ואיני יכול וגו' כי הוא ידע אימתי ראוי לזה. ודו"ק.

ובזה אני אפרש בדרך אפשר, כוונת הנביא בהפטרה בפרשת ראה דקאמר עניה סוערה לא נוחמה, דהכוונה כנסת ישראל מתרעמת עליו יתברך, בשלמא אילו עשית אותי עניה, שניטל כל ממוני כופר בעד שאר הגזירות קו"ר שפיר, אכן הכא קא חזינן עניה וגם בשרה שבשרה סוער מרוב המכות והצרות והחולאים ומסער הגלות, אם כן שוחד לא לקח, ולא אהני איבוד ממוני להצילני משאר גזירות קשות ורעות המסעירים גופי, ואם כן תרתי לריעותא, לזה לא נוחמה.

הנה תירוץ ראשון לא הבנתיו כלל, ותירוץ שני ג"כ קשיא עליו ככל מה שהקשינו. ומה גם בפרט מצוה אחת לא יתכנה בשם שוחד, וזה לא ניתן להאמר בלשון אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד, שנפרש שלא יוכל לפטור עצמו מתלמוד תורה, על ידי שיחזיק. וזה לא יכנס בכלל לשון שוחד הגורם לזכות את החייב.

כמו בן מצאתי להרב ישרש יעקב בדף קסט', שכתב על דברי הרא"ם הגז' וז"ל: אך קשה דלמה לא קשיא ליה על מה שאמר רבי יוחנן בן זכאי בשעת מיתתו, איני יכול לשחדו בממון משלי, ולא יאבה כי תרבה שוחד ממון.

ולעיקר קושיא יש לומר כמ"ש בספרי, ולא תקחו כופר לנפש רוצח לפי שנאמר אם כופר יושת עליו, כשם שנותנין כופר למומתים בידי שמים, כך ג"כ למומתים בידי אדם, תלמוד לומר ולא תקחו כופר לנפש רוצח.

וכתב הרא"ם: קשיא לי, היכן מצינו שהמתחייב מיתה נפטר בכופר עד דאיצטריך לומר שלא יפטר, משום הכי אמר דסד"א דנילף ממומתים בידי שמים דנפטרים בכופר, ע"כ.

משום הכי אמר רב יוחנן בן זכאי אף דמומתים בי"ש דנתחייב מיתה וגם בעליו יומת בידי שמים, ועם כל זה במומתים בידי אדם איני יכול לשחדו בממון, זהו מש"ה לא ישא פני כל כופר ולא יאבה כי תרבה שוחד. אף דמומתים בידי שמים נפטרים בכופר, לא ישא פני כל כופר גם המומתים בידי אדם. ולא יאבה כי תרבה שוחד, שלא ציוהו השי"ת במומתים בידי אדם, שאין כל העונשים שווים. עכ"ל.

ודבריו תמוהים מאד בעיני, דמלבד מה שאמר הפסוק לא בא על פרט אחד וכנז"ל, בר מן דין זה הכופר והשוחד שנצטוונו שלא נקח על המומתים בידי אדם, היינו שנקח אנו או קרובי ההרוג. לא שהוא כביכול עליו בא הציווי, אלא מאתו יתברך בא הציווי אלינו, לא תקחו כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות. וא"כ היאך יבוא על זה פירוש הכתוב שנאמר עליו יתברך אשר לא יקח פנים ולא יקח שוחד.

גם היאך הפה יכול לומר שריב"ז ח"ו היה הוא רוצח או שנתחייב איזה מיתה בידי אדם ח"ו, עד שאמר על עצמו כמומתים בידי אדם, ואיני יכול לשחדו בממון. וגם השוחד ההוא שהוא כופר אינו לו יתברך ממש, עד שיאמר איני יכול לשחדו וגו'.

ולמר כדאית ליה, מכל מקום אינו מוותר לו עונש העבירה מכל וכל, אלא דמאריך אפיה וגבי דיליה, נפרע ממנו מעט מעט. עכ"ל.

ולעד"ן אחרי ניו"ק, פירוקא לא קא הויינן. דהא עכ"פ לפי"ז הקב"ה לוקח שוחד ממון צדקה לדחות הגזירה לפי שעה, ולהיפרע ממנו כאוהב מעט מעט. מה תאמר זה אינו נקרא שוחד ממש כיון שאינו מוותר לו עונש העבירה לגמרי, הא ודאי היינו טעמא משום שגם הצדקה היא מצוה בכלל המצוות, ואעפ"י שהיא גדולה ג"כ יש נמי מצוות גדולות, ובודאי בכלם אינו מעביר המצוה במקום העבירה, וא"כ לאו משום ממון ממש קיימי הנך תנאי, אלא אעפ"י שעושה צדקה בסתר שהיא מובחר המצוה של צדקה, דהוי מצוה גדולה ולא משום הממון, וא"כ שפיר קא מוטיב הרא"ם למה נקט רש"י ז"ל בממון, הו"ל שאינו לוקח שוחד המצוה בכל המצוות אפילו הגדולות אינו לוקחם במקום עבירות.

אלא האי לחודא קאי והאי לחודיה קאי, ומה שדחה ג"כ הרב שם הא דלא קאמר הכי משום דהך הויא לה מצד החסד, שאינו מעביר מצוה במקום עבירה, כמשו"ל על הפסוק ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, וא"כ אין מקום לומר דהיינו פירושא דהאי קרא דלא יקח שוחד מצוות כנגד עבירות, דהא דינא קמשתעי האי קרא, כדכתיב אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד.

וכן מפורש יוצא בכליה קרא דדינא קמשתעי ולא רחמי, והא מילתא שאינו נוטל מצוות כנגד עבירות אית ליה דרב חסדא, ולא דינא ולא דיינא הוא עכ"ל.

ואני עני לא זכיתי להבין ד"ק כלל דהא, דהך קרא קמודע לנו מדותיו יתברך וכדמוכחי קראי, ומהם דינא ורחמי, ומאן פלג ליה דהא דינא קאמר, ותו מה נשתנית מצוה זו דצדקה דדינא הוא בזה ולא יקח שוחד, וכי הוא לוקח ממון ליהנות בו, הא האדם עושה בו צדקה להיטיב לאחרים, ליהנות מנכסיו העניים לקיים ציווי הקב"ה, והו"ל מצוה זו ככל המצוות, אם כולם בדין גם הצדקה בדין, ואם כולם מצד החסד גם היא בחסד אל, דמאי שנא.

והנה ראיתי להרב משכיל לדוד על התורה, שתירץ קושיית הרא"ם ז"ל, אופן אחד, מה שייך שוחד ממון, על דרך אם יתן איש אל כל הון ביתו וגו' בוז יבוזו לו. שני, שידוע מצוה להחזיק ביד לומדי תורה, כי עין חיים היא למחזיקים בה וגו'. וקאמר אם הוא יודע ללמוד גם כן אינו יכול לפטור עצמו מללמוד ע"י שיחזיק, עיי"ש.

תרבה שוחד, וממנו מוכח ממילא תירוץ קראי דאורייתא. וכמ"ש הרב המעלות לשלמה ז"ל בדרוש תשובה עיי"ש בדף כה'.

והנה רש"י ז"ל בפירושו על התורה בפרשת עקב, פירש על פסוק ולא יקח שוחד לפייסו בממון, וכתב ע"ד הנאון הרא"ם ז"ל: אבל מה שפירש ולא יקח שוחד לפייסו בממון, לא ידעתי מה ממון נופל אצל הקב"ה, ולמה לא פירש ולא יקח שוחד המצוה במקום העבירה בעבור המצוה שעשה, אלא יתן לו שכרו בעבור המצוה שעשה, ועונשו בעבור העבירה שעבר וצ"ע, עכ"ל.

ולעד"ן כוונתו, שאם תאמר פירוש לפייסו בממון, היינו בכוח מצוות הצדקה, אהא קא קשיא ליה כיון דממון לא שייך גביה דקודשא בריך הוא עצמו, אלא מוכרח אתה לומר על מצות הצדקה קאי, שהיא מצוה. והכוונה שאינו לוקח שוחד המצוה במקום העבירה, א"כ מאי שנא זו המצוה דנקט, ולמה לא פירש ולא יקח שוחד, המצוה במקום העבירה. שיותר לו עונש העבירה שעבר בעבור המצוה שעשה, אלא יתן לו שכרו בעבור המצוה שעשה ועונשו בעבור העבירה שעבר והצ"ע.

וראיתי להמעלות לשלמה שם שכתב על דברי הרא"ם הגו' ז"ל ונלע"ד לתרץ דמה שהקשה מה ממון נופל אצל הקב"ה, דהיינו לומר דמשמע לא יקח שוחד לפייסו בממון, לפי שאינו מקבל שוחד הא אם היה מקבל היה מתפייס בממון, ומה שייך ממון לגבי הקב"ה. לזה יש לומר דפירש לפייסו בממון היינו ממון שנותן לצדקה, כי לא יועיל הון וממון של צדקה לוותר לו עונש העבירות.

וכן מצינו דהשוחד נאמר על ממון של צדקה, וכדגרסינן בפ"ק דב"ב דף ט' אמר רבי אלעזר גדול העושה צדקה בסתר, יותר ממשה רבינו. דאילו במשה רבינו כתיב כי יגורתי מפני האף והחימה, ואילו בעושה צדקה כתיב מתן בסתר יכפה אף. ופליגא דרבי יצחק דאמר רבי יצחק אף כופה, חימה אינו כופה. שנאמר ושוחד בחיק חימה עזה.

ופירש רש"י ז"ל: אעפ"י ששוחד בחיק – שהוא עושה צדקה בסתר, חימה עזה – עדיין היא בתוקפה. ורבי אלעזר סבר דהאי ושוחד בחיק ארישא קאי יכפה חימה עזה עכ"ל.

הרי דבין לר"י ובין לר"א פירוש שוחד בחיק, היינו מעשה הצדקה דהוי שוחד ממון לגבי הקב"ה, וכן פירש המהרש"א כי הצדקה היא כעין השוחד שנותן להקב"ה, וא"כ הדבר ברור שזה הוא כוונת רש"י ולא יקח שוחד לפייסו בממון, דהיינו מעשה הצדקה דאפילו שמצלת מדינה של גיהנום וממיתה עצמה, וכופה אף וחימה למר כדאית ליה,

היוצא מהמשל, דבעבירות שבין אדם לחבירו, ויש בה ג"כ חלק עוון כלפי שמים, כשישוב אל ה' מוחל לו עלבוננו יתברך, ואומר לך ופייס את חברך. ולא מבעיא דזה ודאי ליתא אליבא דרבי עקיבא, אלא דעדיפא מינה שמעינן ליה לרבי עקיבא במסכת יומא, באומרו את זו דרש ראב"ע מכל הטאתיכם לפני ה' תטהרו וגו', עבירות שבין אדם לחבירו אין יוהכ"פ מכפר, עד שירצה את חבירו. אמר רבי עקיבא אשריכם וגו'.

ופירש שם הר"ף בכוונת ראב"ע, שבא להוסיף על דברי ת"ק, שאפילו עבירות שבין אדם למקום, תלויה כפרתן בעבירות שבין אדם לחבירו. וכן פירש הרב עץ חיים זלה"ה.

ומשמע דרבי עקיבא הבא אחריו, נמי סבירא ליה הכי, ועכ"פ לא יסבור כתירוץ רבי יוסי הנוכח, דהקב"ה מוחל חלקו ועליו נאמר ישא ה' פניו, ואינו מוחל לחלק חבירו ועליו נאמר אשר לא ישא פנים, דודאי כל זמן שלא ריצה את חבירו, גם חלקו יתברך לא ימחול.

ואין לומר בזה ישא ה' פניו, כי ליתא כלל לדעת רבי עקיבא. ואין לומר גם כן כישוב הקראי ישא ה' וגו', בעבירות שבין אדם למקום שאין בהם נגיעה לחבירו, ואשר לא ישא בבין אדם לחבירו. חדא אם רבי עקיבא ס"ל כראב"ע כגו', א"כ גם בעבירות שבין אדם למקום תלויה כפרתם נמי בעבירות שבין אדם לחבירו.

ואם תכריך דרבי אלעזר פליג אראב"ע וכפי' הר"ף שם, דכן כתב דפליג רבי עקיבא בהא, עכ"פ ליכא לתרץ הכי לדעת רבי עקיבא, דמהיכא תיתי ישא ה' פנים לאדם בעבירות שבין אדם לחבירו כל זמן שלא ריצה את חבירו, או השיב את הגזילה.

אלא ודאי צריך לומר תירוץ אחר ארומיא דקראי, ולימד כאן קודם גזר דין כאן לאתר גזר דין, כן נראה לעניות דעתי לומר בכוונת הך פלוגתא, ונכון.

אכן במדרש ש"ט במאמר הניצב פתח השער, לימד תירוץ אחר ארומיא דהך קראי, דהא דכתיב ישא ה' פניו אליך הוא בעולם הזה שמקבל תשובה, והא דכתיב אשר לא ישא פנים הוא לעולם הבא.

והא דלא אייתי הך קרא דאורייתא, ואייתי קרא דכתובים, להודיע מהם שהשוחד הוא תשובה. ושבעולם הבא הוא דכתיב ולא יקח שוחד, דרישיה דקרא ולא יחמול ביום נקם הוא יום הדין הגדול לעולם הבא, וסמיך ליה לא ישא פני כל כופר ולא יאבה כי

וגם להונות חבירו בדברים הרעים, ולהתנאות עליו בנובה לב, את הכל האדם צריך להרחיק ממחשבותיו, כי אלה קצות דרכי הרשעים, כדכתיב אוון יחשוב וגו'.

וכשתוקפו היצר הרע באחד מהנו' או כולם או מקצתם, יבריחם מעליו בתלמוד תורה לשמה, ואפילו בשמיעת תלמוד תורה לשמה, יברית היצר הרע מעליו. ובפרט כשהלימוד הוא במקום מקודש בבית המדרש, יותר כוחו גדול שם לגרש היצר הרע ודו"ק.

והנה זה שאמרנו אור הקדוש דת"ת לשמה מטהר הגפשו, והוא סם חיים ואור שבה מחזירו למוטב, הכוונה שמתעורר בלבבו על ידו לשוב ולתקן מה שעיוות בתשובה, כדבעי ליה למעבד. ובודאי בחרטה גמורה עם סיעתא דת"ת לשמה יתוקן הכל.

וזה דווקא בעבירות שבין אדם לבין קונו, אבל בעבירות שבין אדם לחבירו צריך לפייסו למחול לו ולהשיב הנזילה או הנגיבה, או שהוא ימחל לו ממונו מרצונו הטוב.

וכן איתא בילקוט פרשת נשא על פסוק ישא ה' פניו אליך וז"ל: אליך, בדברים שבינו לביןך. אשר לא ישא פנים, בדברים שבינך לבין חבירך עכ"ל. והכי נמי איתא בפרק קמא דראש השנה דף יז, שאלה בלוריה הגיורת את רבן גמליאל, כתיב ישא ה' פניו אליך, וכתיב אשר לא ישא פנים, נטפל לה רבי יוסי הכהן אמ"ך וגו', כאן בעבירות שבין אדם לחבירו, כאן בעבירות שבין אדם למקום. עד שבא רבי עקיבא ולימד, כאן קודם גזר דין, כאן לאחר גזר דין.

והנה, הא דרבי עקיבא לא ניחא ליה בהך תירוץ דרבי יוסי, לאו משום דס"ל לרבי עקיבא דאפילו בבין אדם לחבירו ישא ה' פניו, זה ודאי אינו דליכא מאן דפליג אהא דתנן אפילו הביא כל אילי נביות, לא מהני עד שירצה את חבירו.

ולכא שום סברא לומר בעבירות שבין אדם לחבירו, הקדוש ברוך הוא נושא לו פנים אפילו שלא ריצה לחבירו.

אכן מאי דפליג רבי עקיבא, הוא יען אמר לה אמשול לך משל למה הדבר דומה, לאדם שנושה בחבירו מנה, וקבע לו זמן בפני המלך, ונשבע לו בחיי המלך.

הגיע הזמן ולא נתן לו כלום, בא לפייס את המלך אמר לו עלבונני מחול, לך ופייס את חברך. אף הכא נמי כאן בעבירות שבין אדם לחבירו, כאן בעבירות שבין אדם למקום ע"כ.

יעטה ראה מורה רמה

הגם שאתם מתעדנים בעולם בכל תאות נפש הבהמיות, ויערב לכם מישור זה לקללה יחשב.

את הברכה אשר וגו' אומרו את, להעיר כי מלבד הברכה המושגת מדרך ה', עוד לו עמה יעוד הטוב, והוא אשר תשמעו, כי השמיעה בתורה הוא תענוג מופלא ומחיה הנפש, כאומרו שמעו ותחי נפשכם.

והמרגיש בטעם התורה תשיחנו נפשו, כי עליו לשלם גמול טוב לנותן מתנה טובה מופלאה, ואין צריך לומר שאין לקבוע שכר עליה. עוד ירצה עפ"י דבריהם ז"ל שאמרו יש זכות יש לה קרן ויש לה פירות, והוא מה שרמזו באומרו את הברכה, כי תיבת הברכה מציינת עולם שהוא מקור הברכה, וכולו ברוך וריבוי את לפירות הזכות שאוכל בעולם הזה וגו'.

ותלה הכתוב הברכה בשמיעה, ולא הזכיר לא מעשה ולא שמירה, לפי שהשומע דברי אלוקים חיים, התורה מטיבה נפשו ומישרתו, כי יש בה סם חיים כאומרם ז"ל המאור שבה מחזירם למוטב, לזה תלה הכל בשמיעה עכ"ל הרב.

ולזה כיוונו רבותינו ז"ל במאמרם אם פגע בך מנוול זה מושכהו לבית המדרש, אם אבן הוא נימוח ואם ברזל הוא מתפוצץ. ולא אמרו סתם שיעסוק בתורה, אלא להודיע שאפילו שמיעת דברי תורה מהלומדים לשמה, מטהרת חולי הנפש ומברחת כוחות הסט"א והיצה"ר מעליו.

ולזה אמרו מושכהו לבית המדרש, כי שמה ישבו בעלי תריסים הלומדים תורה לשמה בודאי, וישמע לדברי תורה מפיהם שמעו ותחי נפשכם, כי המאור שבה אור קדוש ועליון הוא, הדוחה היצר הרע מעליו, ויתעורר חלק הטוב שבו ויתגבר על הרע ויגרשהו, ויטהר מחשבותיו.

כי טהרת המחשבה צריכה רבה, ולאז מהרהור עבירה ח"ו בזנות דווקא וכדומה, אלא גם להסיר קנאה ושנאה מחביריו, ואהבת רדיפת הממון יותר מכפי הראוי לו, ומכל שכן ממון של חבירו. ומתכבד ושמת בלבבו בקלון ותקלת חבירו, ומתאוה מאד למפלת והשפלת חבירו, ומחשבות שקרים ופיתוח לרמות חבריו, ומחשבות עוול איך בשקרים וכזבים יתנהג.

הברכה וגו' עיקר ברכה אשר תשמעו וגו' היא הברכה האמיתית, לא טובות עוה"ז כי על ידם יסור ליבו מאחרי ה'.

לכך אמר ראה לשון יחיד, כי לא רבים יחכמו ויאמינו בזה אלא יחידים וגו', והקללה ג"כ עיקר, שע"י היסורים ישובו אל ה', וגם היא ברכה וז"א ברכה וקללה כלומר, לאדם אחד שייכי תרויהו, את הברכה אשר תשמעו ע"י היסורין אל מצוות ה'.

דאין לך ברכה גדולה מזו לשב בתשובה, גם ברכה וקללה יחד במי שהטיבו בעולם הזה, וע"י בעט ברוב הטובה במצוות ה', א"כ הך ברכה דהעולם הזה הו"ל קללה גדולה לדידה, שלא ישמעו אל מצוות ה', לכן מצוה אותם אל יתאוו לטובות העולם הזה, שעיקר הברכה אשר תשמעו וגו'.

וב"ת למה לא ייסר לרשעים בעולם הזה על רעתם כדי שישוּבו, לז"א דרך רשעים כאפילה פירוש, כיון שחטאו יותר מדאי נעשה להם כהיתר, ונשקעו ואינם יכולים לשוב אלא מעבירה לעבירה יצאו, ולא ידעו במה יכשלו כי אינו נראה להם מכשול כלל, א"כ אין להם תקנה על ידי יסורין, דיותר יפרקו כי את אשר יאהב ה' יוכיח.

ויסורי הצדיקים ברכה הם לנקותם ולהיטיב להם באחריתם, כי טוב אחרית דבר והיסורין לטובה, כי על ידי אור זרוע לצדיק ואורה צדיקים וגו' מחשיך תחילה, ואחר כך הולך ואור עד גבון היום וגו' ודו"ק. ועש"ב ד"ק בזה כי קצרתים.

עוד יתבאר על פי מאמרם ז"ל שאמרו, משל לאחד שהיה יושב בפרשת דרכים, והיו לפניו שני שבילים אחד תחילתו מישור וסופו קוצים, ואחד תחילתו קוצים וסופו מישור. והיה מודיע עוברים ושבים וא"ל אתם רואים שביל זה שתחילתו מישור ב' וגו' פסיעות וגו' וסופו וכו' ע"כ.

והוא אומרו נתן לפניכם, פירוש שני מיני טובות, ובכל אחד יש ברכה וקללה, כי דרך רשעים יש בו מישור בתחילה וקוצים בסופו, הרי ברכה וקללה. ודרך החיים גם בן תחילתו קוצים וסופו מישור, הרי ברכה וקללה גם כן, וחזר ופירש את הברכה פירוש, לזה יקרא ברכה, שאין ראוי לחוש לענף הקללה שבה.

אשר תשמעו וגו', הגם שיש באמצעות זה צער כי הצדיקים מצטערים בעולם הזה, בהשתדלות המושכל ועולמם קשה עליהם, למה שצריכים בו. והקללה אם לא תשמעו,

והרב חן טוב פירש לית' דקדוק, וכי ס"ד שירצו ללכת בדרכי מות ונבחר מות מחיים, דהכוונה דידוע צדיקים נמורים נקראים חיים והרשעים קרויים מתים, והנה דרך הצ"ג דרך החיים, ויש דרך בעלי תשובה שהיו מתים וחיו הם בתשובה, ואין אנו יודעים באיזה דרך נבחר אם צ"ד עדיפי או בעל תשובה, ולזה אמר ובחרת בחיים, להיותך צ"ג.

וזהו העומד על פרשת דרכים מזהיר, ללכת מיד לדרך הישרה ולא לשוב אחור אח"כ דצ"ג עדיפי, או להזהירם כשיש לפניו עבירה לשמה ומצוה שלא לשמה מזהיר, שילך למצוה שלא לשמה עדיף כי מצוה גוררת ונו'. ואעפ"י שעתה דומה לתחילתו קוצים, השלא לשמה סוף בא לשמה שהוא דרך הישרה.

או אם ישתדל לנצח היצר הרע פנים בפנים דרך מלחמה, או ע"י למוד התורה שמכניעתו, תלמוד לומר ובחרת בחיים היא התורה.

אכן מ"ש אתם רואים את הרשעים מצליחין ונו', נראה דהוקשה לו בפרשת ראה אנכי כמה ק' ובפרט אומרו ברכה וקללה מיותרים, דהוי ליה למימר אנכי נותן לפניכם את הברכה אשר תשמעון ונו', והקללה אם לא ונו'. ולמה תני והדר מפרש.

וגם פשיטא שיבחר בחיים, גם למה לא כללם ביחד החיים והמות הברכה והקללה נתתי ונו', ולמה כתב נתתי לפניך באמצע להורות, שאין הברכה עם החיים, אלא אדרבה ודרך חיים תוכחות מוסר. לכך אמר החיים והמות לצד א' והברכה והקללה לצד א' שידרש לתרי אנפי.

א/ חיים והמות נגדיים וכן הברכה ונו' ויהיה חיים וברכה כ"א בצ"ג, וקללה ומות כ"א בר"ג. ב/ חיים עם הקללה לצד א' בצדיק פשוט, והמות עם הברכה ברשע הנמצא בו מעשים טובים מועטים, דעם החיים הם חיי עולם הבא, קללה בעולם הזה לנקותם מעוונותם. ועם המות נהינם, ברכה בעוה"ז לשלם לשונאיו מעשים טובים דידהו הכא.

ולזה אמר ובחרת בחיים הנצחיים חיי עולם הבא, ולא תחליפו בטובות עולם הזה כי הבל המה. וזה שאמר משל ונו' אם תראו הרשעים מוצלחים בעולם הזה אינו כלום כי ב' ונ' ימים דמי העולם הזה ואח"כ ירדו שאול. אלא בחרו לכם חיי עולם הבא ותקבלו הקללות והיסורים בסבר פנים יפות.

ווש"ה ראה אנכי נותן לפניכם היום ב' דרכים ברכה וקללה, ר"ל ברכות עולם הזה והקללות היסורין, תדעו שהיסורין ברכה יחשבו, שעל ידם תשובו לתוכחת. וז"א את

והוא מה שרמזו במאמר זה, ראה אנכי פירש כאלו הוא מדבר עם עצמו, ואמר לו אנכי כי כל ישראל יתיחסו אליו, וכשהוא מדבר עמו כאלו מדבר עם עצמו. ולזה גם כן אמר ראה לשון יחיד, כשיעור אנכי שהוא לשון יחיד, ואמר עליו ראה.

עוד ירמזו על ה' שקרא ואמר אנכי, וזה הוא שיעור הכתוב ראה, כי אותו שקרא ואמר לכם אנכי, הוא נותן לפניכם וגו'. ואמר ראה לשון יחיד כי בערך דבר זה כולם יהיו שוים כאחד, לדעת כי ה' הוא הנותן לפניכם ברכה, נותן לפניכם היום וגו' פירוש, לפי שהיום עמדו על דעתם. כאומרים ז"ל אין אדם עומד על דעת רבו עד ארבעים שנה.

עוד יתבאר בהעיר עוד, אומרו ברכה וקללה שלא היה צ"ל אלא את הברכה וגו', והקללה וגו' שאמר אחר כך, אמנם יתבאר ע"ד אז"ל א"ל משה אתם רואים הרשעים מצליחים ב' וגו' ימים וסופם לידחות ע"כ, והוא אומרו היום ברכה וקללה פירוש, ברכה שהיא גם כן קללה. והיא שלוח הרשעים בעוה"ז שאינה אלא בזמן מועט, שעולם הזה יקרא יום אחד, על דרך אומרים היום לעשותם.

והוא מה דקדק לומר היום, סמוך ליכרון ברכה לומר, שאינה ברכה אלא היום, ולא למחר. ואדרבה היא קללה. נמצאת טובת עולם הזה מועטת וגוררת קללה.

איתא בספרי פרשה זו וז"ל: ברכה וקללה למה נאמר, לפי שנאמר החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה, שמא יאמרו ישראל הואיל ונתן המקום לפנינו ב' דרכים וגו', נלך באיזה מהם שנרצה. תלמוד לומר ובחרת בחיים.

משל לאחד שהיה יושב על פרשת דרכים, והיו לפניו שני שבילים אחד שתחילתו מישור וסופו קוצים ואחד בהיפך, והיה מזהיר את העוברים ושבבים וא"ל אתם רואים שביל זה שתחילתו מישור, כשתים וגו' פסיעות מהלך במישור וסופו קוצים. וגו' פסיעות מהלך בקוצים, וסופו לצאת למישור.

כך אמר להם משה לישראל, אתם רואים את הרשעים מצליחים בשנים ושלשה ימים הם מצליחים בעולם הזה, וסופם להדחות באחרונה, שנאמר כי לא תהיה אחרית לרע וגו', ואומר דרך רשעים כאפילה. ואתם רואים הצדיקים שהם מצטערים בעולם הזה כשנים ושלשה ימים, וסופם לשמות באחרונה שנאמר להטיבך באחריתך וגו', ואומר טוב אחרית דבר וגו', ואומר ואורח צדיקים כאור נוגה וגו' והן מודים ומשבחים על כך, וכח"א חבלים נפלו לי בנעימים אף נחלת שפרה עלי עב"ל והדקדוקים רבים במאמר זה.

ומזה תקיש ותדין ותדע ברמזי השמות שבבני אדם, שאינם מכריחים את האדם למעשה רע או טוב, אלא הבחירה בידכם, ואני נותן לפניכם ברכה וקללה, וכמה שתבחר ותלך יתגלו רמזי דרכך בשמך ובידך, הכל לעשות מו"ר ובחרת בחיים, וכמ"ש הרמב"ן ודו"ק.

והרב הגדול אור החיים בן עטר ז"ל כתב, וז"ל: ונראה שהכוונה היא לפי שבא להבחירם בעולם העליון ולהמעיט כל טובות עולם הזה, וכדי שיתאמתו אצלם הדברים, צריך שהמוכיח יהיו בו ב' ענינים. א) שיכיר הכרה חושית בטוב העליון. ב) שהשיג השגת טוב העולם הזה וקניניו.

כי אם המוכיח יהיה משולל מקניני העולם הזה, לא יאמנו דבריו למשיגי טובות עוה"ז, כי יאמרו אין אומרים למי שלא ראה יבוא ויגיד, שאם היה טועם טעמי הנאות עוה"ז וגדולתו וקניניו ותענוגיו, לא היה ממאיסו ובוחר בזולתו, וזוה לא יטו אזנם לקבל דבריו.

גם הבא להפליג בטוב עוה"ב, לא יוצדקו ולא יאמנו דבריו לשכל הטבעי, כל שהוא עצמו אין דבריו אלא מפי האמונה, והוא לא ראה ולא ידע. ולזה אמר מושיע ורב האיש משה, ראה אנכי פירש אלי תראו ותצדיקו ותשכילו להצדיק הדברים, כי הוא השיג להכיר טוב עוה"ז כי היה גדול מאד, וגיבור ומלך ועשיר גדול כאמרם ז"ל.

ויפה דודי אף נעים גם בטוב העליון הכיר, כי עלה שמים וטעם טעם עליון ואחר שהשיג השגה חושית הכרת ב' דברים והשגתם, אמר להם הדברים בענין כאשר – אבאר.

ואומרו ראה לשון יחיד, כי ראייה זו כולם שוים בהכרתה כאיש אחד, שגלוי לכולם השגת משה בעולם הזה ובעולם הבא.

עוד ירצה, במאמר ראה אנכי ע"ד אמרם ז"ל, יכול אדם להיות כמשה רבינו, והוא מה שהעירם כי אליו יראו להדמות אליו, כל ליקרב לעבודת הקודש עבודת ה', ולא יעריכו עצמם עם מה שלמטה מהם, ויהיו בעיני עצמם כי כביר מצאה ידם.

ואומרו לשון יחיד, אולי שלא אמר רמז זה אלא ליחיד, עם אשר יבינו עצמם להשגה עליונה, כי מי ומי ראוי להשיג השגה זאת להיות כמשה. וכנגד שאר כללות ישראל אמר נותן לפניכם היום, ובדרך רמז ירמז על פי דבריהם ז"ל, שאמרו שכל בני תורה יש להם נצוץ ממשה רבינו ע"ה, ואצ"ל הדור ההוא ששמעו מפיו שהם חלק ממנו.

יודע העתידות שכן הוא הוא קורא שמו"ת בארץ ומעשיו רמוזים בשמו אך הפרי שיפרה שורש זה וירבה – יהיה פורה פרי של רוש ולענה.

כי על ידי זה יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי, כי בשרירות ליבי אלך למען וגו' כלומר: כי כמו כאשר הייתי הולך בשרירות לבי לבה, דהיינו מבחירת עצמו לבה אז היה שלום לי, כי הייתי עושה רק טוב, או מלת שלום מוסב על הקב"ה כלומר, הקב"ה היה הוא לי שהייתי שומע בקולו כאשר הייתי בשרירות בחירת לבי הולך, ולא קדמו אלי הרמזים הרעים שמרמזים בשמי, שעי"ז מוכרח אני במעשי.

וכל טענה זו כוחו בה, למען ספות וגו' כלומר למען יספה ויכלה בחינת השכר עם בחינת העונש, ופי' לומר אין שכר ועונש וח"ו הותרה הרצועה, ואמר דעו מעתה אני מודיע ומתרה לרשע הזה, אשר לא יאבה ה' סלוח לו ורבעה בו וגו'.

וטענתו שטוען מהרמזים שבשמו ומחה ה' וגו', ר"ל שיפריד השי"ת וימחה הנרמזים בשמו מבחינת הנקראות בשם תחת כל השמים, והבדילו ה' לרעה זו הנרמזת בשמו לצד אחד, או ידע הוא שיש בו נמי רמזים טובים והיה ראוי להיות ככל שבטי ישראל, שרמזו בו טוב כי ענין שמו הוא ממש ככל אלות הברית הכתובה בס"ת הזה.

והוא ע"ד מ"ש בו"ח פרשת כי תבוא, דקללות שבספר דברים יש וטמון בהם גם הרבה ברכות, כי הם משמעותם לתרי אנפי, לקללות ולברכות והוכיחו זה מיעלם וגו' עי"ש.

ולפי"ז שכשם שבאלות הברית הכתובה בספר התורה הזה הוא ספר דברים הם משתמעין גם לטוב וברכות רבות כ"כ שמו של אדם אף שמרמזו בו הרע משתמע גם בו כל טוב והבחירה בידו עכת"ד הרב תולדות יוסף ז"ל.

ובזה יובן היטב מ"ש ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וגו', אמר תיבת ראה ואמר תיבת היום, להורות שהכל צפוי לפניו יתברך בבחינת ראה ובבחינת היום בהווה, ואם כן אין ידיעתו מכרחת אתכם ודו"ק.

גם זאת בא לרמזו ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה, היום הוא לאפוקי קללות שבספר ויקרא שהם קללות לבה, משא"כ קללות שבכי תבוא שטמון בהם ברכה וקללה ביחד, והקללות מתהפכים הם עצמם לברכות, כמ"ש בזהר חדש.

יעצה ראה מורה רלט

בדעתם המזויפת שהקב"ה בלתי יודע העתיד להיות. וסברא זו הרעה השורשית שבראשית דבריהם, מהרסת היא חומות נשגבות בעניני הדת הקדוש.

וההרסות הנולדים מזו הרעה בענינים רבים מהדת הם כמו ענפים, ופרי מר היוצא מהשורש הרע הזה.

אמנם יש כת שניה אפיקורסית, שראשית דבריהם שהוא כמו שורש אל הענינים המסתעפים נראה טוב, אך הענינים המסתעפים שהם פרי השורש הזה עושים אותו רע. והוא שאומרים שהקב"ה בודאי הוא יודע העתידות שכך הוא, אשר שם שמות בארץ ובשם האדם מרומזים בו כל מעשהו שיעשה כל ימי חייו הן לטוב והן לרע.

ותחילת דבריהם אלו שהוא השורש נראה טוב באמת, אך הענפים והפרי שמפריה ומרבה שורש זה לדעתם, עושים אותו רע ומר כרוש ולענה. כי אומרים מאחר שהדבר כן ספה וכלה בכליון גמור, נתינה רויה ושובע שהוא טוב ושכר לצדיקים, וגם בחינת הצמאה שהוא רע ועונש לרשעים.

כי יאמרו אין שכר ועונש, כי האדם כמוכרח במעשיו, ובטלה הבחירה ממנו, כי השם שלו מה' יצא הדבר שיקרא כך ולמה יענש.

והנה כבר כתבנו שהשם הוא היולי ומורה גם על הטוב, כי יש לפרש גם כן כל אותיות שמו ונקודותיו על צד הטוב, והיה יכול לעשות הרשע הזה כן, והוא לא עשה אלא שנה את שמו לרעה, וכל זה היה על ידי בחירתו ברע, ואין הכרח ובטול לבחירה, אלא הוא מצד עצמו בחר בתענוגי עולם הזה המכונים בשם תחת השמש כידוע, על היותם מבחינת הארציות, ומאם במצוות ובמעשים טובים שהם מתיחסים בבחינה למעלה מן השמים, ולא תחת השמים שגם הם מרומזים בשמו.

ובעת העונש ימחה ה' ויפריד משמו, עניני מעשים רעים המכונים בשם תחת השמים, ויתגלה לעין כל הרמזים הטובים והמעשים הטובים המרומזים בשמו, ואז יפנה הרשע תחוש עינים, כי היה יכול להיות נחשב כאחד מכל שבטי י"ה המיחסים בשם שבטי ישראל – יש"ר א"ל, רק הוא מבחירתו בחר הוא ברע וראוי הוא לעונש גדול.

והן כל זאת הוא דברי הכתובים הללו שאמר, פן יש בהם שורש שסברא הכוזבת היא בבחינת אפס ובוהו, ובשם אי"ן תקרא. וסברא האמיתית היא בחינת י"ש, וקאמר פן השורש שבכם יהיה בבחינת ישי"ת וטובה, שהוא יש בכם שורש שתוהו בזה שהקב"ה

ימען ויאמר כל מה שהיה עושה חטאים כבר נקרא שמו, ר"ל שהכל מרומז בשמו, ואין לך בטול בחירה גדול מזה, שהשם הוא סיוע רב למעשה המרומז בו. הרי קושיא א' על הבחירה מקריאת השם.

גם יהיה לו תרוץ ב' על מעשיו הרעים, כי יאמר ונודע אשר הוא אדם, פירוש ונודע דייקא, שהיא קושיא ב' על הבחירה בפשיטות, והוא מענין הידיעה שידע הבורא איזה אדם יהיה צדיק או רשע, ובודאי אשר לא יוכל לדין עם שהתקיף ממנו, שיאמר איך היה יכול להתנהג נגד ידיעת הבורא, שהיא יותר תקיפה מכוחו וידיעתו, ובודאי ידיעת הקב"ה הבריחתו.

אך באמת אין בדברים אלו ממש, שהקושיא א' שעל הבחירה מקריאת שמו לא קשיא, כי אין דברי הרמזים רבים שבשמו, מרבים גם מה שהוא יתרון ומעלות לאדם, דהיינו שהשם הוא היולי, ורומז ג"כ לענינים טובים, ועדיין הבחירה ביד האדם, וזו סתירה על קושיא א'.

ולתירוץ קושיא ב' אמר, כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים וגו', כנה ענין זה בלשון ידיעה שאינה ידיעה כלל, אלא ראייה בהווה שרואה בהווה כל השתי בחינות, הן מה שהוא טוב לאדם בחיים דהיינו עשיית הטוב, והן מה שעושה ימי חייו להביל דהיינו עשיית הרע, וז"ש מספר ימי חייו הבלו.

ואף אם תאמר שהיא בבחינת ידיעה גמורה, לא קשיא אשר מ"י יגיד לאדם מ"ה יהי"ה אחריו תח"ת השמ"ש, פ"י אשר מי יגיד בפה לאדם מה יהיה אחריו כלומר, מה יהיה אחר זמן בחינתו בעולם הזה השפל תחת השמש, כי צדיק ורשע לא קאמר בפה, והמחשבה לבד אינה מכרחת.

ובזה פירש הרב בדף לה' ע"ד, פסוקי פ' ניצבים ואלו הם: פן יש בכם איש או אשה וגו', פן יש בהם שורש פורה ראש ולענה, והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי, כי בשרירות לבי אלך למען ספות הרוח את הצמאה, לא יאבה ה' סלוח לו, כי אז יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא ורבעה בו כל האלה הכתובה בספר הזה, ומחה ה' את שמו מתחת כל השמים. והבדילו ה' לרעה מכל שבמי ישראל ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה הזה, והדקדוקים רבים.

אמנם יש כת אפיקורסים המראים אפקירותם אפילו בתחלת דבריהם, שהוא כמו שורש אל שארי הדברים שיוסתעפו לבסוף מחמת ראשית דבריהם. והוא מה שאומרים

והמה דברים כנים ואמיתיים, כי כן הזכיר התנא בלשונו לשון ראייה דוקא, באומרו צפוי על כי היות הידיעה היא שיכא בשלשה זמנים כולם בעבר ובהווה ובעתיד, שידע מה שהיה כבר, ויודע כעת בהווה, ויודע גם כן לעתיד מה שיהיה.

אמנם לשון ראייה אינו נופל אלא בעבר ובהווה דוקא, אבל לא בעתיד כלל וגו', אינו שייך לומר שראה בראייה חושית ממשית מה שיהיה, אם אינו עכשיו לפניו ממש אינו רואה כלום. ועל היותו בלתי נופל בעתיד כלל רק בהווה ועבר, לכן כנה התנא ידיעת הקב"ה בשם ראייה, אף שהיה אפשר לומר לשון ידיעה בפועל עבר.

והנה מהרמ"א בביאורו לפסוק מפי עליון לא תצא הרעות והטוב, כן גם בפסוק כי לא מחשבותי וגו' עש"ב בזה. ביאר שהידיעה אינה מכרחת הבחירה, מאחר שהידיעה היא רק במחשבה לבד בלי דיבור, היא דקה מאד ואינו מתפעל ממנה האדם, אשר בעולם השפל מחומר קורץ להיותו מוכרח במעשהו, במה שלא יצאה הידיעה מהמחשבה אל הדבור.

וביאר שזהו ענין דרו"ל שאמרו מ' יום קודם יצירת הולד מוציאין הטפה לפניו יתברך, ואומר טיפה זו מה תהא עליה עשיר או עני טפש או חכם וגו', ואלו צדיק ורשע לא קאמר, כלומר כי באמירה תלוי הדבר להיות מוכרח, וזהו לא קאמר, כי גם שהיה יודע – כיון דלא קאמר בפה, אין האדם החומרי מתפעל ממנה עכ"ל.

ולפי דבריו, אף שלא נכנה הידיעה בשם ראייה, אעפ"כ אינה מכרחת מאחר שלא אמר בפה, ושמעתי שזהו פירוש הכתוב בדרך רמז, ונפש כי תחטא או ראה או ידע אם לא יגיד ונשא עונו. שכונת הכתוב הוא כמתמיה ואומר, ונפש כי תחטא בתמיה.

וא"ת שיש טעות לאדם לומר מאחר שהקב"ה יודע הכל קודם, ידיעתו מכרחת אותו, ולז"א או ראה, ר"ל בין אם נאמר שידיעתו היא רק בבחינת ראייה לבד, או אף אם נאמר שהיא בבחינת ידע דהיינו ידיעה גמורה. הנה סוף סוף אם לא יגיד בפיו ממש ודאי האדם אינו מוכרח, ונשא עונו האדם.

כי ידיעת הקב"ה אינה מכריחתו, בין אם תהיה בבחינת ראייה, ואף אם תהיה בבחינת ידיעה גמורה והוא נכון. עכ"ל רמז ודו"ק.

וזהו ענין דברי שלמה המלך עליו השלום פה בכתובים שלפנינו, שאמר הנה לכאורה יעלה על דעת איש, שיהיה לו תירוץ בבואו אחרי מותו לפני בית דין של מעלה לדין, – כי

ולפי פשט דבריו נראה, שלא התיר הספק רק שתירץ שחייב האדם להאמין שהקב"ה יודע דגם הבחירה נתונה, אף שהם דברים סותרים זה את זה, כי האדם אינו משיג ידיעתו יתברך איך היא, כי הוא למעלה משכל האנושי.

אמנם מהר"מ אלמושיניו כתב שהיורד לעומק דברי הרמב"ם – הנ"ל יראה, שבחבדל ידיעת הבורא יתברך שמו מידיעתנו, בזה הותר הספק מכל וכל להמבינים.

והמשיל משל בזה ואמר, אם אנו רואים את ראובן בזמן הווה שהוא רץ, הגה יחוייב שיהיה כן ולא יתכן בשום צד שיהיה בלתי רץ בחיותו רץ בהווה וכו'. ועם כל זה לא יאמר שהוא מוכרח בריצתו, מצד ראייתנו וידעתנו שאנו רואים ויודעים שהוא רץ, כי עם שהראיה והידיעה אמיתית, הגה הפעולה אפשרית.

כן ידיעתו יתברך אינה מכרחת פעולת האדם, אף שידעה. יען הוא יודע אותה תמיד בהווה, כי אין עתיד לפניו יתברך שהוא למעלה מהזמן, וכל הזמנים העתידים בערכינו לאין תכלית, הם הווים לפניו. כמו שבערכינו ידיעת ההווה אינה מכרחת, כן ידיעתו להיותה תמידי בערכו בהווה, אינה מכרחת.

ונתחייב הטעות בספק הזה, למה שאין אנו יכולים לצייר איך תהיה ידיעתו תמיד בהווה, אף במה שהוא עתיד אצלנו, ובהיותנו מקישים ידיעתו יתברך לידיעתנו, נתחייב אצלנו הספק.

אך מי שידע באמת שאין ידיעתו תחת הזמן, אף על פי שלא ידע איך יהיה זה, הגה במה שידע שכל הדברים העתידים אצלנו, הם הווים ונגלים אצלו ע"ס כל הדורות, לכבו יבין שלא יתחייב הספק כלל, ויהיה הנפעל נשאר באפשרותו עם היותו ידוע אצלו יתברך. כי הוא כידיעתנו בדברים הנפעלים בהווה כמדובר.

והשלם האלוקי הזה, במלה אחת התיר הספק כולו, על דרך הנרשם באומרו הכל צפוי לרמוז אל המשל אשר המשלנו בידיעתנו בהווה, כי בהיות שהכל צפוי לפניו יתברך כאלו כבר היה, ע"כ תהיה פעולת האדם אפשרית.

וזה נרמז במלה צפוי שהוא פועל עבר, ולא אמר הכל צופה ומביט ליתר באור הכוונה הזאת, ובכן יתבאר שהרשות נתונה והפעולה אפשרית, כי איננה עתידה בערכו יתברך, רק בפועל עבר שלא יתכן להיות באופן אחר, ולא נאמר בעבור זה שהיה הכרחי רק אפשרי. והוא דקדוק נכון ואמיתי עכ"ל.

יעטה ראה מורה רלה

והנה אף על פי כן, להיות בו גם נצוצי הקדושה, ע"כ לעתיד כשיבורר ויופרד הרע ממנו וישאר רק טוב, הנה אותיות אלו בעצמם יהיו לו גם כאשר ישאר טוב, כי גם כן הטוב מרומז בשמו, והוא ההיפוך מאותיות נחש, חש"ן וכמ"ש חכמי האמת.

וכן שלח"ן האדם בהעדר התורה יתהפך לאותיות לנח"ש, וכשמאכיל עניים יתהפך לחש"ן, כחושן שעל כהן גדול. וזוהו תדין כיוצא בו בכל השמות, כי אף שהם מורים על הרע, מכל מקום מתהפכים הם מרע לטוב, ואם כן אין מאדם מוכרח מקריאת השם. ומ"ש שמא קא גרים היינו גרמא בעלמא, ולא שהוא סיוע ממש, והוא לדעתי ענין אמיתי ויסוד גדול לפנת הבחירה וגו'.

ואמנם בענין היתר קושיא – השניה על הבחירה מענין הידיעה, כתב הרמב"ם ז"ל על משנת הכל צפוי והרשות נתונה, ובטוב העולם נדון. שכל מעשה בני אדם מה שעשה ומה שעתידי לעשות, הכל גלוי לפניו יתברך. ולא תאמר כיון שהקב"ה יודע מה שיעשה האדם, אם כן הוא מוכרח במעשיו שיהיה צדיק או רשע, לא כן כי הרשות נתונה בידו לעשות טוב או רע, ואין שום דבר שיכריחנו כלל. וכיון שכך הוא בטוב העולם נדון להפרע מהרשעים, וליתן שכר טוב לצדיקים. שהחוטא חוטא מרצונו וראוי שיענש, והצדיק הוא צדיק מרצונו וראוי הוא שיקבל שכר ע"כ.

עוד כתב, אם ישאל השואל ויאמר, זה האיש ידע הבורא יתברך אם יהיה צדיק אם רשע או לא ידע, אם תאמר ידע יתחייב מזה שיהיה מוכרח אל הענין שהוא אשר ידעו השי"ת טרם היותו, או תהיה ידיעתו בלתי אמיתית. ואם תאמר שלא ידע מקודם חס ושלום, יתחיבו מזה קושית עצומות ויהרסו חומות נשגבות בענין הדת.

לכן שמע ממני מה שאומר לך והסתכל בו מאד, כי הוא אמת בלי ספק. וזה כי המחשבה בהשגת ידיעתו סכלות גמורה, אין לנו אלא שאנחנו נדע שהוא יודע כמו שהוא שנדע שהוא נמצא. ואם ישאלנו השואל איך מדעו, נאמר לו אנחנו לא נשיג זה כמו שלא נשיג מציאותו על השלימות, כי מציאותו וידיעתו אחת, וכבר נפסק בזה דבר המשתדל, לדעת אמתת ידיעתו ונאמר לו החקר אלוה תמצא, עם עד תכלית שדי תמצא.

והבן כל מה שאמרנו, שפעולות האדם מסורות אליו ברשותו להיות צדיק או רשע, מבלי הכרחת השי"ת עליו על אחד משני הענינים. ומפני זה ראוי הצווי והלמוד והגמול והעונש, ואין בכל זה ספק. אמנם תואר ידיעתו יתברך והשגתו כל הדברים, דעתנו קצרה מהשיגו כמו שבארנו. זת"ד הרמב"ם שם.

כתב ז"ל: ואקדים משו"ל על פס' לכו חזו מפעלות א' אשר שם שמות בארץ, אל תקרי שמות אלא שמות, דשמא קא גרים לאדם שיהיה צדיק וטוב או רשע ורע.

ואמרו חכמי האמת, שזו היתה חכמתו של אדם הראשון שקרא שמות לכל הבהמות והחיות והעופות, שלא קרא שם על צד ההסכמה לבד. שאם כן למה ארו"ל שלא היו המלאכים יכולים לקרוא להם שמות, שהלא הוא דבר פשוט. אלא שהראת הקב"ה לאדם הראשון שורש כל דבר במקום אחיותו, ובאיוה מקום יש לו אחיוה, והיא חכמה נפלאה שבשם הזה שהוא קורא, נכללים בו כל הענינים שבמין ההוא וכל מאורעותיו וטבעו ואיכותו.

ולפי זה תדע, כי כ"ש שם האדם אשר שמו כולל כל מהותו וטבעו ואיכותו וכל מאורעותיו.

וכן כתב האר"י ז"ל, שבעת שאבי הבן רוצה לקרוא שם לבנו, אז הקדוש ברוך הוא מומין בפי אבי הבן את השם אשר יקרא לבנו, והשם ההוא מרומז בו כל מעשה שיעשה האדם ההוא, הן אם יהיה צדיק הן אם יהיה רשע באופן שהשם הוא מפעולות ה' ממש, שהוא הוא העושה שמות בארץ.

ולכן רבי מאיר הוה דייק בשמא, כמו כידור וכן כמה תנאים הוו דייקי בשמא, כי כל מעשה האדם מרומז בשמו, והקב"ה הוא קורא ה', ושמא הרבה קא גרים.

ולפי זה יולד לנו מבוכה רבה בענין הבחירה, שמאחר שהשם הוא סיוע גדול לאדם שיעשה המעשה המרומז בו, הרי אין בטול בחירה גדול מזה. עוד יש קושיא שניה על הבחירה בפשיטות, והוא מענין הידיעה וכמו שהקדים הרמב"ם ז"ל, שמאחר שהקב"ה יודע העתיד, וממילא ידע אם יהיה האיש צדיק או רשע, הרי שהידיעה מכרחת אל הענין אשר ידעו יתברך טרם היות האדם, שאם לא כן תהיה ידיעתו בלתי אמיתית חס ושלום.

אמנם הקושיא ראשונה אשר על הבחירה מענין קריאת השם, אחשבה ענין אמיתי לדעתי בזה והוא; כי אף שמעשה הרשע מרומז בשמו, מכל מקום שמו הוא כללי, וכולל בתוכו גם רמזים טובים וגו'. והוא כי אין שם של רשעות יותר משמו של הנחש הרומז לסטרא דמסאבא, ונקרא בשם נחש.

נתקע תלמוד תורה בליבם, והיו לומדים ולא היו שוכחים כלל. וכשאמרו למשה דבר אתה עמנו ונשמעה, חזרה השבחה למקומה. והבינו כי מה משה בשר ודם עובר, אף תורה שלומדים אותה מפיו עוברת.

וחזרו ואמרו הלואי יתגלה לנו הקב"ה פעם שנית, ונקבל הכל מפיו ממש, וז"ש ישקני מנשיקות פיהו, והשיב להם משה שמאחר שמיאנו, לא יזכו שוב לזה עד לעתיד לבוא.

עוד אמרו שם, שבשעה ששמעו ישראל בהר סיני דבור לא יהיה לך נעקר היצר הרע מליבם לגמרי, וכשאמרו אחר ב' דברות, דבר אתה עמנו ונשמעה, חזר היצר הרע למקומו. וחזרו ואמרו הלואי יתגלה לנו הקב"ה שנית ונקבל ממנו ממש, ויתעקר היצר הרע מליבנו. והשיבם משה מאחר שמיאנו לא יזכו שוב לזה עד לעתיד לבוא ע"כ.

ובזה יובן הפסוק, וכל בניך לימודי ה' ורב שלום בניך דקאי לעת"ל בנו, ובוזה אפשר שז"ש ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה, אנכי ממש דיקא, וכוונתו לומר, על ידי שאני הוא המלמד אתכם התורה מפי, ולא אביתם שמוע מפי ה' ברוך הוא, דין גרמא דאיכא ברכה וקללה, את הברכה וגו' והקללה וגו' והסיבה לזה אנכי הוא, שאילו הייתם לומדים הכל מפיו יתברך, ולא מיאנתם בו היה היצר הרע נשאר עקור לגמרי מכב, וליכא שבחה כלל. ועל ידי זה לא היה לכם, כי אם ברכה דיקא.

והרמב"ן זלה"ה והראנ"ח בדרשותיו על התורה בפרשה זו, פירשו פסוק זה ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה, לומר כי הטוב והרע הברכה והקללה הוא מסור לפניכם, ועיני בחירתם תחוינה מישרים, ולמראה עיניהם יבורו להם את הדרך אשר ילכו בה. וכענין שאמר ראה נתתי לפניך היום, הטוב והרע החיים והמוות, ובחרת בחיים. זהו גם כן כוונת הפסוק הזה.

לא כשיטת רש"י שפירש ברכה וקללה האמורה בהר גריזים ובהר עיבל, והרמב"ן הקשה על פירושו. כי עדיין לא צוה במברכים, גם רז"ל במד"ר בא' מן הלשונות שם פירשו כן בדברי הרמב"ן, וכמ"ש מהראנ"ח ז"ל ע"ש.

ולעד"נ להבין היטב עפ"י דרכם, תיבות ראה היום שאין להם שחר, לפי פירוש הנזכר.

אקדים מה שמצאתי בספר תולדות יוסף, בפירוש על קהלת סימן ו', על פסוקי מה שהיה כבר נקרא שמו, ונודע אשר הוא אדם ולא יוכל לדין עם שהתקיף ממנו כי וגו',

ועל פי דרכו פירש הרב עמודיה שבעה שם כוונת הכתוב וידעת היום והשבות אל לבבך, כי ה' הוא האלוקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד. דהכוונה וידעת היום, פירוש שנקרא היום כידוע, תסתכל בפעולות השמש, והשבות אל לבבך לשני יצריך יצר הטוב ויצר הרע המכנים בדעתך פועל הטוב ופועל רע, והיינו מצד טבעי המקבל. וז"א כי ה' שהוא מידת הרחמים הוא האלוקים, שהוא מידת הדין, והכל אחד בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אחד הוא מלבדו ואין עוד. עיין שם באורך.

ובזה אפשר להבין מקרא הנ"ל ראה אנכי נותן לפניכם היום, פירוש השמש כנו"ר ור"ל, תנו לבכם בפעולות השמש וממנה תדעו ששנוי הענינים מטובה לרעה מכם הוא ומידכם הוא. פירוש ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה מלפניכם יצאו, כי לא יצא מאתי רק טוב בעצם.

את הברכה אשר תשמעון וגו' על ידי זה תהיו מוכנים לקבל את הטובה כמו שהיא, להיותכם טובים ומין במינו אינו חוצץ. והקללה אם לא תשמעו וגו' והיה אז כוונתכם רעה, כמו הולך עצום אשר עצם הטובה ההיא תהיה לכם רעה מאד.

וזהו נמי אפשר כוונת המדרש הנז"ל, באומרו משאמר הקב"ה דבר זה מסיני וגו' אלא מאליה באה וגו', כיון שאמר בסיני הטוב הוא מי שישמע אל מצוות ה' ויעשה, וההיפך הוא רע, ממילא מאז מאליה היא באה. ומפי עליון לא תצא הרעות והטוב, אלא כפי תכונות וטבע המקבלים כן יבוא עליהם. ובאמור ודו"ק.

או יאמר בהקדים מ"ש במדרש והביאו רש"י בפרשת נצבים, כששמעו ישראל צח' קללות וגו' הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו, התחיל משה מפיסן אתם נצבים היום, הרבה הכעסתם למקום ולא עשה אתכם כלה, והרי אתם קימין. כיום הזה שהוא קיים והוא מאפיל ומאיר, כך האיר להם וכך עתיד להאיר לכם, והקללות והיסורין מקימין אתכם ומציבין אתכם וגו' ע"כ.

ואפשר, ז"ש ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה, כיום הזה שהוא קיים והוא מאפיל ומאיר כך יהיה לכם, ולא תסברו ח"ו יהיה בכם כליה בכת הקללה, אלא אתם קימין כהיום שהוא קיים ודו"ק. (אח"כ ראיתי שזכיתי לכונן בדרך זה להרב הן טוב עש"ב ושלי"ת כי בונתי לדעתו בזה.)

ובאופן אחר אפשר לומר, בהקדים מאי דאיתא במדרש שיר השירים על פסוק ישקני מנשיקות פיהו, אמרוז"ל כיון ששמעו ישראל דבור אנכי ה"א מפי הקדוש ברוך הוא,

רע, אחרי שמפועל טוב לא יצא רע וכן להיפך. והעולם מתנהג פעמים בטוב ופעמים ברע, וע"כ חושבים שהעולם מתנהג בשותפות אחד טוב ואחד רע ופועל הטוב אינו פועל הרע.

וסתירה לזה, ממה שכתב בפ"י ספר יצירה בשם רבינו סעדיה גאון ז"ל, כי בימי אברהם היו רבים טועים בטענה זו, ונצחם אברהם במופת השמש. כי גם השמש הוא א, ופועל ב' הפכים טוב ורע, שטבעו לח הוא מיבשו, ודבר שטבעו רך הוא מחיכו וכן על זה הדרך, ומטעם זה אצל הקדוש ברוך הוא יתברך שמו לא תצא חס ושלון מאתו טוב ורע, אלא הכל טוב בתכלית, אלא שעצם הטובה מתהפכת לעתיד לרעה, ואין זה החסרון מצדו חס ושלום, אלא מצד המקבל שמי שהוא צדיק או הוא מוכשר לקבל את הטובה הבאה מהקב"ה, אבל אם הוא רשע ואינו ראוי שתשרה עליו הטובה, כי מין בשאינו מינו חוצץ או עצם הטובה הבאה מהקב"ה מתהפכת מצדו לרעה.

וכמו שכתב מזה בעל מערכת האלהות ובעל של"ה, והוא דבר ידוע אצל חכמי הרופאים שאין דבר טוב לאדם כמו החלב, והוא רע מאד לחולה. ואם כן עצם הטובה מתהפכת אצל החולה לרעה, כי אחר שהוא חולה אין כלי גופו מוכשרים לקבל עצם הטובה ומהפכת לרעה.

ובזה פירש מאמרם ז"ל מרגלית טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו עליו השלום, וכל חולה שהיה רואה אותה מתרפא, וכשמת תלאה בגלגל חמה ע"כ.

דהנה אברהם אבינו ע"ה היה מכריז בגרונו ומודיע יהוד האל באותות ומופתים, וז"ש מרגלית טובה וגו'. וכל מי שהיה חולה בחולי הנפש וכופר ומפקפק ביחוד השי"ת ובאלוהותו, כשהיה רואה לאאע"ה היה מודיעו בהכרחיות רבה להודות ביחוד השם יתברך, והיה מתרפא מאותו חולי. וכשמת תלאה לזו ההכרזה וההוכחה בגלגל חמה, שממנו הוכחה רבה יוצאה שפועל הטוב והרע הוא אחד, ואין בו שנוי ואינו יוצא מאתו רק טוב בעצם, ומשתנה כפי טבע המקבל וכנו'.

ואני פרשתי בעוניי, הך מאמר קרוב לדרך הרב באופן אחר, במשו"ל שאל מין את רב כהנא אמריתו כל בי עשרה שכינה שריא, כמה שכינתות איכא. והחכם החזק או הכה להמשרת, ואמר לו הלא צויתך לא תניח השמש לבוא לבית זה, ולמה מריח את פי אמר לו המין והלא השמש מלאה כל העולם כולו. א"ל ישמעו אוזניך מה שפיך מדבר, ומה השמש שהיא אחד ממשרתיו יתברך מלאה כל העולם, שכינת עוזו לא כל שכן. ובוה יובן המאמר הנז"ל ודו"ק, כי מגלגל חמה מוכח שהוא יתברך מלא כל הארץ כבודו וכנו'.

שנוי בידיעתו יתברך, והוא כשאדם עומד במרדו הקב"ה עומד כנגדו להומו ולאבדו. ואם אתה אומר שאם האדם עושה תשובה הקב"ה מקבלו, נמצא שנוי בידיעתו יתברך להיות פועל פעולות הפכיות, עד שבשביל טענה זו היה אפשר לומר, שהקב"ה אינו משגיח בתחתונים והכל הוא בדרך מקרה והזדמן או כפי מה שתחייב המערכת.

והתירוץ לזה הוא, כי מציאות השנוי הוא בסבתנו, ודברו יתברך לא ישוב ריקם. אלא אם הקב"ה גזר פ' שהוא רשע ימות, וחזר בתשובה אינו רשע. ופ' שהוא צדיק יחיה ותה על הראשונות אינו צדיק. נמצא שהחזרה לא באה מצדו יתברך, כי אם מצד שנוי האדם. כי הקב"ה אם יגזור על האדם שימות ואחר כך חזר בתשובה נמצא שאינו רשע והוא נשתנה ממה שהיה, נמצא כי הגזירה לא נשתנתה, כי הרשע ימות אבל זה אינו רשע ונשתנה ולפיכך ניצול, נמצא כי השנוי בא מצדנו לא מצדו ע"כ.

ובזה יובן, ונבין מקודם מאמרם במדרש וז"ל: דבר אחר ראה אנכי אמר ר' אלעזר משאמר הקב"ה הדבר הזה בסיני, באותה שעה מפי עליון לא תצא הרעות והטוב, אלא מאליה הרעה באה על עושה הרעה, והטובה על עושה הטובה. ע"כ.

דהכוונה לענין, רצה לפרש ראה אנכי הכוונה על אנכי ה' אלוקיך וגו' שאמר לנו הקב"ה בסיני, וכשקבלנו אלהותו יתברך ותורתו ממילא לא הוא המשתנה, אלא השנוי בא מצדנו. כי מאז הודיע שומרי התורה יטיב להם, וההיפך רעה תבוא אליהם, וז"ש מפי עליון לא תצא הרעות והטוב כי אם מצדנו.

וכיון שהשנוי בא מאיתנו, מה יתאוונן אדם חי גבר על הטאיו יעשה תשובה. וז"ש נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה עד ה'. וז"א ראה אנכי פירוש דבור א' מהתורה מאז נותן לפניכם היום ברכה וקללה, בידכם נתנו ומצדכם יהיה ברכה וקללה.

את הברכה אשר תשמעו אל מצוות ה"א, מאליה תבוא הברכה היא עצמה מזומנת לכך. והקללה אם לא תשמעו היא עצמה הקללה, כי מאליה היא תבוא לעושה הרעה כרעתו. ומשום הכי לא יש שנוי ח"ו, כי מאז גזר לטוב יבוא טוב והשנוי הוא מצדנו שאנו משתנים, ובעל תשובה כבריה חדשה דמי. כי כך נזרתו יתברך, הצדיק חי יחיה, ובשובו הרי הוא בכלל צדיק וטוב.

או יאמר בדרך אפשר כוונת הך קרא, בהקדים מ"ש בספר עמודיה שבעה ד"א, דיש כת של מינים שאומרים שהעולם מתנהג על ידי – שותפים, אחד פועל טוב ואחד פועל

יחרדו, המשמע קול השופר גורם להחריד האדם מפתח ה' ומחדר גאוגו. ועי"ל: משום דמשופר המדבר לא למדנו אלא שעל ידו נמנענו מלחטוא, אבל עדיין אנחנו צריכים ללמוד, שעל ידי קול השופר אדם מתעורר לשוב בתשובה, ולכך הביא פסוק דאם יתקע שופר בעיר ועם וגו'.

והרב"ח כתב וז"ל: ולפי דאיכא למימר, דאם היו מעבירין כרוז נמי היו נמנעים מחטוא ואין מעלה בשופר זה, לכך אמר והקב"ה נתעלה אותו – יום באותו שופר, שנאמר עלה אלוקים בתרועה וגו'. פירוש עלה אלוקים בתרועה היא תרועה דראש השנה, דכתיב יום תרועה יהיה לכם. אבל ה' בקול שופר מקרא יתר הוא, ואתא לדרשא דבקול שופר דמדבר, דעל ידו הלכו אחרי ה' ולא טעו בע"ז, גם בזה נתעלה המקום ב"ה וב"ש. ולכן התקינו שיהיו תוקעין בשופר בראש חודש אלול בכל שנה ושנה. ולפי שעדיין לא ידענו למה תוקעין כל החדש אמר שהוא להזהיר על התשובה, ומשופר המדבר למדנו שמתחילין בראש חודש עכ"ל.

וכן הרב בינה לעיתים כתב לתירוץ הקושיא של מרן, דהבריתא עצמה לא הביאה פסוק אם יתקע שופר, וכל עצמה אינה אלא לתת טעם למה שתוקעין בראש חודש אלול, ואין לתקיעה של ראש חודש עניין לתשובה. ושוב צבי הטור ז"ל להוסיף מדיליה, שגם בכל יתר ימי החודש יהיו תוקעין כדי להבניע היצר הרע, ולזה הביא ראיה מפסוק דאם יתקע שופר בעיר וגו' עכ"ל. ועמ"ש ע"ד הרב יד אהרון ז"ל ומ"ש היד אהרון בהגה"ט וגם מ"ש בסוף דבריו בהגהב"י לתירוץ קושיית מרן ז"ל, דבריו הם בכלל תירוץ מרן ז"ל, ובכלל דברי הב"ח ז"ל הנז"ל, ודו"ק.

המורם מכל האמור, שבחודש אלול צריך להתעורר לשוב באלה המ' יום, כדי שיגיע ליום הכיפורים בעל תשובה זך ונקי, כי על ידי שני חודשים אלול ותשרי יתוקן כל השנה.

וזהו נלע"ד לרמוז בפרשתינו, ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה, פירוש היום הוא ראש השנה שנקרא היום, ויהי היום ויבואו וגו' הוא יום ר"ה שבו נידונים ונגזר בו ברכה וקללה, כמ"ש היום יעמיד במשפט וגו' ועל המדינות בו יאמר וגו'. ואמר עוד את הברכה "את" ר"ת אלול תשרי, על ידם תהיה הברכה אשר תשמעון אל מצוות ה' וגו', שבהם רודפים על התשובה ומצות ה' ודו"ק.

ובדרך דרש נלע"ד להבין מקראי קודש הללו, והוא בהקדים מ"ש הרב דברי שלום דצ"ב ע"א בבחינה שניה הכי אמר מר, שאם נאמר שהאדם מקובל בתשובה, נמצא שיש

והעיקר לשוב ולהתעורר בבכיה, וז"א ויבך יוסף וגו' ולא מצינו מי שהרבה בבכיה כיוסף, שנאמר בו הרבה בכיות: ויסוב מעליהם ויבך, ויבא החדרה ויבך שמה.

לכן על הנסתרות במסתרים תבכה נפשו, ועל הנגלות יבכה בגלוי, ויתן את קולו בבכי. וגם יבכה על חורבן ב' – המקדשים, כדכתיב ויפול על צוארי בנימין אחיו ויבך, ועל ידי זה יבוטלו ממנו כל המקטרגים והמשטינים, דכתיב סורו ממני כל פועלי אוון כי שמע ה' קול בכי.

ושערי דמעה לא ננעלו, כי מי הדמעות יכבו האש של מידת הדין, והימים האלה הבאים ימי רצון לפני ה', דבהון סליק משה לטורא למבעי רחמים על ישראל בהטא העגל, כדכתיב ואתנפל לפני ה' וגו' בעד הטאתכם וגו' עד יום הכיפורים, שאמר סלחתי כדברך.

וארבעים יום אלו, המה כמו ארבעים יום דיצירת הולד, שאז מועיל התפילה להתהפך מנקבה לזכר או בהיפך, כמו כן תועיל התשובה והתפילה בבכיה, להפוך את מידת הדין שהיא סטרא דנוקבא כידוע, למדת הרחמים שהיא דזכרא.

ולכך בראש חודש אלול, אמר הקדוש ברוך הוא למשה עלה אלי ההרה, כדכתיב הטור ריש סימן תקפ"א, וזה לשונו: תניא בפרקי רבי אליעזר, בראש חודש אלול אמר הקדוש ברוך למשה, עלה אלי ההרה שאז עלה לקבל לוחות אחרונות, והעבירו שופר במחנה משה עלה להר. שלא יטעו עוד אחר – עבודה זרה. והקדוש ברוך הוא נתעלה באותו שופר, שנאמר עלה אלוקים בתרועה וגו', לכן התקינו חז"ל שיהיו תוקעין בראש חודש אלול בכל שנה ושנה, וכל החודש כדי להזהיר ישראל שיעשו תשובה, שנאמר אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו. וכדי לערבב השטן, וכן נוהגין באשכנז לתקוע בכל בוקר וערב אחר התפילה. ויש מי שמרבין לומר סליחות ותחנונים מראש חודש אלול ואילך, עכ"ל.

וכתב בד"מ סמך לדבר, תקעו בחודש שופר דמשמע חודש שלם וגו' והכל כדי לערבב את השטן, שלא ידע מתי יהיה ראש השנה וגו' ע"כ.

וכתב מרן בב"י וז"ל איכא למידק שכבר הביא ראייה משופר שתקעו במדבר, ולמה ליה תו לאתוויי ראייה מאם יתקע שופר בעיר, וי"ל משום דאיכא למידחי, דאעפ"י שעל ידי השופר נמנעו ישראל במדבר מלחטוא, אינו מפני שהשופר מיוחד לכך, דה"ה אם היו מעבירין כרוז היו נמנעים על ידו מלחטוא, ולכך הביא מאם יתקע שופר בעיר ועם לא

גבורה, וגו' אב הוד, וז"ש נהפך עלי הוד"י למשחית, וז"ש ע"ז היה הוזה ליבנו, כי נהפך הוד לדוד.

ואלול הוא בסוד יסוד הנקרא אל שדי כידוע, ויסוד נקרא צדיק כי צדיק יסוד עולם, ויוסף הצדיק זיע"א הוא סוד יסוד הברית, דיוסף בגין דנטר בריתו זכה דדרגא דיליה יסוד, ועל דא נקרא צדיק כידוע. וכמו שיוסף זכה והיה הוא מכלכל את כל אחיו, כמו כן כל החדשים מצפים שיוזנו ויתפרנסו ויהיה להם תקומה, ע"י זה החדש שהוא בסוד יוסף. וכולם באים לשבור אוכל מיוסף הצדיק דהיינו מזה החדש.

וקודשא בריך הוא ושכינתיה משגיחין מן החרכים ומן החלונות, אולי יעשו תשובה ויתקבל כדאיתא בתיקונים, וי לון לבני נשא דקודשא בריך הוא אסיר עמהון בגלותא, ושכינתיה אסירת עמהון בגלותא, ואיתמר אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים, ופורקנא דיליה דאיהי תשובה, תליא בידיהון וגו'. משגיח מן החלונות אינון חלונות דבי כנישתא, דאבא ואמא אינון בבית האסורים, ואיהי בכל יומא אשנחוטא עליהו ויהיבת לן מזונא עכ"ל.

הרי שהקדוש ברוך הוא ושכינתיה וכל החדשים מצפים על החדש הזה, אם בחודש הזה נעשה תשובה יתרפאו הכל. וזש"ה זאת עולת חודש בחודשו לחדשי השנה, אם יעשו תשובה ומע"ט בזה החדש, שיהיה להשכינה עליו, ונוטלת השכינה אנון תקונין ומתעלת. ובאם יתוקנו כל חדשי השנה יהיה להם עלוי ותקון ג"כ.

וזה מרמז גם כן התנא במסכת כתובות, נותנין לבתולה שנים עשר חודש ופירש"י להכין תכשיטין ולפרנס עצמה בתכשיטין. דהכוונה לבתולה היא חודש אלול, שמולו בתולה שהוא מול אלול כידוע, נותנין לה כל הי"ב חודש להכין תכשיטין לשכינה, ואם אנו מתקנין הבתולה שהיא חודש אלול, אז נותנין לה כל הי"ב חודש, שכולם יתוקנו בזה החדש.

לכן יצאו אל יוסף שהוא חודש אלול לאמר, אנא שא נא לפשע אחיך, שבכל יום ויום מזה החודש ישוב בתשובה, ויתודה ויבקש מחילה וסליחה ורחמים שימחל לו הקב"ה, על מה שחטא ופגם בשאר החדשים וגרם צער לשכינה.

ומהרמ"א פ"י דרשו ה' בהמצאו, בעשרת ימי תשובה. כדרז"ל אך עצתי היא קראוהו בהיותו קרוב, נמצא שהוא קודם ראש השנה ומותר שלישי וגו' עש"ב.

נושא מפרשת ראה

שיחה מכתב ידו של רבי יעקב ענתבי זצ"ל

דרוש למשמרה דחודש רחמים דשנה זו התקצ"ב שסידרתי לע"ד... ליקב"ו ונו' גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, בחוקותיך אשתעשע בע"ה.

ונתן לך רחמים ורחמך והרבך כאשר נשבע לאבותיך, כי תשמע בקול ה'א לשמור את כל מצוותיו אשר אנכי מצוך היום, לעשות הישר בעיני ה'א. (יג, יח – יט)

במדרש שוחר טוב סימן יז' איתא וז"ל: מלפניך משפטי יצא, א"ר לוי אמר הקב"ה לדוד על חנם עשיתי סנהדרין, לך ודון לפניהם. אמ"ל דוד רבש"ע כתבת בתורתך ושוחד לא תקח, והן מתיראין ליקח שוחד ולדון אותי. אבל אתה שאתה נוטל שוחד שנאמר ושוחד מחיק רשע יקח, ומהו השוחד תשובה ומעשים טובים שהקב"ה נוטל מן הרשעים בעולם הזה. אמר הקב"ה לישראל בני עד ששערי תשובה פתוחים עשו תשובה, שאני נוטל שוחד בעולם הזה. אבל משאני יושב בדין לעולם הבא, איני נוטל שוחד שנאמר לא ישא פני כל כופר ולא יאבה כי תרבה שוחד עב"ל.

ישכילו המשכילים ויבינו המבינים, שהדבר ברור שכל חודשי השנה הם נותנים עיניהם בזה החודש הבא, חודש הרחמים והסליחות ותלווים בו. ומה שפגם האדם בכל חודשי השנה, וכל חדש העומד נוף בקרן זוית מחמת פנימותיה.

דידוע ליודעי מדע, שהספירות העליונות הם בסוד שנים ובסוד חדשים, לכן כשיגיע החדש הזה נחם על הרעה שעשה בכל חודשי השנה, ופגם בצרופי שם הוי"ה ב"ה. שידוע יב' צירופי הוי"ה הם כנגד יב' חודשים, בכל חודש צירוף א' מצירופי הוי"ה, ובזה החודש אלול יוכל לתקן כל הצרופים שפגם בהם.

וכמו שיום השבת כלול בו כל יומין עילאין, כמ"ש בזוהר בפרשת יתרו כן זה החדש כולל כל חודשי השנה. והוא מרומז בתורת, כמ"ש חכמי הרמז שכל הוי"ב חדשים כנגד יב' שבטי ישראל, וחודש אלול הוא בסוד יסוד, כי ניסן שהוא ראש בסוד חסד, אייר

רכה

מורה

ראה

יעטה

מאידך מזרו שהע"ה על הזריזות, באומרו לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם, אשר אין לה קצין שוטר ומושל שהיא מאספת בזמן אחד, מה שתאכל בזמן אחר שלא תוכל לאסוף בו, ועוד שהיא מאוררת את התבואה הרטובה כדי שתוכל לאחסן אותה, עם מדת הזריזות זוכין לחיי העוה"ז והעוה"ב, ובלעדיה מפסיד בשניהם, והכל תלוי ברצון האדם ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה.

אמר רב חסדא מאי דכתיב הודו לה' כי טוב, הודו לה' שנובה חובתו של אדם בטובתו, עשיר בעשרו ואת עני בשיו, יתום בביצתו, אלמנה בתרנגולתה, פי' רש"י (מפסידו ממון ומכפר על גופו), (פסחים ק"ח ע"א).

הנה גם הקללה היא, שהקב"ה לוקח הממון ומכפר על הגוף, ועל זה צריך לומר הודיה.

לא כך הוא הדבר בישראל כשנופלת שאלה בלבו בכוונה מיוחדת, כדי שיחשוב על הדבר יותר, וישיג עי"ז מעלה גבוהה יותר, ומצינו שאדם נענש על זה, אם הוא מסלק דעתו ואינו חושב לדעת תירוץ על הפליאה שנפלה בדעתו.

ובדרך זו פ"י מורי ההפלאה זצ"ל הפסוק: ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' והישר בעיניו תעשה, והאזנת למצוותיו ושמרת כל חוקיו, כל המחלה אשר שמתני במצרים לא אשים עליך.

אם אתה שומר את כל חוקיו, כלומר כל השאלות שעולות במחשבתך, ובודאי תשיג על זה תרוץ, כי כל המחלה אשר שמתני במצרים לא אשים עליך. פרעה ששאל את השאלה ומי ה' אשר אשמע בקולו, הקב"ה המרידו בזה שלא ימצא תרוץ, אבל אתה לא כן כי אני ה' רופאיך ואני מעורר אותך לספיקות ותמיהות, כדי שתשיג ותבין הענין על בוריו יותר.

נמצא שאפי' על עצלות המחשבה האדם נותן את הדין.

משום כך לא לחנם קבע ר' פנחס בן יאיר בכריתא, את מדת הוריוות השניה בסולם העליון להשגת רוח הקדש, כי הוריוות מחויבת לבצוע של כל מעשה טוב, והעצלות היא אם המדות הרעות הגורמות הרס וכשלונות בחיים.

שהע"ה הרחיב את הדבור בגנותה של מידה זו בכמה וכמה מקומות בספריו, בעצלתיים ימך המקרה, "על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב" (משלי כ"ד) מתחף עצל לא יחרוש ושאל בקציר ואין. (משלי כ).

זהו מכון על עצל בתורה ובמצוות ובמעשים טובים, אם הוא מתעצל בתכמת התורה ואיננו טורח במצוות בעולם הזה, כמה יזכה נפשו לעוה"ב, וז"א העצל אינו משתדל במה שיצטרך באותו זמן שהוא ראוי להשתדל בו.

והמשיל כל עצל באיזה דבר שיהיה, לעובד אדמה שהוא יושב בטל בחורף שהוא זמן החרישה ולא יחרוש, והמשיל עוה"ז לחורף שהוא זמן ממשלת הלבנה, ועוה"ב שהוא עקר המשילו לקיץ שהוא ממשלת השמש, וכבר אמרו העוה"ז דומה לערב שבת והעוה"ב דומה לשבת ומי שטורח בע"ש אוכל בשבת, ומי שלא טרח מהיכן יאכל.

וע"ז אמר מתחף עצל לא יחרוש, מפחדו מקור החורף מונע ממנו לחרוש, משום כך ושאל בקציר ואין.

"והגידו לך את דבר המשפט" – אתה תשמע מהם את דבר המשפט, ולא יעלה על ליבך כי השופט הוא המדבר, כי אם התורה בעצמה. כעניין מ"ש "מכל מלמדי השכלתי", ולא אכפת לי אם זה קטון או גדול, ולמה, "כי עדותיך שיחה", התורה בעצמה היא המדברת, ולא הם. וזוהי ההדגשה בפסוק – "והגידו לך את דבר המשפט".

ע"כ – "ושמרת לעשות ככל אשר ירוך", מלשון "ואביו שמר את הדבר".

מטרת הפליאה והספק לגדל את האדם ולרוממו

"כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין ובין נגע לנגע דברי ריבות בשעריך וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלקיך בו" (וי, ט)

כי יפלא: פי' רש"י: כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה שהדבר נבדל ומכוסה ממך. א"כ כאשר יתבסס ממך דבר המשפט ויהיה תמוה בעיניך איזה דבר שמתרחש בחיך, הדרך המתאימה שיכולה לפענח לך את התעלומה שעומדת בפניך, הוא וקמת ועלית, פי' של דבר תתבונן ותחשוב יותר ויותר לסבת הדבר ולאמתותו, ואז ירוח לך כי עי"ז וקמת ועלית ע"י הפליאה הזאת תעלה אח"כ למעלה במדרגה הנ"ל.

כשם שכשהאדם נחלה בגופו, דרושה חכמה ותבונה לחקור אחר גורמי המחלה כדי לרפא אותה, כך הוא הדבר ברפוי מחלות הנפש, שכשהאדם נופל לתוך תסבוכת של דעות ומחשבות, מתמלא קושיות כרמון על כל מה שפוגש בחיים, וזוהי גם כן מחלה נפשית, ורפואתה כמובן היא למצוא את הגורם העקרי להפרעות אלה.

זה כמובן מתבטא במחשבה יסודית עמוקה בכל בעיה ובעיה, שאם הקב"ה לא היה מעונין שהאדם ירחיב את דעותיו ואת אפיקי מחשבותיו, לא היה מעלה על דעתו את הקושיות הללו, ולא כמו שמצינו אצל פרעה ששאל מי ה' אשר אשמע בקולו, ולא נודע לו תירוץ על שאלתו, משום דמשניא לגוים ויאבדם.

פרשת ראה

דבר המשפט

"כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם, בין דין לדין וכו' דברי ריבות בשעריך, וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלקיך בו, ובאת אל הכהנים וכו' ודרשת והגידו לך את דבר המשפט, ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך" (יז, ח-י)

והנה יש לדקדק בלשון הפסוקים: "דבר למשפט" – לכאורה הצ"ל דבר המשפט, והגידו לך את דבר המשפט" – צ"ל והגידו לך המשפט, "ועשית על פי הדבר אשר יגידו" – על פי, משמע כאילו לא המשפט בעצמו.

ועוד מהו שאמר "מן המקום ההוא" – לכאורה מיותר, "וקמת ועלית אל המקום" – אפשר עליה בלי קימה.

ויש לומר דהפסוקים באו להשמיענו רעיון נוסף והוא: כי יפלא ויתכסה דין מדיני התורה, כי לא תמצאנו מפורש, אל תאמר כי דין זה משולל מהתורה, כי לא יחסר כל בה. והחיסרון יכול להיות או ממך מחוסר השגה, כי לא הכינות ליבך ולא יגעת, או ממך – שלא ניתן לך בסיני חלק זה בחלקך.

כמ"ש אצל שמעון העמסוני, שהיה דורש את כל האתין שבתורה וכו', וכשהגיע ל"את ה' אלקיך תירא", פירש. אמר: כשם שקיבלתי שכר על הדרישה, כך אני מקבל שכר על הפרישה. והסבירו המפרשים שרק לעניין זה פירש, מפני שזה היה מחלקו של ר"ע.

וזה אומרו, "כי יפלא ממך דבר למשפט", שלא תדע לדמות עניין לעניין, בין דין לדין או דברי ריבות בשעריך, הכוונה למחלוקת בין הדיונים, אבל תרגיש "וקמת ועלית", הפניה שלך לבי"ד גבוה, בשבילך זו קימה, כי הצלחתם של אלה אשר אתה תפנה אליהם חשובה הן מבחינת המקום והן מבחינתם, הם אשר יהיה בימים ההם, שהשי"ת הנחה אותם לענות לך כפי הצורך.

וזהו הקשר של החלכה של המגורה העשויה מפרקים מהו לשלטה בשבת. כלי המחובר מחלקים אינו נקרא כלי, עד שיחברו את כל חלקיו, כך כלל ישראל אינו נקרא בשם זה עד שידבקו כל חלקיו ביחד.

וזה כונת תו"ל אם המצות שאדם דש בעקביו, הכונה אדם המכתת את רגליו לזכות את הרבים, הקב"ה שומר לו את השכר לעת"ל, ובעוה"ו אוכל רק את הפרות כי כל מה שעתיד לצאת מאותם אלה הזוכים ע"י, א"א לדעת רק לעתיד לבוא.

ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד.

וזהו הסיום שמלתך לא בלתה מעליך וכו', שהמזכה את הרבים זוכה ללבוש אדם קדמאה כותנות אור הגנוז, שזהו בחינת ככוכבים לעולם ועד, ורגלך לא בצקה מהעיפות כשאתה עוסק באותם המצוות שאדם דש בעקביו התורה מבטיחה שרגלך לא בצקה. (קול מנחם)

היא סתומה ועגולה, המורה על האחדות והשויון כנ"ל. ולא נחרב ביהמ"ק אלא בגלל השנאת חנם הפך האחדות.

במדרש ד"ר ע"ה והיה עקב תשמעון. הלכה אדם מישראל שיש לו מנורה שעשויה פרקים פרקים מהו לטלטלה בשבת, כך שנו חכמים, המרכיב קנה מנורה בשבת חייב חטאת. ומשום מה מחייב, אמר ר' אבהו בשם ר' יוחנן המרכיב את המנורה בשבת כאדם שבונה בשבת, ומי שהוא בונה בשבת חייב.

יש להבין מה שייכות הלכה זו לפרשתנו.

ועוד, הפרשה הקודמת מסתימת בפסוק ושמרת את החוקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם. וברש"י ז"ל היום לעשותם ומחר לקבל שכרם, ומיד מתחילה הפרשה והיה עקב תשמעון וכו' ושמר היא לך את הברית ואהבך וברך פרי בטנך וכו' והרי סתירה מיניה וביה.

שאם המצוות שאדם דש בעקביו תשמעון ושמר, למה דווקא על מצות אלה הקב"ה משלם שכר יותר. ועוד, למה אמר ושמר ולא ונתן, כי ושמר משמע לעתיד לבוא והפסוקים מראים על העוה"ו.

ועוד היות והתורה היא נצחית, מה שייכות לזה בדורנו שמלתך לא בלתה מעליך.

ונ"ל בס"ד שדרשו חז"ל ע"ה ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים. על שרפו ידיהם מן התורה.

למרות שרק חלק קטן רפו ידיהם מן התורה, אלה שפלט אותם הענן כמו שמובא בתרגום יונתן (שמות י"ז), מ"מ יצא הקצף על כולם.

וזהו שאמר לו משה ליהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק. צא מן הענן כדי להכניס את אלה שפלט אותם הענן, לאחד את בני שוב מכת סוד הערבות, שכל אחד חייב לדאוג שלא ידח ממנו נדח.

ובשביל זו אמרו שרפו ידיהם מן התורה, למרות שהתורה נלמדת בפה אלא הכונה שרפו ידיהם של אלה, שהיו צריכים להשפיע על אחרים ולהאציל מרותם עליהם. וזה נקרא בלשון התורה סמיכת ידיים – וסמכת את ידך עליו.

והואיל וכך כמה צריך האדם להזהר ולהשמר במעשיו הקלים ביותר, אף מעשה הרשות שלא יתיצב בהם על דרך לא טוב.

וכבר אמרו חז"ל: והיה אם שמוע תשמעו מכאן אמרו, התחיל האדם לשמוע קמעא סופו לשמוע הרבה, אם שכוח תשכח – אם התחלת לשכוח סופך שתשכח כולה.

מכאן מובנת היא אותה חרדה גדולה, שחרדה התורה על שכחת דברי תורה, רק השמר לך ושמור נפשך מאוד פן תשכח, כמה אזהרות כפולות נשנות כאן: רק השמר ושמור מאד פן תשכח וכל כך למה, אולם הן הן הדברים שאמרנו, אין האדם פורש מן התורה בבת אחת אלא קמעא קמעא.

לכאורה מה בכך אם שכח האדם דבר אחד ממשנתו, מה בכך אם אין האדם נזהר כל כך במצוה קלה. אולם לא כך סוברת התורה אם האדם אינו נזהר בדבר קטן, הרי זו התחלה וסוף שלא יהא נזהר אף בדבר גדול, על כן חרדה התורה שלא תהא התחלה של שכחה אלא התחלה של שמיעה, כי על כן אם מתחילים – נומרים.

אחדות בעם ישראל

"והיה עקב תשמעון וכו'". (ו, יב)

אמר רשב"ג לא היו ימים טובים לישראל כמ"ו באב וכיוהכ"פ שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין, שלא לבייש את מי שאין לו.

זוהי הגדלות של ימים אלה, שבהם מפגינים את השוויון אין גדול וקטן, אין בת עניים ובת עשירים, אלא כולן יוצאות בבגדי לבן שאולין.

הצירוף מחודש אב הוא הסכת ושמע ישראל היום (ר"ת הויה), שמע ישראל הוא סוד היחוד והאחדות, והשמחה רבה במ"ו בו. האות ה"ו באלפא ביתא היא האות סמ"ך שגם

תבעטו. שאין אדם מורד במקום אלא מתוך שביעה שנאמר פן תאכל ושבעת, מה הוא אומר אחריו, ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך.

רואים אנו מזה כי אף דבר שהוא רשות נמורה ואין בו שום אסור, אף על פי כן עלול הוא להביא לידי מרידה במקום ח"ו. כמה צריך איפוא האדם לזהר בקלות, בדברי הרשות שלו, ומשום כך יפה תלתה התורה כל היעודים והברכות בעקב – בעבירות שהאדם דש בעקביו, מפני שאם האדם נזהר בהם הריהו הולך ממילא לבטח דרכו.

בא וראה עד היכן מגיעה חובת זהירות זו בדברים הקלים במעשיו של האדם, ועד כמה צריך האדם לראות בכל עבירה קלה, בכל מעשה רשות שלא נעשה במדה הראויה – סטייה ממורה מדרכי התורה ופריצת גדריה.

אחז"ל למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה. לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה נזיר עצמו מן היין נתבונן נא בדברים, כמה הכתוב מדבר, הלא הוא מדבר באשת איש שעשת עברה חמורה שבחמורות. ומעבירה כזו יש לכל אדם אף החסיד שבחסידים לפחוד שלא יהא נכשל בה.

ואם תשאל הא כיצד, בעטייה של מה יתכן לקרות דבר כזה שהוא יכשל בעבירה חמורה כזו. התשובה ע"ז היא בעטייה של לגימת מעט יין מיותרת, ואזהרה הזהירה תורה לכל הרואה יהיה מי שיהיה. רצונך שלא תבוא לידי אסור אשת איש, חזר עצמך מן היין.

למרות ששתיית היין אין בה שום אסור, ואדרבה הפסוק משבח את היין ואומר ויין ישמח לבב אנוש, אבל כך היא המידה ומשעבר אדם את המידה ולגם לגימה יתרה, הריהו נתון בסכנה להכשל בחמורה שבחמורות, הוא התמסר לתאוה, תהיה התאוה אסורה או מותרת, אבל תאוה. ואם כיום היתה תאוה זו מותרת למחר תהא תאוה אסורה, הואיל והאדם חרג מגדרי התורה ומסר עצמו לשלטון התאוה ושוב אין כל מעצור בפניו.

מאידך מצינו שרוממו חז"ל את מעשי הרשות של האדם, כשהם נעשים לפי רצון התורה. והעמידום במדרגה שוה עם העברות הכי נעלות. אותה אכילה ושתייה שהיא הרת סכנות, שהאדם יכול לבוא ע"י לידי העברות החמורות, אותה בעצמה אם היא עפ"י התורה, הרי שולחנו של אדם מכפר עליו כמזבח (ברכות כ"ט)

פרשת עקב

הזלזול בקלות צעד לחמורות

"והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה וכו'". (ו, יב)

דרשו חז"ל: עקב – עבירות שאדם דש בעקביו, וז"ה למה אירא בימי רע עון עקבי יסובני.

אמר דוד: רבש"ע, ממצוות חמורות שבתורה איני ירא – מפני שהן חמורות, אבל מתירא אני מפני הקלות שמא עברתי עליהם מפני שהם קלות. (ילקוט תתמ"ו).

ממדרש זה למדים, שלא מעבירות חמורות בלבד האדם צריך להזהר, אלא אף בעבירות הקלות צריך האדם להזהר. אבל הרי הפרשה אינה מזכירה לפי דרשת חז"ל כי אם העבירות הקלות בלבד, ובשמירתם של אלו תלתה כל הברכות האמורות באותה פרשה, ומה טעם.

אם יתבחר לנו הענין בהתבוננותינו על שורש ויסוד גדול בחיי האדם והליכותיו, עקב גדול ומכריע בהנהגת האדם הוא הצעד הראשון – ההתחלה, אם האדם בתחילת דרכו מתיצב על דרך טובה, הרי כל מעשיו נמשכים ונגררים אחר המעשה הראשון לטוב, ואם ח"ו להיפך – להיפך. כי לעולם אין היצה"ר בא אל האדם ואומר לו לך עבוד עבודה זרה אבל מתחיל הוא בקלות ומסיים בחמורות (שבת ק"ה), והואיל וכן אם נזהר האדם ונשמר מן הקלות הריחו ממילא שמור מן החמורות. אבל אם הוא מזלזל בקלות סופו בא לידי חמורות.

ולא סוף דבר עבירות קלות בידם להטותו מדרך חיים לדרך מות. אלא אף מעשים שאין בהם משום עבירה כלל, דברים שברשות. אם רק אינם נעשים במדה המתאימה לדרכי התורה, הרי הם עלולים להביא את האדם לידי חמורי חמורות.

אמרו חז"ל בספרי האזינו, אין אדם חוטא אלא מתוך אכילה ושתייה. וכך גם פירשו על הפסוק השמרו לכם פן יפתח לבבכם: כיון שתהיו אוכלים ושבעים השמרו לכם שלא

מורה

ואתחנן

יעטה

רשז

המצות בדיבור שבהרחור אי אפשר ללמד לבניו ולכך אין צריך לברך בהרחור משא"כ
בכתיבה שאפשר ללמד אחרים ע"י כתיבה וזה פשוט ע"כ.

מצות ת"ת דרבים

"ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלוקי לעשות כן בקרב הארץ. (ה, ה).

יל"ד למה נקט דוקא כאשר צוני ה"א לעשות כן בקרב הארץ ונז, הלא גם במצות שאינן תלויות בארץ לימד את בני ישראל.

אמנם כשנעייין היטב בפרשה זו נבין כי כולה נאמרה להוכיח ולהזהיר על דרך הלמוד עם התלמידים, שאל ירע בעיני הרב לחזור ולשנות לתלמידים אותן ענינים אשר כבר למד, הגם שלא יצמח לו עוד שום תועלת מלימוד זה.

כי באמת נקח מוסר השכל ממרע"ה, אשר היה שלם בתכלית השלמות, ומצוות התלויות בארץ לא נתחייב בהם כי לא נכנס אל הארץ, ומ"מ צוה ה' אותו ללמד את בניו כאילו נצטוה גם הוא עליהם, וזה פירוש הכתובים, אחרי שהודיעם משרע"ה בתחילת הפרשה שלא הועילה לו תפילתו ולא יכנס אל הארץ.

אמר עתה ראה והתבונן מוסר השכל, ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים, כאשר צוני ה' אלקי לעשות כן בקרב הארץ, פירוש כאילו נצטויתי גם אני לעשות כן בקרב הארץ, אשר באמת אתם באים שמה לרשתה, אתם ולא אנכי, א"כ אין לי שום תועלת מלמוד זה, מ"מ למדתי אתכם, ממני תלמדו כמה גדולה מצות ת"ת דרבים, וכן תעשו כמוני אם תגיעו אל הארץ ותקיימו מצוותיה באופן שתושלם נפשכם מכל צד ולא יהיה הלמוד עוד תועלת עצמכם מ"מ תחזרו לשנות דברים ההם להודיעם לבניכם, וזהו שאמר (בפסוק ט') והודעתם לבניך (חתם סופר החדש עה"ת).

כתב השו"ע בדיני ברכת התורה (מ"ו, ג-ד) הכותב בדברי תורה אעפ"י שאינו קורא צריך לברך, המהרהר בד"ת אינו צריך לברך.

והקשו הט"ז והמ"א על מרן השו"ע הרי גם בכתיבה אין כאן אלא הרהור, ובשו"ת שב יעקב (חיו"ד סי' מט) תירץ דבאמת טעמא בעי למה המהרהר בד"ת אינו צריך לברך הרי עכ"פ עוסק בד"ת. אלא משום שהמ"ע של ת"ת נפקא לן מדכתיב ושננתם לבניך, ולמדתם אותם את בניכם, וכמ"ש הרמב"ם בספר המצוות (מצוה יא) נמצא שעיקר

(ומה שהסתפק משה בראית הארץ, כדי להוציא את עצמו מהקללה של דור המדבר שנתקללו שלא יזכו לראות את הארץ).

דבר גדול נאמר בספר חרדים והובא גם בשל"ה, וצריך כל איש ישראל לחבב את א"י, ועונג גדול הוא לבוא אליה מאפסי ארץ בתשוקה גדולה כבן אל חיק אמו. כי אין ישראל נקראים גוי אחד אלא עמה, שכך פירשבי"י בזהר פרשת אמור דף צ"ג. על הפסוק "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ".

מצינו במדרש, שהקב"ה אמר לאברהם אבינו בפעם ראשונה שילך לא"י ויראנה ויחזור, ואחר שחזר לא נתן לו רשות לחזור אליה, רק כעבור חמש שנים, ואותן חמש שנים היה משתוקק, והוא שאמר מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה, הנה ארחיק גדוד אלי במדבר סלה, מוטב ללון במדבריות של א"י ולא ללון בפלטיות של חו"ל.

וכתב הרמב"ן במנין המצוות שבכל עת ורגע שהאדם יושב בא"י הוא מקים את המצוה הזאת.

הרמ"ק רבו של הרב ראשית חכמה, כתב וזה לשונו: לזה בכל גבולי א"י הם מים כי הגבול המזרחי הוא הירדן, והגבול המערבי הוא הים הגדול, והגבול הצפוני הוא נהר פרת, והגבול הדרומי הוא נחל מצרים. והכוונה לרמוז כי כל הנכנס לא"י שהוא אויר מקודש, צריך לטבול בכניסתו ולטהר את עצמו תחלה ואח"כ יכנס.

וכך עשה רבי זירא, כמסופר בב"מ (פה ע"א): ר' זירא קטינא חריך שקי, כי סליק לא"י יתיב ש' יום בתעניתא, ק' קמייתא כי היבא דלישתכת תלמודא דבבל מיניה כי היכי דלא נטרח בגירסיה, ק' מציעתא דלא לשכוב ר' אלעזר בשנית, ונפלן עליה מילי דצבורא, ק' בתריתא כי היכי דלא נשלוט ביה נורא דגיהנום, כל ל' יומין הוה בדייק נפשיה שגר תנורא סליק יתיב בגויה, לא הוה קא שלטא ביה נורא, יומא חד יהבי ביה רבנן עינא ואיחרכו שקיה וקרו ליה קטינא חריך שקיה. (הפועלים דף פ"ה).

פרשת ואתחנן

עיקר הגבורות בארץ ישראל

"אדני אלוקים אתה החלית להראות את עבדך את גדלך ואת ירך החזקה אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתך. אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן החר הטוב הזה והלבנון". (ג, כד – כה)

האם מעטים היו הנסים והגבורות שהראה ה' במצרים, בים ובמדבר ע"י משרע"ה עד שמשח פונה לה' ואומר לו, את החלות – התחלת.

ועוד קשה הרי אדם המעונין ללמד סגנוניא על הנתבע, הוא משתדל להפחית ככל האפשר בחומרת מעשהו, כדי לזכותו או לכהפ"ח להקל מעליו את העונש הקבוע בחוק. וא"כ איך משרע"ה כשהוא מעונין להכנס לא"י, מגדיל לספר בשבח הארץ הטובה החר הטוב הזה והלבנון. במקום שיניד להקב"ה בס"ה מה אני מבקש ממך, להכנס לארץ כזאת שעדיין מיושבת על ידי ז' עממין.

מעשה שהיה בספר אחד שהיה צדיק, ובכל עש"ק היה מקבל את השבת מהצהריים, לשם כך היה עורך את השעון מעורר על חצות, ובדיוק אז היה מפסיק. פעם נודמן שנכנס אצלו יהודי אחד להתגלח כמה דקות לפני חצות והספיק לגלח רק את חצי זקנו, וצלצל השעון מיד עזב הספר את מלאכתו. כיון שראה המתגלח כך צעק חמס והתחיל לומר גדול כבוד הבריות וכו'.

הנמשל הוא, עיקרן של האותות והמופתים הוא שיהיו בארץ, כי אם המנמה היא רק בחו"ל, מדוע הקב"ה היה צריך לעשות אותות ומופתים בפרעה, היה יכול הקב"ה לתת בלבנו של פרעה לשחרר את ישראל, ויבוא משה וינהיגם.

מזה הבין משה שכל הנסים הללו הם רק התחלות, ועיקר הגבורות יהיו בארץ ישראל. לכן הוא מתפלל לה' אתה החלית להראות את עבדך, אם התחלת שורת האמת מחייבת שתתן לעבור ולראות את הארץ.

מורה

דברים

יעצה

ריב

לכן הקב"ה העניש את ההורים שיהיה להם בנים תצופים, שלא מכבדים אותם, מפני ששמירת השבת לקויה אצלם.

לכן – לקראת שבת לכו ונלכה כי היא מקור הברכה.

רק מי שחושב בכנות ובלב טהור לעשות למען ה' לו נאה להוכיח, היינו מי שהוא בבחינת סמוך למיתה.

כמו שהיה מעשה עם ר' אריה לוי זצ"ל שהעיר לבעל הקיוסק שפתח בערש"ק, וכסא את פניו בשטריימל, ואמר לו יודע אני שהנסיון שלך קשה, אבל הרי שבת קדש לפנינו ואנו מצווים לשמרו, והסתלק. דברים אלו השפיעו על בעל החנות וסגר את החנות.

וכן היה מעשה עם ר' שמואל מסלנט זצ"ל, שביקשוהו להוציא קול קורא הנזר אסור על המטיילים מחוץ לתחום העיר העתיקה בשבת, ואמר להם שמעולם לא נזר גזר על הצבור, אלא א"כ היה בטוח שכל הצבור יקבלוה ברצון טוב וכו', וכשאמרו לו הרי בודאי שגם כך בודאי נשמעים לו כל הצבור, א"ל שגם בזה קרה רק למשה רבנו שהוא דבר אל כל ישראל...

ישנם האומרים שעכשוויו דברי תוכחה, אינם מתקבלים מפני בעקבתא דמשיחא הוצפא ימנה, כמו שהגמ' אומרת במס' סוטה. אמנם זה נכון, אבל קימת אפשרות לבטל את החוצפה, בהקדים איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו אני ה'.

הרי גם אוה"ע שומרים שבת – הם נחים ביום א' בשבוע, אבל ההבדל בין עם ישראל לבין אוה"ע, הוא בזה שישראל שומרים את יום השביעי, שהוא גמר בנין העולם ואילו אוה"ע שומרים את יום הראשון שהוא תחלת בנינו.

והנה לכאורה ישנם שתי דברות הסותרות זו את זו, כבד את או"א וזכור את יום השבת, כי הגמ' אמרה ג' שותפין יש באדם, הקב"ה אביו ואמו, והרי הקב"ה הוא הגומר נותן נשמה וחב"ד, ואם צריכים לכבד את הגומר בלבד למה צוה לכבד את ההורים, ואם צריכים לכבד את המתחיל למה לא נכבד את יום א'.

את השאלה הזאת מתרץ הפסוק בעצמו, איש אמו ואביו תיראו, ואם תשאל א"כ למה את שבתותי תשמרו, התשובה היא אני ה', חוקה חקקתי אין לך רשות להרהר אחריה. (חתם סופר)

והרב עטרת חכמים אומר: שגם גמר האדם ע"י האדם, כי כתוב "כי עיר פרא אדם יולד", וההורים הם שגורמים שהילד יביר את ה' ע"י חינוכם, ואם ההורים מורים לבנים לחלל את השבת, ממילא הבנים לא חייבים לכבדם, כמו שלמדו בגמ' יכול אביו אומר לו חלל שבת או הטמא למתים ישמע לו, ת"ל ואת שבתותי תשמרו כולכם חייבים בכבודי.

שוברת את לב השומעים מפיו דוקא, אבל לא מפי כתבו, וכמש"כ שלא מפי אחרים ששמעו.

ומעשה בנאון אחד, שהיה נואם בחסד עליון, והכל היו רצין לשמוע תוכחה מפיו, ואחרי הסתלקותו נדפסו דרשותיו ולא עשו על הקוראים את הרושם הראוי, ואמרו כי אמנם מצאו בספר את אותן הדרשות והתוכחות, ששמעו מפיו אבל חסרה בהן האנחה שהיה המוכיח מוציא לפרקים בתוך הדרשה מעומק הלב, ושהיתה שוברת את לב השומעים, ורק דברים היוצאים מן הלב (אבל לא מן הכתב או איש מפי איש) נכנסים אל הלב.

תנאי נוסף המבטיח את קבלת דברי התוכחה הוא הזמן שבו באים להוכיח.

בפ' נאמר ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש דבר משה אל בני ככל אשר צוה ה' אתו אלהם (א, ג) מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה, ממי למד מיעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה, כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו. ושלא יהא חברו רואהו ומתבייש ממנו. (ספרי ורש"י)

ולמה חשש להוכיחם בפעם אחרת, ומה יועיל אם יוכיחם קודם מותו פעם אחת, אם סוף סוף לא יועילו הדברים והם לא יתקנו את מעשיהם.

מסביר הכתב סופר: כי דרך כל אדם שכל זמן בהיותו יושב בשלום בלי שום צער וצרה, לא ישוב על לבו שתבוא עליו רעה ח"ו, ואם הנביא מוכיח את העם על הרעה העתידה מ"מ אין תוכחתו של הנביא נכנסת בלבם, אבל כשרואים לפניהם צער וצוקה, מיד יפשפשו במעשיהם ותפעל התוכחה, ולכן יעקב לא הוכיח את בניו רק סמוך למיתתו, כי חשב בדעתו שלא יקבלו תוכחתו כל זמן שטוב להם, אבל סמוך למיתתו כשרואים שאביהם נפטר מהם, אז עושים דבריו רושם ונכנסים באזניהם.

ורבים מקשים על דברי הספרי הנז', הרי הגמרא (בערכין טו) הוכח תוכיח אפי' מאה פעמים.

אלא מכאן י"ל שקימים ב' סוגים בתוכחה. האחת המצביעה על העבירות של העבריינין והשניה על המצוה לעשות הטוב ולהתרחק מן הרע.

תוכחה המצביעה על החטאים יש להוכיח סמוך למיתה, אבל להצביע על הטוב ולהראות עד כמה שרע מזיק יש להוכיח אפי' מאה פעמים.

ואלה הם הדברים כי גוי אובר עצות המה ואין בהם תבונה. ולכך בחכמה יבנה בית
ובתבונה יתכונן.

תוכחה של מנהיג

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה
מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצרת ודי זהב". (א, א)

בשבת זו אנחנו פותחין בקריאת חומש דברים המכונה בשם ספר "משנת תורה".

הנאון ר' יעקב קרניץ המגיד מדובנא, כותב שאלתי את פי מורי הקדוש הנאון ר'
אליהו מוילנא, מה ההבדל בין התורה הקדושה ובין משנת תורה, ואמר לי: כי די
הספרים הראשונים, היו נשמעים מפי הקב"ה בעצמו מתוך גרונו של משה "שכינה
מדברת מתוך גרונו של משה", לא כן ספר דברים, ישראל היו שומעים את דברי הספר
הזה בענין דברי הנביאים שקמו בישראל אחרי משה, שהוא היה משמיע לישראל מה
שהקב"ה הראה לו. ובעת שהנביא דבר אל העם כבר היה נעתק ממנו הדבור האלקי והיה
זה דברי עצמו, ולכן כתוב כאן אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל.

וכתב בעל מנחה בלולה בשם המדרש: אלה הדברים אל תקרי הדברים, אלא
הדבורים מה הדבורה כיון שהיא עוקצת היא מתה, כך משה רבנו ע"ה כיון שהוכיח את
ישראל נסתלק מן העולם.

כי רבה וכבדה היא האחריות למנהיג המוכיח את העם, כמו שהדבורה פלטה עם
עקיצתה אף את תמצית ותוכן חייה – כך המנהיג, תוכחתו האמתית חייבת להיות תוכן
ותמצית חייו.

כי רק כך דברי התוכחה עושים את ההשפעה המקסימאלית, כיון שהם נשמעים מפי
המוכיח בעצמו, אשר ראה און ונתרגש, וחם לבו בקרבו, ובהניגו תבער אש, ואנחתו

מתחיל הספר היא באחד לחדש השני, מפני שהוא גנותם של ישראל שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו אלא פסח זה בלבד (רש"י שם).

המוכיח צריך להיות מעורה בחיי העם, ולנצל את הרגע המתאים כדי להשמיע את דבריו כדי שלא יראה כאדם טרדן וכו'. ולכן משרע"ה הוכיח את בני אחרי הכותו את סיחון מלך האמורי וגו', אמר משה אם אני מוכיחם קודם שיכנסו לקצת הארץ יאמרו מה לזה עלינו מה היטיב לנו אינו בא אלא לקנתר ולמצוא עילה שאין בו כח להכניסנו לארץ, לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם והורישם את ארצם ואח"כ הוכיחן.

וכך מסבירים המפרשים על פנחס "ויקם מתוך עדה", היה מעורה בהם ולכן ידע למצוא את הרגע המתאים ולקנא קנאת ה'.

וזה אמרם טוב לשמוע גערת חכם מאיש שומע שיר כסילים (קהלת ז, ה) הול"ל טוב לשמוע גערת חכם משמוע שיר כסילים, אלא הכוונה טוב לשמוע גערת חכם מאיש כזה שידוע גם שיר כסילים ובכל זאת הוא ירא שמים.

תוכחה מסודרת בטוב מעם ובצורה משכנעת מוצאת אוזן קשבת ונכנסת ללב השומע. ומשום כך משרע"ה לא סדר את דברי התוכחה שלו לפי סדר הארועים שקרו בעם ישראל, את מעשה העגל שקרא במ' יום הראשונים של קבלת התורה אמר בסוף, ואת המרגלים וקרח הקדים אותם, וכן מה שתפלו על המן שזה היה בסוף מ' שנה הקדים לפני העגל.

משרע"ה הלך מהקל לכבד, קודם הוכיח להם שהם היו כפויי טובה כלפי עצמם ומוזה הוכיחם על כפיותם בטובתו של ה', קודם בין אדם לחבירו ואח"כ בין אדם למקום.

תמצית התוכחה היא, ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועים אבל נבונים לא מצאתי. זו אחת מז' מדות שאמר יתרו למשה ולא מצא אלא ג', צדיקים חכמים וידועים.

להסביר את ההבדל בין החכם – לנבון. חכם בעל שכל טוב מטבעו, ונבון מבין דבר מתוך דבר.

מעלתו של עם ישראל להיות עם חכם ונבון, כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים. לבנות את העם ישראל על יסוד הבינה המחייבת את האדם להבין דבר מתוך דבר ממה שעבר על עם ישראל ולא לפנות עורף אל העבר ולהיות חכם בעיניו.

מאמר מקובל אצל העם שבשעה ששלמה אמר "שיר השירים אשר לשלמה" לא ייחס את יחושו ולא מקום מלכותו, מאידך כשאמר את קהלת יש פרוט מלא "דברי קהלת בן דוד מלך בירושלים".

היות שכאשר באים לשיר, אז הצבור נהנה ולא שואל על האיש ומעשהו, ואלו בשעה שאדם בא להוכיח את הזולת, ובמיוחד ציבור שלם ולבטל את הכל באמירת הכל הבלים הכל הבל – הציבור רוצה לדעת מי הוא זה האיש אשר הפך למוכיח בשער בת רבים, ולכן על המוכיח לזהות את עצמו בכל יחושו ומעמדו, אחרת אין אוזן קשבת לדבריו.

א"כ לא מכל אדם אפשר לשמוע דברי תוכחה.

משרע"ה היה המוכיח המתאים למלוי משימה זו מכל הבחינות, ולכן מצא מחובתו להוכיח את בני באופן יסודי לפני שהוא נפרד מהם. ויש לשים לב לכמה נקודות בנישתו לבני בדברי התוכחה.

כדי שתהיה זכות להוכיח את הזולת, צריך הוא בראשונה להכיר את שיהו ואת שינו, בדהו"ל "לבי תיכול עלה כורא דמילחא" (שבת ד, ע"א) יש צורך לאכול כור של מלת, פירוש להתחקות זמן ממושך כדי להכיר את האדם ולהבין את דרכיו ומעשיו, כדי שהתוכחה תשפיע.

לכן אומר דהע"ה (תהילים צה, י), ארבעים שנה אקוט בדור ואומר עם תועי לכב הם והם לא ידעו דרכי. ובאמת תוכחתו של משה באה אחרי ארבעים שנה.

ועוד, שמשרע"ה הצביע על החטאים ברמו מפני כבודם של ישראל. למרות שאח"כ פרט אותם. וכך כתב ה"מהר"ם אלשיך "שדרך התוכחה היא קודם כל לומר ברמו ואם לא מבינים לומר באופן ברור ובבטויים חריפים עד כדי "ממרים הייתם עם ה'".

ובספרי חסידות מסבירים שבני חזרו בתשובה כשמשרע"ה רמו להם, וכדי לחזור בתשובה שלימה (כמ"ש באותו מקום ובאותה אשה) לכן פרט אותם בשלימות וכדי להגדיל את שכרם שהזדונות יתהפכו לזכויות.

כל סוד ההצלחה של התוכחה לשמור על כבוד הזולת אפי' כשמקבל התוכחה עשה את העגל, שהרי לא התחיל ספר במדבר בפרשת פסח שני (במדבר ט) אם כי היא מתחילה בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון לאמר, והפרשה שבה

סמך לביאורו ניתן להביא מהגמ' בקדושין (נמ, ע"א): ר' גידל היה מהפך בהאי ארעא (נתן עיניו באיזו שדה לקנותה) אול ר' אבא זבנה, אול ר' גידל וקבל עליה לר' זירא, ור' זירא קבל עליה לר' יצחק נפחא, א"ל המתן עד שיעלה ר' אבא אצלינו לרגל, כי סליק אשכחיה, וא"ל עני המהפך בחררה מחור אחריה לקנותה ובא אחר ונטלה ממנו, מאי, א"ל נקרא רשע שורד לחיי חברו, וכאשר שמע ר' יצחק נפחא את תשובתו העמיד לנגד עיניו את מעשיו הוא, שהוא בעצמו נכשל בזה והתוצאות היו אהבה ושלוה.

ע"ד מה שהסבירו חז"ל את המשנה באבות (פ"ג מ"א) ולפני מי אתה עתיד ליתן דו"ח שהיה ראוי לכתוב קודם חשבון ואח"כ דין, ופירשו שקודם נותנים לו לאדם לפסוק את הדין ואח"כ מטיחים לו את מעשיו בפניו והוא חורץ משפטו בפניו.

ועל כגון זה אמרו חז"ל שכל זמן שתוכחות בעולם נחת רוח בעולם טובה וברכה באין לעולם ורעה מסתלקת מן העולם שנאמר ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב. רצ"ל אם התוכחה נמסרת כהוגן ומתקבלת כראוי אז יוצאת טובה לשניהם למוכיח ולמקבל.

ובדרך צחות מצינו לזה רמז בדבר החכם (משלי יב, א) "אוהב מוסר אוהב דעת ושונא תוכחת בער". אפי' מי שאוהב לשמוע מוסר, הוא אוהב לשמוע מפי מי שמהוגן בדעת ומוסרו אליו בהשכל ודעת, ושונא תוכחת בער, והוא מואס בתוכחה הנמסרת לו מפי בער.

יוצא איפה שקבלת התוכחה תלויה הרבה בסגנונה. (דברי יעקב על משלי).

על הפסוק: "אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל וכו'. שואל ה"ספרי": וכי לא נתנבא משה אלא אלו בלבד, והלא הוא כתב את כל התורה כולה שנא' ויכתוב משה את התורה הזאת (דברים לא, ט), מה תלמוד לומר "אלה הדברים" מלמד שהיו דברי תוכחה שנאמר וישמן ישורון ויבעט (שם לב, טו).

כיוצא בו אתה אומר "דברי עמוס אשר היה בנוקדים", וכי לא נתנבא עמוס אלא אלו בלבד אלא שהיו דברי תוכחות שנא' שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שומרון, כיוצא בו אתה אומר ואלה הדברים אשר דבר ירמיה וכו' אלא מלמד שהיו דברי תוכחות, כיוצא בו אתה אומר ואלה דברי דוד האחרונים וכו' כיוצא בו וכו' דברי קהלת בן דוד וכו' אלא מלמד שהיו דברי תוכחות, עכ"ל.

ז. ע"י הלמוד בצוותא מתרחבת הידיעה יותר כמ"ש בתענית ז' למה נמשלו ד"ת לאש שנא' הלא כה דברי באש, לומר לך מה אש אינו דולק יחידי אף ד"ת אינן מתקיימין ביחידיו. ת. הובא ברש"י בחוקותי, דאינו דומה מרובים העושים מצוה למעטים.

וא"כ מדוע הת"ח לומדים לבד לאחר שישנם כ"כ מעלות בלמוד בהמון. והשיב שזה בגלל השלום הקטוע שיש להם שמביא לפרוד ולשנאת חנם, הם הם הגורמים שלא ללמוד בחבורה והיפך השלום הוא החרב.

ובזה מובן התנא דבי אליהו זוטא פי"ד שכתב וז"ל: אין ישראל נגאלין לא מתוך הצער ולא מתוך השעבוד ולא מתוך המלטול ולא מתוך הטרוף ולא מתוך הדחק ולא מתוך שאין להם מוונות אלא מתוך עשרה בנ"א שהן יושבין זה אצל זה, ויהיה כל אחד מהן קורא ושונה עם חברו וקולם נשמע.

זוהי תשובת המשקל לעון שנאת חנם שהחריב את ביהמ"ק השני שבידוע ביהמ"ק הראשון נחרב בעון ע"ז ג"ע ש"ד וביהמ"ק השני שהיתה בו תורה חרב בעון שנאת חנם, והתקון לזה הוא הלמוד בצוותא המאחד ומלכד את עם ישראל לחטיבה אחת באהבה ואהבה בשלום ורעות.

חרב אל הבדים ונאלו חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים שיושבים בד בבד ועוסקים בתורה ולא עוד אלא שמטפשים.

ולכאוי' נשאלת השאלה מדוע מיתתם בחרב.

מאמר זה מובא גם במכות (י ע"א) וגם בתענית (ז ע"א) ובחדושי המהרש"א במכות מיישב את הקושיא הזאת באומרו שמדרך למוד תורתנו מתוך עומק הענינים לא יבוא האדם על בוריה של תורה ועל אמתותה רק ע"י פלפול וחדוד עם חברים. משא"כ דתי העובדי כוכבים שב"א עושה לו דת לעצמו כפי רצונו ודעתו ואין צריך לחברים וכו'.

ולזה אמר מי שעוסק בתורה בד בבד ביחידות הנה הוא עוסק בה כעובד כוכבים העוסק בה שלמודו ביחידות, ואמרינן בפ' ד' מיתות עובד כוכבים העוסק בתורה חייב מיתה ואמרינן שם דכל מיתתו בסיף שהוא מיתת חרב וע"כ זה העוסק בתורה כמדת העכו"ם ביחידות ראוי לעונש מיתת חרב וסיף.

החפץ חיים זצ"ל בספרו שם עולם פרק כ"א מונה והולך כל המעלות ויתרון למי שלומד בחבורה ע"י הלמוד בצוותא בחבורה.

א. מתקדש שם שמים יותר שברוב עם הדרת מלך. ב. הלומד יחידי אמנם יש לו שכר אבל לא נרשם בספר הזכרונות משא"כ בחבורה או נדברו יראי ה' ויכתב ספר זכרון לפניו. ואם לומדים בעשרה שכינה קדמא ואתיא.

ג. אחד מה-מת דברים שהתורה נקנית בהם דבוק חברים. ד. בחבורה אין כח ליצה"ר להפריעו שחבריו יזכירוהו לבוא לשיעור ומתבייש לפרוש מהציבור.

ה. קנאת סופרים תרבה חכמה ע"י שרואה כמה חבריו השיגוהו בלימוד. ו. זוכה גם ללמד את אחרים כמו שאמר רבינא כל האוהב ללמד בהמון לו תבואה והיינו דאמר רבי הרבה תורה למדתי מרבתי ומחברי יותר מהם ומתלמידי יותר מכולם. שלפעמים חבריו אינו מבין היטב איזה דבר והוא מסביר לו ועי"ז הוא בכלל רבו, כמו שמובא בב"מ ל"ג ע"א במשנה היה אביו ורבו נושאים משאוי מניח את של רבו ואח"כ מניח את של אביו.

ת"ר רבו שאמרו רבו שלמדו חכמה ולא רבו שלמדו מקרא ומשנה דברי ר"מ ר"י אומר כל שרוב חכמתו הימנו ר' יוסי אומר אפילו לא האיר את עיניו אלא במשנה אחת זהו רבו. אמר רבא כגון רב סחורה דאסברן זוהמא ליסטרון כלי שבצדו האחד מסלקין זוהם הקדירה ובצדו השני מוציאים את הבשר.